

Colònies Escolars Blasquistes (1912-1936)

Un símbol del laïcisme i del republicanisme
valencià a la Foira de Bunyol-Xiva

Wilson Ferrús Peris

9

Colònies Escolars Blasquistes (1912-1936)

Un símbol del laïcisme i del
republicanisme valencià a la
Foia de Bunyol-Xiva

Wilson Ferrús Peris

Edita: Instituto de Estudios Comarcales Hoya de Buñol-Chiva. Apart. de Correos 91. Buñol

Autor: Wilson Ferrús Peris

I.S.B.N.:

Depósito Legal:

En memòria del Magisteri laic i republicà

Estábamos, estamos, estaremos juntos.
A pedazos, a ratos, a párpados, a sueños.

Mario Benedetti

A la gent de Buñol, el poble de la meua iaia,
símbol indiscutible del laïcisme,
el republicanisme i el lliurepensament.

Venimos á inaugurar una Casa Colonia, que es la salud del cuerpo. Esa colonia es laica: es la salud del alma. La habéis colocado bajo la advocación de Blasco Ibáñez: es el perfume del arte y el premio á la consecuencia política del gran republicano.

Roberto Castrovido, *El Pueblo*, 2-9-1922.

Niños faltos de alimentación habitan casas insalubres, donde no penetra el sol ni el aire; enclenques, enfermizos, cuya cabecita se inclina hacia el suelo, como cansada de una vida de amarguras... Niños así murieron ayer, mueren hoy y seguirán muriendo mañana si un poco de sacrificio por parte de todos no les da el remedio que en nuestras manos tenemos.

Eduardo Guillar Clarí, *Pedagogía Popular*, 1923.

ÍNDIX

Pròleg.	7
Introducció	15
Capítol I	
Republicanisme, laïcisme i maçoneria	23
Capítol II	
Els antecedents (1912-1918)	51
Capítol III	
Dels inicis a la Casa Colònia Blasco Ibàñez (1919-1922)	65
Capítol IV	
Cap a la consolidació (1923-1930)	97
Capítol V	
Proclamació de la II República. Cap a la plenitud (1931-1932)	133
Capítol VI	
La concreció dels criteris organitzatius i pedagògics (1933-1934)	157
Capítol VII	
Els darrers anys (1935-1936)	171
Capítol VIII	
Epíleg. La labor d'unes escoles avançades i d'uns mestres innovadors	185
Bibliografia	199

PRÒLEG

Educación y naturaleza. Las colonias escolares blasquistas

No cabe la menor duda de la destacada impronta que Vicente Blasco Ibañez dejó en la sociedad valenciana. Como periodista, escritor, editor y político, sus iniciativas tuvieron una indudable trascendencia y marcaron a la sociedad valenciana del momento. Líder del republicanismo valenciano en la última década del XIX y en los primeros años del XX, su proyección se mantuvo, e incluso se incrementó, hasta la II República en la década de 1930. Y eso, a pesar de que abandonó Valencia en los primeros años del siglo XX y que a partir de 1908 se centró fundamentalmente en su actividad literaria, residiendo desde ese momento fuera de España hasta su fallecimiento en 1928.

Sin temor a la equivocación, puede y debe afirmarse que Blasco Ibañez fue todo un personaje. Pero en ocasiones no acaba de calibrarse la importancia que tuvo en el mantenimiento de su figura y de gran parte de sus propuestas en la sociedad y en el imaginario colectivo valenciano, las múltiples actividades de sus seguidores. Cuando se cita sus amplias y variadas iniciativas, se menciona insistentemente a Blasco, pero, en mi opinión, debería darse algo más de relevancia al movimiento social que creó y al que dio nombre, el *blasquismo*. Este tuvo a partir de 1908 su expresión política específica independiente del radicalismo lerrouxista en el Partido Unión Republicana Autonomista (PURA), hegemónico en la ciudad de Valencia y su zona conurbada en bastantes años del primer tercio del siglo XX.

Pero el blasquismo, junto a esa expresión política, también estuvo integrado por un sector amplio, dinámico y comprometido de la sociedad que se hacía oír con frecuencia y que estuvo bien presente en la vida social de la época. Ya fuera desde *El Pueblo*, el periódico portavoz, los mítines y acciones anticlericales, o desde las mil y una actividades promovidas por sus seguidores. Todo ello, bajo la atenta dirección de Félix Azzati primero y Sigfrido Blasco después.

El blasquismo -como movimiento socio cultural, a la par que político- tuvo una presencia constante en la sociedad valenciana y una de sus expresiones más genuinas se articuló en torno a la red de casinos republicanos que cubrieron toda la trama urbana de la ciudad de Valencia y gran parte de su zona conurbada. Esos locales blasquistas se convirtieron en un elemento clave de socialización del republicanismo valenciano y en ellos se llevaron a cabo multitud de interesantes iniciativas. En lo que nos interesa más concretamente, bastantes de ellos funcionaron como escuelas, y así el casino, según el día de la semana y la hora del día, se convertía en: escuela, café, biblioteca o espacio para el mitin anticlerical.

El proyecto blasquista de crear estructuras que atendieran de un modo global todas las facetas de sus militantes, no solo las políticas, también tuvo su reflejo en el ámbito educativo, como se acaba de mencionar. En bastantes casinos republicanos se fueron abriendo escuelas a las que acudían los hijos de los seguidores de Blasco. Se trataba de sencillos espacios, el salón social convertido por unas horas en aula, en donde los escolares seguían las explicaciones del maestro y realizaban los ejercicios correspondientes. Los maestros desarrollaban el plan de trabajo habitual de la primera enseñanza, pero, y aquí radicaban las diferencias fundamentales, no se daban clases de doctrina cristiana y en la mayoría las clases eran mixtas, sin segregación por sexo.

Esas escuelas se plantearon como una alternativa ideológica y pedagógica a la notoria influencia clerical en el ámbito educativo. Notoria no solo en los colegios confesionales, sino también en las escuelas públicas, ya que la política educativa de la restauración alfonsina siempre estuvo fuertemente escorada en pro de los intereses y de la ideología confesional.

Como no podía ser de otro modo, las escuelas blasquistas se proclamaron laicas, y junto con bastantes otras, desigualmente repartidas por diversas localidades de todo el territorio español, integraron una peculiar y resistente red educativa alternativa a los colegios religiosos y a las escuelas públicas. Las más de las veces se les denominó escuelas laicas, aunque

tampoco fue infrecuente que se titularan como neutrales o racionalistas. En Valencia, esos centros docentes siempre estuvieron directamente vinculados al blasquismo, con alguna contada excepción. En los primeros años de la década de 1930, en plena República, gozaron de sus momentos de mayor auge, llegando a contabilizarse hasta una docena.

Una clara muestra del especial compromiso del partido blasquista con sus escuelas consistió en la creación de la escuela de la Casa de la Democracia. Con tal denominación se conocía el local que albergaba la sede central del partido, el cual, tras haber pasado por distintos emplazamientos, acabó recalando en el número 22 de la Gran Vía de Germanías. Justo donde se encuentra hoy en día –¡paradojas de la historia!– la iglesia de santa María Goretti. Siguiendo la tónica ya descrita, el local central se empleaba desde los primeros años del siglo XX como escuela.

Con el traslado en 1922 a la nueva sede de la Gran Vía y aprovechando que esta era bastante más amplia, la escuela mudó de aspecto. Amplió sus aulas, sumó laboratorios y todo el espacio de enseñanza fue diseñado expresamente para la función docente. De ese modo, la Escuela de la Casa de la Democracia pudo consolidarse como una estructura educativa graduada, diferenciando claramente los grupos de alumnos por la edad.

Desde una perspectiva actual, esos cambios nos pueden parecer menores. Pero en aquellos años, el paso de un único salón de clase con alumnado de diversas edades a una organización de escuela graduada, aunque fuera incompleta, suponía una profunda innovación. Se trataba de subir un escalón de bastante entidad, y fueron escasas las escuelas laicas que pudieron llegar a darlo en todo el país. Además de realizar una oferta educativa más completa y racional a sus afiliados, permitía aproximar la Escuela Graduada Mixta de la Casa de la Democracia a sus competidores y rivales, los colegios religiosos. Ya no se trataba de una simple escuelita más o menos estable cuyo espacio debía ser compartido con otros menesteres. Ahora se trataba de un auténtico centro docente, con claustro, su correspondiente director y aulas y otros espacios dedicados específicamente a las tareas educativas.

Dentro de esa dinámica de consolidación de la oferta educativa hay que situar la propuesta de las colinas escolares laicas. Ahora se buscaba completar la enseñanza reglada de la red de escuelas laicas valencianas con las actividades deportivas, sociales y de educación intencional que ofrecía esta práctica plenamente ubicada en el ámbito de la educación no formal. Es cierto que ya existían otras entidades con diversa orientación ideológica

en la ciudad que organizaban colonias, como el Patronato de la Juventud Obrera dirigido por el jesuita padre Basté, la Asociación para el Fomento de la Higiene y la Cultura en España, que poco después daría origen a la Junta Valenciana de Colonias Escolares, o el propio Ayuntamiento. Pero la ampliación que efectuaron las escuelas laicas blasquistas afrontando la creación de unas colonias escolares propias hay que enmarcarla en ese empeño por conseguir una mayor y más completa presencia en el ámbito educativo y en la búsqueda de una más intensa visibilidad socio-política.

Sobre esa realidad cuajada de elementos tan peculiares, el profesor Wilson Ferrús ha escrito un interesante y meritorio ensayo que merece destacarse, en mi opinión, por tres cuestiones relevantes.

En primer lugar el trabajo del profesor Wilson Ferrús merece una especial atención por la propia temática en la que se ha centrado. Las colonias escolares valencianas, como ya se puede ir deduciendo de lo comentado hasta el momento, no fueron flor de un día. Estuvieron en funcionamiento en su formato original durante tres décadas, desde 1906 hasta 1936. Forzadas por las trágicas circunstancias de la Guerra Civil, reconvirtieron su finalidad y ajustaron su funcionamiento para acoger mejor a los niños que abandonaban las zonas de combate, singularmente la ciudad de Madrid, dentro de lo que las autoridades republicanas denominaron *Infancia evacuada*. Dentro de esa nueva orientación las colonias de niños evacuados fueron creciendo, ampliando con holgura a sus predecesoras.

Y las colonias escolares continuaron existiendo durante el franquismo, con distinta fortuna y reorientadas, otra vez, hacia su finalidad inicial de mecanismo de intervención de educación no formal con la infancia durante el periodo estival. Y con transformaciones y adaptaciones, podemos reconocer bastantes de sus rasgos más característicos en prácticas educativas plenamente vigentes en la actualidad, sobre todo entre las que ubicamos dentro del ámbito específico de la educación ambiental.

Centrándonos en el periodo que abarca este libro, el cual comprende más o menos las tres primeras décadas del siglo XX, cabe señalar que en ese amplio espacio temporal, los niños y las niñas valencianos que disfrutaron de las colonias sumaron bastantes miles. Partiendo de cifras muy reducidas, en los inicios solo unas decenas, hubo verano, ya en los años de la II República, que entre todas las entidades promotoras consiguieron movilizar a cerca de 4.000 de escolares.

E incluso este interés dio un salto más, llegándose a plasmar en la creación de infraestructuras de cierta envergadura. Según los datos de los que disponemos hasta el momento, en tierras valencianas se construyeron cuatro inmuebles específicamente dedicados a esta finalidad. En las localidades de Serra, Buñol, Godelleta y Gandía se edificaron sendas *casas de colonias*, de las que, tras diversas modificaciones, todavía continúa en pie, aunque no en muy buen estado, la Casa de Colonias San José en la fuente de La Prunera de Serra perteneciente al Patronato de la Juventud Obrera.

De acuerdo con esas cifras y referencias, resulta más que evidente que las colonias fueron una constante, verano tras verano, especialmente gratificante para muchos escolares. Unos matriculados en escuelas laicas, en los cuales se centra este estudio, otros en centros públicos y, finalmente, los terceros en algunos colegios privados.

Además, otro elemento a destacar desde el punto de vista del objeto de estudio en que centra el trabajo del profesor Ferrús, es que estamos hablando, con alguna contada excepción, de niños pertenecientes a los sectores menos favorecidos de la población. Por tanto, esta investigación nos permite disponer de nuevos elementos y saca a la luz referencias para conocer mejor cómo vivían las familias obreras y artesanas de nuestra ciudad. Y lo que resulta más interesante, avanzar en el conocimiento de cómo y en qué condiciones se desenvolvían sus hijos, de los cuales no andamos sobrados de fuentes documentales.

Se trata de una investigación con un claro enfoque socio-educativo, lejos de la historia de bronce, centrada en las actuaciones de las grandes figuras. Aquí el protagonismo principal corresponde a esos colonos que, con el transcurrir de los veranos, fueron pasando de decenas a cientos y de cientos a millares. Un interesante complemento que amplía el conocimiento que ya teníamos de las iniciativas de los blasquistas y de la influencia de Blasco Ibañez.

En segundo término, esta obra destaca, desde una perspectiva más metodológica, por la minuciosidad con que se ha llevado a cabo la reconstrucción historiográfica. El autor prácticamente *no ha dejado piedra sin remover*. El texto tiene en su base, el lector lo apreciará desde las primeras páginas, una intensa y minuciosa búsqueda de fuentes documentales primarias y secundarias. Sin renunciar a los testimonios personales ubicados en el ámbito más particular de la historia oral. Detrás del amplísimo cúmulo de citas, datos y referencias que se pueden localizar en todas y cada una de las páginas del libro, se adivinan una cantidad muy elevada de horas de

trabajo empleadas en localizar, reproducir y ordenar las correspondientes piezas documentales dispersas en un buen número de archivos, bibliotecas y hemerotecas. Sin temor al error, debemos señalar que nos encontramos ante una investigación que destaca muy especialmente por su meticulosidad.

El rigor con que el autor ha reconstruido la historia de las colonias escolares blasquistas resulta especialmente meritorio. Los objetos de estudio educativos no son fáciles de aprehender. Existen muchas variables intervinientes –ideológicas, pedagógicas, sociales, personales, etc.–, las perspectivas y enfoques son diversos y, hasta cierto punto, contradictorios. Además, resulta muy común entre los protagonistas de los episodios educativos de enseñanza reglada, que apenas tengan interés por dejar testimonio de lo ocurrido, más allá de las actas de calificación. Por ello, los testimonios y las fuentes documentales en las que el investigador debe basarse cuando pretende reconstruir episodios educativos del pasado, resultan mucho más escasos de lo que pudiera parecer.

Si todo ello constituye un buen cúmulo de obstáculos a superar cuando se investiga la trayectoria de cualquier institución educativa, los inconvenientes se incrementan bastante en casos como el presente. Piénsese que las colonias escolares, el objeto de estudio elegido por el profesor Ferrús, fueron un movimiento completamente ubicado en la esfera de la educación no formal, que se organizaba sólo durante unas pocas semanas al año, promovidas por estructuras cambiantes, coordinadas y organizadas por un puñado de personas voluntarias –entre las que destacaban el grupo de abnegados maestros y maestras que asistían a las mismas- e integradas en entidades desaparecidas en su mayoría hace muchas décadas. Y en este caso concreto, de entidades republicanas enteramente vinculadas al universo blasquista, el cual resultó barrido del mapa con la Guerra Civil y el franquismo.

Y esta consideración nos conduce a la tercera característica que hace especialmente remarcable la investigación del profesor Wilson Ferrús. Me refiero a su interés por rescatar para la memoria colectiva de los valencianos lo que fueron las colonias escolares, especialmente las vinculadas al universo social y político blasquista. Este libro es un buen ejemplo de esa tarea de recuperación, la cual ya contaba con algunos antecedentes. Además, resulta un ejemplo especialmente meritorio, ya que su aportación no se ubica en la simple demanda de reconocimiento de tipo ideológico, con un interés más o menos situado en el corto plazo. Por el contrario,

presenta como fundamentación una investigación historiográfica seria y concienzuda. Un tipo de trabajo que contiene una cimentación sólida y robusta, que permite, en mi opinión, un diálogo pleno y fecundo, especialmente fructífero, entre historia y memoria. Una aportación que, a la par de permitirnos conocer mucho mejor nuestro pasado reciente y de recuperar la memoria de lo que pasó, nos puede permitir proyectarnos mejor hacia el futuro que debemos construir entre todos.

José Ignacio Cruz
Universitat de València

INTRODUCCIÓ

Des de la primera dècada dels anys vint el territori que hui conforma l'actual comarca de la Foia de Bunyol-Xiva, i especialment el poble de Buñol, va ser un vertader centre d'acollida de xiquetes i xiquetes que acudien des de València ciutat a passar allí part de l'estiu, una activitat que creixia any darrere any i que comptava amb el suport institucional, i de vegades incondicional, dels ajuntaments i amb el suport entusiasta dels seus habitants.

La població de Buñol es va convertir durant molts anys en el centre neuràlgic d'aquestes activitats i, finalment, va ser el referent indiscutible per a les colònies escolars laiques i republicanes, a les quals acudiran durant molts anys els xiquets i les xiquetes de les escoles laiques sostingudes per les societats i els casinos vinculats al republicanisme blasquista de la ciutat de València.

Multitud de colònies escolars es van instal·lar a la comarca pràcticament des dels seus inicis: Siete Aguas, Cheste, Macastre, Alborache i Yátova, però Buñol es convertirà prompte en el referent per a moltes i diverses institucions i, com ja hem dit, en el símbol del republicanisme i del laïcisme. La Junta Valenciana de Colònies Escolars, les colònies municipals organitzades per l'Ajuntament de València, les colònies de la FUE a partir de 1931 i les del Col·legi Oficial d'Agents Comercials i Associació de Vigilants, Representants i Comissionistes del Comerç i de la Indústria d'UGT en agost de 1936, i abans d'aquestes i des de 1920, les colònies escolars laiques patrocinades i sostingudes pels casinos i societats vinculades al Partit d'Unió Republicana Autonomista, al laïcisme, al republicanisme valencià i, fins a cert punt, a la maçoneria, es van instal·lar en aquesta població valenciana.

El municipi de Buñol en 1914¹.

Un gran nombre de xiquetes i xiquets, mestres, directors i personal auxiliar de la capital procedents d'expedicions de diversa procedència coincidiran durant el període estival en aquesta població que, per altra banda, també rebrà una gran quantitat d'estiuejants. Els menuts devien omplir contínuament els carrers, les places, les fonts, els passejos... L'arribada de l'estiu devia ser un vertader espectacle per als sentits, no solament pels seus indrets naturals sinó per la quantitat de xicalla que ho devia omplir tot.

En 1923, Ricardo García, des d'*El Pueblo* i arran de la celebració de la fira i les festes de Buñol que tenien lloc entre el 25 d'agost i el 2 de setembre, expressava el que devia viure's a la població durant el període estival:

Ha principiado la temporada de veraneo, viéndose concurridísima la población como todos los años. Las colonias de niños y niñas procedentes de Valencia, son una nota simpática que se da en las mismas. Todas las mañanas y tardes salen a realizar con sus buenos

(1) Edició d'Alberto Martín. En El duende de la andana (3-5-2016). *Buñol en el recuerdo*, <https://bunyu.com/>

e inteligentes profesores, sus convenientes excursiones, visitando paseos, fuentes, montes con pinos y todos los sitios pintorescos del término de la villa (que los hay a cada paso), reflejando las caras de tan inocentes criaturas la satisfacción de un cambio de vida en plena Naturaleza, que tantos beneficios ha de reportar en su desarrollo físico. Las colonias escolares vienen a Buñol sobre veinte años, y han arraigado tanto en el sentir general del vecindario, que todo el mundo les quiere y les agasaja; bien tranquilas pueden estar las madres de tan simpáticos pequeños de que sea Buñol el sitio en que se encuentran, pues con el cariño que se les tiene, puede decirse que se hallan en su propia casa².

Des d'altre diari, *La Correspondencia de Valencia*, igualment llegim: “Incesantemente pasa gente, caballerías, autos y demás vehículos. A cada momento se ven rutas de las Colonias escolares al cuidado de sus profesores. Y no falta la voz de un chusco que dice: -¡Quina aulor de colonia! [sic]”³.

Un altre contemporani, José Cantó Selva, ja en els anys trenta, ens aporta la seua particular visió del que havia de significar per a Buñol i la seua comarca l'arribada de l'estiu i, amb ell, dels nombrosos colons valencians que omplien el poble, un poble que se sentia orgullós de la presència d'aquests xiquets i d'aquestes xiquetes, formats i educats per a ser els futurs ciutadans de la República, ciutadans actius, solidaris, crítics, racionals i lliures:

Buñol era como un clavel rojo, cuyos pétalos los formaban las Colonias Escolares a las que daba cobijo: Junta Valenciana, Blasco Ibáñez, FUE de Valencia..., y en las que durante los meses de verano, unos centenares de niños, como pajarillos expandían su alegría, juegos y canciones por Borrunes, Turche, San Luis, Las Jarras, etc..., y también por la población con el beneplácito y simpatía de sus moradores. Grupos de niños de ambos sexos que diariamente

(2) García, Ricardo, “La Feria de Buñol”, *El Pueblo*, 1 d'agost de 1923, p. 2

(3) Marian, “Buñol-París-Londres”, *La Correspondencia de Valencia*, 24 d'agost de 1923, p. 1. Des d'aquestes pàgines es dona una visió més crítica, això sí carregada de molta ironia, de l'estiueig a Buñol, incidint en els aspectes més negatius i les deficiències.

atravesaban sus calles entre los saludos y el cariño de sus habitantes que parecían orgullosos de tener entre ellos a futuros hombres de una nación libre. Era como si cuidaran sus raíces⁴.

Per altra banda, el mateix Ricardo García també ens aporta algunes de les raons i al·licients pels quals era elegida aquesta població no solament com a destinació per a molts estiuejants, sinó per als promotors de les colònies escolars valencianes, això és, les condicions naturals del terreny i els seus indrets naturals. Assenyalava l'abundant i rica aigua de les nombroses fonts i deus naturals amb què comptava (Borrunes, San Luis, Ciprés, Roquillo, Espinaca, Cueva Turche i Salud), els balnearis públics (El Hortelano, Las Jarras), el riu, les precioses grutes, els nombrosos paisatges i les vistes panoràmiques... Però a més, considerava un avantatge que disposara també d'una oficina de telègrafs, estafeta de correus, central telefònica i estació de ferrocarril.

Un aspecte sobre el qual també incidia un coetani seu, Facundo Tomás Martí, que exercia com a metge a Buñol i que assenyalava que la població comptava amb una estació de ferrocarril inaugurat el 31 de juliol de 1883 i que “se presta un buen servicio de trenes de viajeros, el que aumenta durante el verano, para cubrir las necesidades de la numerosa colonia veraniega, con trenes rápidos y económicos de ida y vuelta”. Però, de vegades, les expedicions de colons arribaven per carretera perquè, com recorda el propi Tomás Martí, Buñol també ofería un bon servei de transport de carretera a través d'una companyia d'autobusos, Empresa Lerma, que cobria el trajecte Buñol-València-Buñol i, a més, arribava a d'altres poblacions de la comarca. També assenyalava com un al·licient més, el fet de comptar amb un teatre de recent construcció, el teatre Penella, amb capacitat per a 800 persones⁵ i, on, per cert, solien acudir les expedicions de colons convidats.

(4) En “A Buñol”, *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol 1931-1939*. Citat a Agulló Díaz, M. Carmen i Vidal Grancha, Sonia (2008: 62-63).

(5) Tomás Martí, Facundo (1983: 139-151). Amb aquest treball d'investigació va ser guardonat amb el *Premio de la Fundación Roël sobre Topografías Médicas* i el títol de Socio Honorario en el concurs celebrat per l'Institut Mèdic de València l'any 1933. Una obra que finalitza en gener de 1933 i es publica dos anys més tard. Inclou una minuciosa radiografia de Buñol, bàsica i imprescindible per a tenir un coneixement real i prou ajustat de la localitat durant aquest període de temps, no solament pel que respecte a aspectes relacionats directament amb la medicina sinó també amb l'entorn geogràfic, els costums, les activitats, el caràcter dels seus habitants... L'antiga edició no l'hem poguda consultar però sí que es troba accessible a la Biblioteca Pública Municipal la moderna edició de 1983, de la qual hem extret la informació. El doctor Facundo Tomás fou nomenat fill adoptiu

Peregrín Ballester, històric republicà conegut com *tío Peregre*, que fou regidor de l'Ajuntament de Buñol des de 1919 fins a la dictadura de Primo de Rivera i posteriorment en la nova Corporació municipal sortida com a conseqüència de les eleccions d'abril de 1931, recordava que les primeres colònies escolars que arribaren a la població foren les de la Junta Valenciana i que ho feren abans de 1920, “establecidas primero en los altos del Ayuntamiento y luego en la Máquina de la Seda (actualmente Hogar Rey Don Jaime)”. Posteriorment, continua recordant Ballester, començaren a arribar les colònies escolars Blasco Ibáñez, laiques i republicanes, i a partir de 1931 les de la FUE⁶.

I encara afegeix que “fueron estas colonias las que potenciaron la llegada de los veraneantes, ya que los padres venían a ver a sus hijos los fines de semana, y de ellos hemos heredado denominaciones como ‘La Suiza valenciana’ de aquel himno que cantaban las colonias y que ha llegado a nuestros oídos sin saber cuál era su origen: ‘Anem a vore la Suïssa valenciana / Anem a vore tot el terme de Buñol / Anem a vore la gran vista panoràmica / que hi ha de Borrunes al Perol’”⁷.

Per la seua banda, Manuel del Alamo⁸ indicava: “Los paisajes, las fuentes, ‘los charcos’, el limpiísimo río ‘La Bajoca’, los patos del ‘molínico de la Umbría’, hacían de Buñol un idílico lugar de vacaciones para aquellos jóvenes y niños provenientes de grandes núcleos urbanos”.

Joaquín Bruñé Pérez, que convidat pel director de la colònia Blasco Ibáñez, Vicente Orts Valor, va conviure amb els escolars durant uns dies en l'estiu de 1924, assenyalava que Buñol “brinda al viajero y turista sus paisajes bellos y sus cristalinas aguas, que con su eterno murmullo deslízanse por su huerta de verdor incomparable” però unia de manera indissoluble aquestes característiques físiques d'un lloc que permet “respirar a pleno pulmón sus aires aromados, y deleitar la vista ante la excelsitud de panoramas con que la Naturaleza, sabia y pródiga, premió a este pueblo liberal, acogedor de todas las iniciativas que el progreso en su continua evolución ofrece al hombre” amb el caràcter acollidor dels seus habitants i dels seus

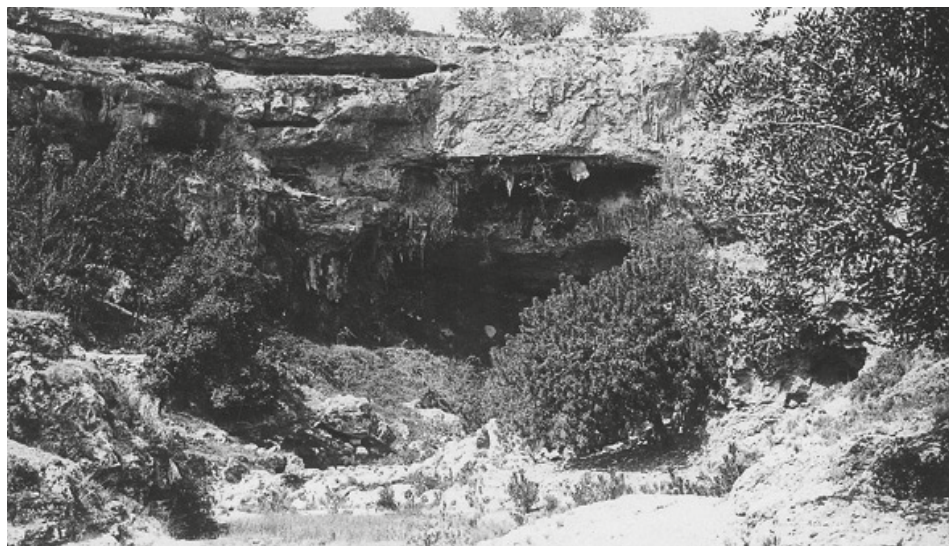
per l'Ajuntament de Buñol en 1933, durant la II República, i paradoxalment en 1938, en plena Guerra Civil, és declarat no afecte al règim republicà.

(6) Chimo i M. José (1981), “Recuerdos de una época”, *Voces de Buñol* 101, pp. 4-5.

(7) *Ibidem*.

(8) Alamo, Manuel del (1995: 41).

governants inspirats en sentiments democràtics, fraternals i humans: “pueblos que abren sus puertas al progreso, son pueblos fuertes; pueblos que luchan tras un ideal regenerador, son pueblos sanos; pueblos que tienen ideas son pueblos libres”⁹.

Una imatge de 1914 de Cueva Turche, un lloc molt freqüentat per les colònies¹⁰.

Buñol, doncs, no solament reunia les condicions adequades des d'un punt de vista higienista i pedagògic, un lloc preferent per al sanejament físic, moral i educatiu dels escolars més necessitats, sinó que, a més, les característiques socials i polítiques de la població, dels seus habitants, feien que la seua elecció resultara perfecta.

Així mateix ho expressava Jesús Bartrina Capella, president de la Junta organitzadora de les colònies escolars de l'Asociación para el Fomento de la Cultura y de la Higiene (AFCH), en la memòria de 1914:

(9) Bruñé Pérez, Joaquín, “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 2 d'octubre de 1924, p. 3.

(10) Edició d'Alberto Martín. En *El duende de la andana* (3-5-2016).

Buñol y Requena merecieron indiscutible preferencia. Sus excelentes condiciones topográficas y la noble condición de sus habitantes no dejaban lugar a vacilaciones. Los pasados éxitos constituían una garantía de acierto [...].

Buñol también tenía acreditada su hidalga hospitalidad para nuestras colonias. Ayuntamiento y vecindario, en general subsanaron cuantos obstáculos se opusieron a los planes de la Junta. Una de las colonias halló albergue donde el año anterior, mediante alquiler que costeó el Municipio. Para las niñas, hubo que tomar en arriendo el local de otra fábrica de papel: y aunque se ajustó a 150 pesetas, buenos oficios del dignísimo señor Alcalde y del celoso señor Secretario del Ayuntamiento lograron que dicha cifra se redujese a la mitad. De justicia es asimismo consignar el agradecimiento que los pequeñuelos favorecidos y la Junta organizadora deben a las autoridades y a la ciudad de Buñol¹¹.

Un espai geogràfic, doncs, que reunia tot allò que, des de plantejaments higienistes i de millora de la salut buscaven des dels seus inicis els promotors de les colònies escolars: sol, muntanya, aigua i oxigen en abundància. Un lloc on es podien banyar, caminar i passejar, fer exercicis a l'aire lliure, prendre el sol i respirar aire nèt i sa, fer excursions..., i tot acompanyat de bona i abundant alimentació. Sense oblidar, la vessant educativa i pedagògica, l'ampli ventall de possibilitats que aquest marc natural aportava a mestres i alumnes per a l'experimentació, la investigació, la pedagogia ocasional i activa, per al descobriment..., en fi, un espai complementari a l'escola on es podia aprendre a través del contacte amb un medi natural tan ric i divers com aquest i amb tantes possibilitats didàctiques, que els mestres i el director sabien aprofitar en una concepció clarament institucionista i renovadora de l'ensenyament i l'escola.

Un espai de “tierras rodeadas de montañas [...], surcado de barrancos, cerros, valles, hondonadas y tajos profundos que constituyen una encrucijada de variadísimos elementos geográficos que rompen la monotonía de las tierras llanas vecinas y sirve de grada a las tierras interiores de la Meseta castellana”¹². Amb rius propis com el Buñol, el Mijares, el Juanes;

(11) AFCH (1915: 5-6).

(12) Pérez Solore (1974).

gran quantitat de barrancs, com Borrunes, Ripoll, Candel, Turche, Gallo; nombroses fonts, com les del Ciprés, del Hortelano, Borrunes, San Luis, la Violeta, Las Jarras, el Turche, el Roquillo..., un conjunt natural que complia a la perfecció les expectatives i els objectius plantejats per les diverses institucions promotores de colònies escolars d'estiu.

Un poble, i una comarca, que, a més, rebia durant l'estiu “un gran número de prohombres republicanos” tan significatius com Félix Azzati, Vicente Marco Miranda, Vicente Alfaro i Pedro Vargas Gueriandaín, entre d'altres¹³. Una nòmina a la qual hauríem de sumar a personatges com Eduardo Escalante que estiuejava a Macastre, Cirilo Amorós que ho feia a Chiva i el mateix Pablo Iglesias que passava llargues temporades a Venta Mina¹⁴.

Però sobretot, i molt important, com ja hem dit, cal apuntar el fet que totes les institucions organitzadores de colònies comptaren sempre amb la inestimable col·laboració dels ajuntaments, els quals assumien, en moltes ocasions, el pagament de l'edifici on s'ubicaven les colònies o cedia locals perquè s'instal·laren gratuïtament, al temps que invertien en la millora de les seues instal·lacions, sempre amb el suport de la població que normalment participava en les subscripcions públiques que s'obrien per a recaptar diners.

A Buñol açò fou una realitat, i fins i tot l'Ajuntament arribà a regalar un terreny municipal perquè hi fóra construït un edifici amb eixa finalitat, la construcció d'una casa colònia destinada a acollir els xiquets i les xiquetes de les escoles laiques vinculades al PURA de la ciutat de València.

(13) Cruz, José Ignacio (2012: 113).

(14) Castillo, José Vicente (1999: 21-22).

CAPÍTOL I

Republicanisme, laïcisme i maçoneria

No hem d'oblidar tampoc la vinculació tradicional de la comarca, i en especial de pobles com Buñol, al republicanisme, el laïcisme i la maçoneria, un fet aquest que possibilitarà l'estreta col·laboració amb els diversos organitzadors de les colònies escolars, més encara amb aquells que més vinculats estaven als republicans blasquistes.

Seguint els estudis realitzats per José Vicente Castillo¹⁵, podem afirmar que durant l'última dècada del segle XIX el republicanisme començà a reconstruir-se a la comarca sobre una base social incipient important, de manera que a principis del segle següent estava implantat i molt arrelat en aquest territori rural i d'interior allunyat dels grans nuclis urbans i de la ciutat de València. Així doncs, malgrat que el republicanisme va ser bàsicament un moviment urbà i que va ser a les ciutats on millors resultats i incidència va tenir, la seua presència i el seu pes en poblacions rurals i d'interior, com les que conformaven l'antic districte de Chiva, fou indiscutible:

[...] si bien es cierto que fue en ellas donde obtuvieron los mejores resultados y su actuación adquirió mayor trascendencia, al profundizar en su estudio aparece que en algunas comarcas, como las que

(15) *Ibidem*, 25-119.

formaban el distrito de Chiva, en los inicios del siglo XX tenía los rasgos de los partidos modernos: organización en la mayoría de los pueblos, respaldo social, ideológicamente diferenciados de los dinásticos, y con directivas locales y de distrito que se reunían periódicamente, lo que les confirió una enorme incidencia en sus poblaciones más importantes¹⁶.

I encara que inicialment no tingué importants victòries electorals, sí que començà a influir ideològicament i políticament sobre una àmplia base social, de manera que, en poc de temps, va tenir una expansió més que notable en tota la comarca. A partir de 1891, amb la implantació del sufragi universal masculí, s'inicià la seua participació activa en tots i cadascun dels processos electorals, un fet que començà a posar en perill el sistema de torns de la Restauració i que foren considerats com una alternativa real i possible als partits dinàstics.

Aquest districte era considerat pel republicanisme espanyol, fins i tot abans de la implantació del sufragi universal masculí, com un dels territoris on més implantació tenia aquesta tradició política. De fet, per als integrants de la coalició de partits republicans (centralistes, federalistes i possibilistes), el districte de Chiva era la plaça electoral més important després de la ciutat de València, i no debades en aquestes primeres eleccions amb sufragi universal acordaren presentar dos candidats pel feu del cap i casal i el tercer per aquest bastió republicà del districte de Chiva. És més, el pes, la tradició, la importància i l'arrelament que el republicanisme tenia en poblacions com Cheste, Chiva i el mateix Buñol, no tenia res a envejar al de poblacions com Sueca i els Poblatos Marítims.

Ja en les eleccions de 1893 l'avanç del republicanisme es preveu imparable i, malgrat que en termes globals triomfen els monàrquics, la victòria es decanta clarament pel candidat republicà en aquestes tres poblacions, les més importants de la comarca, on el triomf dels republicans és inqüestionable¹⁷. Per això la força dels republicans es mostrarà de manera contundent i clara en les eleccions de diputats provincials i, sobretot, en

(16) *Ibidem*, 68-69.

(17) A Buñol, el candidat republicà a les Corts va obtenir 551 vots mentre que el candidat liberal només en va aconseguir 143 i el conservador 87, molt allunyats del primer. Un resultat que contrasta amb la circumscripció, on va vèncer el candidat oficial.

les eleccions municipals, on la majoria republicana, clarament blasquista després, serà contundent, constant i hegemònica fins a 1936, més encara si cap a Buñol, on en 1887 els republicans ja aconseguiren els sis regidors de l'Ajuntament i en les eleccions següents de 1889 tornaren a guanyar. Un control absolut del Consistori que es mantindrà en eleccions posteriors: en 1891 tornen a copar els sis llocs, en 1897 en trauen 4 i de nou l'alcaldia, en 1899 n'augmenten un més i en 1901 tornen a aconseguir la totalitat dels regidors elegibles¹⁸. Així va ocórrer també en les eleccions de 1909, 1915, 1917 i 1922, que donaran lloc a corporacions conformades exclusivament per regidors republicans, i, fins i tot, en les eleccions municipals de 1920, en les quals tots excepte un que pertanyia al PSOE, seran també del PURA.

Partint d'aquests fets, no és d'estranyar que el mateix Vicente Blasco Ibáñez, en 1898, mostrara la població de Buñol com un poble modèlic per als republicans, “el pueblo del porvenir, la imagen de una España emancipada, laboriosa y culta que tal vez tarde un siglo en formarse”, un exemple del que hauria de ser l'Espanya rural, “ejemplo permanente de lo que sería la población de los campos al limpiarse del fanatismo y la barbarie, que parecen hoy condiciones indispensables de nuestra vida rural”, un poble equiparable a la moderna i idealitzada república de Suïssa: “parecen hermanos de aquellos sencillos y cultos campesinos, entusiastas de su libertad y sus derechos, que pueblan las gigantescas montañas de Suiza”¹⁹.

(18) J. Hermosilla, dir. i A. C. Ledo, coord. (2007: 285-286).

(19) *El Pueblo*, 19 de setembre de 1898.

Vicente Blasco Ibáñez al voltant de 1910²⁰.

(20) Foto facilitada per la Fundació Centro de Estudios Vicente Blasco Ibáñez.

Una comparança amb la mítica i admirada Suïssa sobre la qual ja incideix el republicà Constantí Llombart en 1884, el qual, al mateix temps, assenyala com un dels elements distintius dels ciutadans que habiten Buñol el seu interès per l'educació, la lectura i el teatre²¹. Un aspecte, “abunda entre aquelles labradores la gente leída y discutidora”, sobre el qual també insistirà Teodoro Llorente que irònicament critica l'existència de “no pocos librepensadores y masones”²².

Llibertat, racionalitat, modernitat, cultura i educació es presenten com els elements bàsics per a la transformació d'Espanya i l'avanç social. Elements que els republicans de la ciutat de València i els representants de les escoles laiques troben a la població de Buñol.

A principi del segle XX, en la majoria dels pobles de la comarca, els republicans ja estaven organitzats i tenien suport popular i incidència en la vida política municipal. Així, van aconseguir diputats provincials i alcaldies com les de Buñol o Chiva i la seua influència ideològica i política es deixarà sentir, com veurem, en les seues actuacions. Aportaren idees renovadores i modernes en unes poblacions rurals que havien estat controlades tradicionalment pels cacics locals i per l'església. El seu objectiu sempre va ser aconseguir presència en els ajuntaments i poder local, un control i una presència que arribarà a ser hegemònica, doncs, en les poblacions més importants de la comarca.

El blasquisme²³ havia nascut en 1896 d'una escissió del partit de Pi y Margall, dos anys després que Blasco fundara, i començarà a dirigir, *El Pueblo*. La majoria de la federació valenciana, junt amb d'altres partits, seguí Blasco en la formació de Fusió Republicana, presidit per Nicolás Salmerón i embrió de la futura Unió Republicana (UR). Entre 1898 i 1907 era elegit sis vegades diputat per València mentre el blasquisme anava estenent-se i consolidant-se per la ciutat i la seua província.

A partir de 1903, a pesar de les contínues escissions i de la ruptura de Rodrigo Soriano²⁴, el republicanisme blasquista s'imposa clarament entre

(21) Llombart, Constantino (1884).

(22) Llorente y Olivares, Teodoro (1889: 571).

(23) Són nombroses les biografies de Vicente Blasco Ibáñez (València, 1867-Menton, França, 1928) així com també els estudis sobre la seua obra, la seua figura i el moviment polític, el blasquisme, que tant influí en la societat valenciana. Entre aquestes, podem citar: Cucó, Alfons (1979); Reig Armero, Ramir (1982); Just, J. (1990); León Roca, J. L. (1997); Alos, V. (1999); Reig Armero, Ramiro (2002); Varela, Javier (2015).

(24) Rodrigo Soriano Barroeta-Aldamar (Sant Sebastià, 1868-Santiago de Xile, 1944). Entra en la vida po-

la resta de grups republicans encara existents i aconseguix a l'Ajuntament de València uns excel·lents resultats en 1899, la majoria absoluta en 1901 i una majoria que encara es vorà més ampliada en 1903. Des d'aleshores i fins a 1936 el seu pes serà també hegemònic no solament en la capital sinó també en la majoria de les poblacions de la província de València, especialment en els nuclis urbans.

Paral·lelament, com hem vist, també a Buñol, els triomfs continus del republicanisme demostren la força amb què compten a nivell local. Sempre, doncs, obtindran la majoria en les eleccions municipals i en moltes ocasions arribaran a obtenir la totalitat dels regidors. A Buñol, definitivament i a l'igual que en d'altres poblacions de la comarca, el republicanisme blasquista també acabarà imposant-se definitivament com a força hegemònica a partir de 1907, any en què és elegit Palafox com a president de la Junta Republicana i Félix Azzati²⁵ com a candidat del partit republicà pel districte de Chiva, tots dos dirigents blasquistes.

En 1904, Blasco havia marxat a Madrid i Azzati s'havia posat al capdavant del partit. Dos anys després, s'havia trencat UR com a conseqüència del suport de Salmerón a Solidaritat Catalana i l'oposició d'Alejandro Lerroux i Blasco. És aleshores quan, a València, els blasquistes adopten el nom d'Unió Republicana Autonomista, amb la finalitat d'allunyar-se de la problemàtica estatal i reafirmar la seua independència.

En 1908, la retirada de Blasco de la política activa consagra el lideratge d'Azzati. Al mateix temps, Lerroux fundava el Partit Republicà Radical Espanyol (PRR) i el blasquisme s'unia a ell. Més tard, Azzati trans-

lítica valenciana en 1901 després de ser elegit diputat per València pel Partit Republicà. En 1903 trenca amb Blasco Ibáñez, de qui havia estat lloctinent, estret col·laborador, gran amic i hereu polític. Aquest trencament originà el naixement d'un nou corrent dins del republicanisme valencià, el sorianisme, i la fundació, per part de Soriano, d'un nou diari republicà *El Radical*. Inauguraran també un nou Casino, al marge del d'UR, i una nova escola laica només un any després, una escola que, per altra banda, s'acostarà a l'Escola Moderna de la plaça dels Pellissers i acabarà definint-se com a racionalista. Soriano, que en les eleccions de setembre de 1905 ja es presenta com a republicà radical, decideix incorporar-se al PRR que acaba de fundar Lerroux, amb qui també acabarà mantenint grans discrepàncies, sobretot la que deriva de la seua pròpia iniciativa de crear a València una organització semblant a Solidaritat Catalana. Fou desterrat a Fuerteventura en 1924, durant la dictadura de Primo de Rivera, i ja no hi tornarà fins a la proclamació de la II República. Aconseguirà acta de diputat en les Corts Constituents i posteriorment ostentarà el càrrec d'ambaixador a Xile, país on viurà exiliat després de la Guerra Civil i on morirà.

(25) Félix Azzati Descalzi (Cadis, 1874-València, 1929). Maçó, íntim col·laborador de Vicente Blasco Ibáñez i hereu de la seua obra política, adquirí en 1907 el diari *El Pueblo*. Durant els anys 1910, 1914, 1916, 1919 i 1923 serà diputat per València. Dirigí el partit i el periòdic pràcticament fins a la seua mort.

formava el partit, el reorganitzava, el reestructurava i acabava deslligant-lo del Partit Radical en 1910. Des de 1912, el partit passava a denominar-se oficialment Partit d'Unió Republicana Autonomista.

Però el blasquisme fou un moviment populista, de masses, que anà molt més enllà de la política i impregnà tots els àmbits de la vida valenciana, aconseguint que les classes populars se sentiren totalment identificades. Intentarà, i aconseguirà, estendre la seua influència entre les capes populars i la classe treballadora, un element fonamental per entendre la seua hegemonia i la seua omnipresència durant tants anys. Una influència ideològica que aconseguirà, en gran mesura, a través de l'establiment d'una nombrosa xarxa de societats vinculades al partit i l'extensió i el foment de l'educació, la formació i la cultura a través de mitjans propis aliens als establerts per l'Estat.

Un context on cal que emmarquem la creació, des de principis de segle, de nombroses escoles laiques sostingudes directament o indirectament per una àmplia xarxa de casinos republicans blasquistes, la popularització de la lectura a través del diari *El Pueblo*, portaveu indiscutible des d'on es combat el règim de la Restauració, i de l'editorial *Prometeo*, la creació de biblioteques, la promoció d'escoles nocturnes, l'organització i difusió d'activitats culturals i formatives de tot tipus, el lideratge d'experiències com la Universitat Popular²⁶..., i com no, l'empeny a organitzar colònies escolars laiques.

És a dir, una clara aposta per la cultura i l'educació, una educació laica, racional i anticlerical com a alternativa a les escoles nacionals i les privades confessionals. Una escola capaç de formar ciutadans lliures, racionals i actius allunyats de prejudicis i de la ignorància secular que era considerat com un dels factors que provocaven l'endarreriment del país i la pervivència d'ideologies tradicionals que impedièren la modernització i el progrés.

D'aquesta manera, aconseguia estendre les seues idees i les seues propostes entre un nombre important de la població, s'assegurava el suport de la classe obrera, creava una entitat republicana sòlida i majoritària entre una àmplia massa popular i, el més important, ampliava i consolidava el suport electoral. Estaven convençuts de la força que tenia l'educació com a motor de canvi i de la necessitat d'estendre l'educació i la formació a totes les capes socials, en especial a la classe treballadora i el moviment

(26) Esteban Mateo, León i Lázaro Lorente, Luis Miguel (1985).

obrer, un element que, per altra banda, els reportaria una influència política i electoral entre un ampli sector de la població més enllà de la xicoteta i mitjana burgesia valenciana.

No debades, i seguint l'estudi del professor Luis Miguel Lázaro, la maçoneria, el republicanisme i el lliurepensament intentaren posar en marxa escoles laiques des de finals del segle XIX, una xarxa d'escoles que es presenten com a alternativa a l'escola autoritària, clerical i classista de la Restauració, de manera que el republicanisme blasquista ja des de 1900 anirà posant en marxa progressivament una escola laica en cadascun dels casinos del partit i quan això no és possible les sustentará fora del seu local, unes escoles que, a més comptaran amb la inestimable ajuda econòmica dels ajuntaments i d'altres institucions públiques en mans dels republicans blasquistes.

Un camp on, per altra banda, es trobaran i conviuran amb una altra escola laica, la racionalista, nascuda en moltes ocasions per la superposició a anteriors experiències laiques sustentades pels republicans i amb la qual normalment van col·laborar²⁷. Una altra alternativa a l'escola de la Restauració, clarament en l'òrbita i sota la influència del projecte educatiu de l'Escola Moderna de Barcelona, fundada per Francesc Ferrer i Guàrdia en 1901²⁸.

Els postulats ideològics i pedagògics de l'escola laica i republicana, junt amb els de l'escola racionalista i els que, des de la seua fundació en 1876, aporta la Institución Libre de Enseñanza (ILE), seran en bona mesura la base de la política educativa dels futurs governs progressistes de la II República: ensenyança laica i racional, activa i arrelada al medi, escola unificada on conviuen xiquets i xiquetes de diferent sexe i classe social, que pretén formar ciutadans, no súbdits, solidaris, autònoms, crítics, lliures i actius. Uns models educatius moderns, innovadors i avançats que representaran una alternativa tant a l'escola nacional, abandonada i en mans dels cacics locals i de l'església, com a l'escola privada confessional; i que serà combatuda amb ferocitat pel catolicisme i el clericalisme més conservador i intransigent.

(27) Lázaro Lorente, Luis Miguel (1992: 38-42).

(28) Lázaro Lorente, Luis Miguel (1989); Solà, Pere (1978); Delgado, Buenaventura (1979).

A Buñol, i per extensió en moltes poblacions de la comarca, existia eixe teixit republicà i eixa xarxa associativa que, d'alguna manera, influirà en l'elecció d'aquesta població com a seu de les colònies escolars laiques. Així, segons Manuel del Alamo, els republicans crearen i controlaren les principals organitzacions que existien en la població: La Mutua de Ayuda a los Enfermos, la Sociedad de Agricultores fundada el 26 de febrer de 1890 (denominada posteriorment Cooperativa Agrícola La Buñolense), la Sociedad de Alumbrado y Aguas i la Cooperativa Vinícola fundada el 23 de setembre de 1934²⁹. En 1869 també es creà, vinculat al republicanisme local, el Casino Obrero i des de 1884 el denominat Casino Democrático que posteriorment passarà a denominar-se de manera clara i inequívoca Casino Republicano El Arte.

En 1911 els blasquistes ja comptaven a Buñol amb dos centres, la Societat Instructiva d'Unió Republicana i el Centre d'Unió Republicana, al costat dels quals hi convivia d'altres vinculats directament als republicans o a les societats obreres (El Avance, Casino Republicano, Centro de Trabajadores, Centro de Obreros, Centro de Trabajadores del Campo, Peña Republicana). Sense comptar que la relació entre els republicans i les societats obreres, creades a principi de segle, era molt estreta. Així succeïa amb associacions com La Aplomada (1902), la Sociedad Primero de Mayo de Trabajadores Agrícolas (1903) o la Sociedad de Socorros Mutuos La Benéfica. Fins i tot, en 1911, irromp a la població l'organització Juventud Racionalista vinculada al republicanisme local³⁰.

La maçoneria, vinculada al lliurepensament i el republicanisme, i que tan bon paper jugarà en la implantació de les escoles laiques i racionalistes, també estarà molt present a la comarca, on, fins i tot, s'arriba a constituir en 1891 una lògia maçònica pròpia denominada Los Once Hermanos nº 120 després que els maçons republicans trencaren amb la lògia Puritana, a la qual estaven adscrits des de 1889, precisament per discrepàncies respecte a l'elecció del candidat republicà que s'havia de presentar per l'electoralment poderós districte de Chiva.

També, a principis de 1887 una vintena de republicans anticlericals, tal i com assenyala Federico Verdet, van crear a la població de Buñol una associació denominada El Regenerador amb l'objectiu de constituir un nucli de

(29) Alamo, Manuel del (1995: 41).

(30) J. Hermosilla, dir. i A. C. Ledo, coord. (2007: 290-296).

lliurepensadors i establir una escola laica. De fet, l'escola laica de Buñol, nascuda el 7 de juny de 1891; la de Cheste, l'1 de juny de 1897; i la de Chiva, l'1 de desembre de 1897, foren creades a iniciativa d'aquesta lògia maçònica, amb el ferm suport del lliurepensament i el republicanisme³¹.

Buñol serà la població de la comarca que comptarà amb més escoles alternatives a les oficials, no debades el seu dinamisme politicosocial “con una notable tradición internacionalista y republicana, favorecerá la aparición y, en su caso, consolidación, de diferentes proyectos educativos y culturales con voluntad de ensayar modelos alternativos a los generados desde instancias oficiales de poder”³², de manera que en 1887, quatre anys abans que s'establiren formalment les escoles laiques republicanes a la població i s'anaren consolidant, Vicente Perelló Gilabert ja va obrir una escola privada que “a todas luces, fue un claro precedente”³³.

Així, aquesta població que prompte haurà de ser la seu de les colònies escolars laiques de la ciutat de València, comptarà des de ben aviat amb dues escoles laiques, sota la denominació oficial de Colegios Libres, que funcionaran i resistiran fins a la fi de la guerra. Per les seues aules passaran mestres tan reconeguts dins del laïcisme, el republicanisme i el lliurepensament, i alguns dins de la maçoneria, com Brígido Zanón Ruiz, Vicente March Ruiz, Amparo Zanón Montoro, Manuel Alepuz Bea, Francisco Perelló Tamarit, Manuel Zanón Cusí, Venancio Ballester, Pedro Martínez Belmonte i la seua esposa María Bernat³⁴. A molts d'aquests mestres, que posaran en marxa una pedagogia activa i experimental, avançada i renovadora, sense premis ni càstigs, amb excursions i lliçons pràctiques, totalment laica, ens els tornarem a trobar al llarg d'aquestes pàgines.

I, amb aquestes escoles laiques, conviuran les escoles laicoracionalistes, instal·lades també en la població amb el suport dels republicans i del moviment obrer, a més de comptar amb la col·laboració de l'Escola Moderna de València, de l'Agrupación de Profesores Racionalistas i de la Juventud Racionalista, que es crea a la mateixa població.

(31) Verdet Gómez, Federico, (2014: 125-126). Mellado Rubio, Carmen i Ponce Aura, Concepción, (1990: 649-655).

(32) Lázaro Lorente, Luís Miguel (1992: 192).

(33) Verdet Gómez, Federico, (2014: 132).

(34) Colegios Libres de ambos sexos de primera enseñanza. Buñol, AUV, EM, 124/2.

Així, en el curs 1907-1908 apareix el denominat “Colegio Libre-Es-cuela Integral” establert al carrer Espoz y Mina núm. 13 a càrrec de Concepción Pascual Ramírez i Manuel Villa Oubiña³⁵ i, després de ser clausurat junt amb la resta d’escoles laiques com a conseqüència de la Setmana Tràgica de Barcelona, és reobert sota la denominació de “Escuela Integral de Primera Enseñanza para ambos sexos” al carrer Sixto Cámara núm. 31, encara que tornarà a ser clausurada en 1911 amb motiu dels successos de setembre³⁶. És possible que visquera diversos períodes d’apertura i tancament i que continuara funcionant sota altres denominacions, llocs i professorat³⁷, però el ben cert és que, posteriorment, entre febrer de 1928 i la fi de la Guerra Civil torna a funcionar després de ser reoberta amb la denominació d’Escuela Nueva, situada entre la plaça Ramón y Cajal i el carrer Palafox i sota la direcció de Manuel Villa i de Venancio Ballesterro Zanón³⁸.

Però no serà Buñol, com ja hem avançat abans, l’única població de la comarca que comptarà amb escoles laiques. A principis de 1897 i per iniciativa de la Juventud Republicana i en el local del Centre Republicà del municipi s’inaugura la primera escola laica de Chiva a càrrec de Pedro Martínez Belomonte, activa fins a 1901 que es tanca definitivament i ja no es torna a reobrir. La Sociedad de Socorros Mutuos de la població també inaugura en juny de 1892 una escola nocturna a càrrec del maçó Juan de Chanón Romaguera, que posteriorment refundà per a convertir-la en una escola de primera ensenyança on també es poguera instruir els adults i im-

(35) Aquest mestre racionalista, impulsor, ideòleg i líder dels socialistes de Buñol tingué un notable protagonisme en l’organització del Front Popular, al qual li va donar un important suport electoral. En iniciar-se la guerra, presidí el Comité Executiu Popular. Una vegada a Buñol es casà amb Concepción Pascual Ramírez. Sobre aquest mestre, que serà afusellat el 19 de desembre de 1939, podeu trobar una interessant biografia a Verdet Gómez, Federico, (2014: 198-202). També podeu consultar Verdet Gómez, Federico (2003, 206-207 i 233); Lázaro Lorente, Luis Miguel (1992: 192-198); Agulló Díaz, M. Carmen i Vidal Granca, Sonia (2008: 49-50); Gabarda Cebellán, Vicente, (1993, 291) i Ferrús Peris, Wilson (2017a: 285-288).

(36) Escuela Integral de Primera Enseñanza para ambos sexos. Buñol, AUV, EM, 143/320.

(37) Agulló Díaz, M. Carmen i Vidal Granca, Sonia (2008: 49-50). Federico Verdet també assenyalava que Concepción Pascual, a principi de desembre de 1911, obtingué del Rectorat l’autorització per a la reobertura de l’escola al carrer de Colón núm 7-2. Així es desprén, efectivament, de l’expedient: Colegio de Enseñanza. Buñol, AUV, 145/385. També indica que durant el curs 1914-1915 potser exercia en l’escola racionalista, junt amb Consuelo, José Casasola en substitució de Manuel Villa (altres investigadors, com Carmen Agulló i Luis Miguel Lázaro, situen l’estada de Casasola en el curs 1915-1916). Verdet Gómez, Federico (2014: 209-214 i 173-174).

(38) Escuela Nueva. Buñol, AUV, EM, 204/9.

partir ensenyament superior. Al seu càrrec estarà des de 1922 i fins a 1930 el mestre Joaquín Vicente Álvaro Cubel.

La població de Cheste, també comptarà amb una escola laica, una de xics i d'altra de xiques, amb el suport dels republicans i els lliurepensadors locals i sostinguda pel Casino del Progreso. Al seu càrrec estarà, primer, el matrimoni format per Eduardo Miralles Tomás i Dolores Pradel Ruipérez entre juny de 1897 i desembre de 1900 i, després, per Eduardo Guillar Clarí entre abril de 1902 i març de 1906, que és clausurada, amb la denominació d'El Porvenir i el suport de les societats republicanes: el Casino Republicano El Progreso, la Sociedad de Socorros Mutuos La Protectora i la Sociedad de Instrucción Laica. Verdet assenyala l'existència a la població d'una altra escola laica dirigida per Laureano Benito des del curs 1912-1913. A Cheste també s'inaugura en 1915 una escola laicoracionalista al carrer Chiva núm. 43, denominada Escuela Moderna³⁹. Després d'estar dirigida durant un breu període de temps per Amadeo Reinés Corrons estarà al seu front Leopoldo Quiles, fins que és substituït per Virginio Marqués Blasco a partir del curs 1926-1927; l'estableix al carrer María Carbonell núm. 2 i la denomina Escuela Activa⁴⁰.

El moviment republicà i la maçoneria s'identificaven sovint amb el lliurepensament i l'anticlericalisme i, amb una forta base krausista que creu amb la possibilitat reformadora de l'educació, estaven fermament convençuts del poder de l'educació i la cultura com a instrument idoni per a transformar l'individu i caminar cap al progrés de la societat. L'educació era concebuda com un agent transformador de la societat deslligada de l'església i de l'Estat. Republicans i maçons, amb una forta presència en la ILE⁴¹, combaten els dogmatismes i pretenen crear una xarxa d'escoles laiques amb la finalitat de formar persones lliures i racionals, tant intel·lectualment com de consciència, sense prejudicis ni comportaments irracionals, que es conduïsquen conforme les pautes de la Naturalesa i de la Raó. L'educació, doncs, serà bàsica per a transformar els súbdits de la monarquia, producte de la ignorància i del fanatisme, en ciutadans republicans lliures, racionals i actius.

(39) Escuela Moderna. Cheste, AUV, EM, 131/110.

(40) Escuela Activa. Cheste, AUV, EM, 206/10.

(41) Recordem que per la ILE van passar, bé com a col·laboradors o bé com a deixebles, declarats maçons com Santiago Ramón y Cajal, Luis Simarro, Antonio Machado, Ortega y Gasset, Álvaro de Albornoz, Manuel Azaña, Marcelino Domingo, Rafael Altamira o Joaquín Costa.

En eixe sentit, Julio Just Gimeno⁴², president de la Casa de la Democràcia de València, seu principal del PURA, i redactor d'*El Pueblo*, explica així la supervivència del republicanisme blasquista i el seu èxit durant la dictadura de Primo de Rivera a pesar dels obstacles, els atacs i les persecucions de què va ser objecte i no van renunciar a “influir, por medio de la palabra y la instrucción y toda clase de obras generosas venideras”:

Se comprende por ello que el republicanismo valenciano inspire confianza y respeto; tiene más de doscientos centros políticos entre la ciudad y la provincia, más de treinta escuelas laicas, cooperativas, clubs de deporte, rondallas, bandas de música, orfeones, casas propias, y sostiene colonias como la de Blasco Ibáñez en Buñol, y varios semanarios bien hechos, vibrantes, valientes, y un periódico como *El Pueblo*, cada día mejor hecho, que por el momento se extiende más y más, llegando a zonas donde antes no podía llegar⁴³.

No és estrany, doncs, trobar eixa confluència entre republicans i maçons ni difícil establir la col·laboració entre tots dos a l'hora de fixar projectes educatius, culturals i formatius de diversa índole, entre elles, com no, les escoles laiques i les colònies escolars. Com tampoc és infreqüent el fet d'encontrar-nos una doble militància maçònica i republicana entre molts membres de la vida política i social de la València del primer terç del segle XX.

(42) Julio Just Gimeno (València, 1894-París, 1976). President de la Casa de la Democràcia des de 1924. Com a dirigent del PURA serà elegit diputat en les eleccions de 1931 i 1933. En 1934 abandona el partit blasquista i posteriorment s'integra en Esquerra Valenciana. Passarà a la UR de Martínez Barrio i d'ací a IR, partit pel qual serà de nou elegit diputat en 1936 dins les llistes del Front Popular. Durant la guerra, fou ministre d'Obres Públiques en el govern de José Giral i Largo Caballero. En abril de 1939 s'exilia a França.

(43) Just, Julio, “La libertad en Valencia. Las colonias Blasco Ibáñez y otras cosas”, *La Libertad*, 22 d'agost de 1930, p. 6.

Mariano Pérez Feliu⁴⁴.

La col·laboració entre els dos va ser bàsica perquè arribaren a bon terme aquestes propostes educatives. Començant pel fundador, Vicente Blasco Ibáñez, seguint per alguns dels dirigents més reconeguts i representatius del republicanisme blasquista com Vicente Marco Miranda, Ricardo Samper Ibáñez, Álvaro Pascual Leone i l'advocat Pedro Vargas Guerendiaín, continuant per molts dels col·laboradors i dirigents de les colònies escolars com els doctors Mariano Pérez Feliu⁴⁵ i Luis Valencia Negro⁴⁶ o els germans Ramón i Rafael Mateu Cámara, i acabant per alguns dels mestres que dirigiran les escoles laiques i les colònies escolars. Allí es van trobar i van col·laborar maçons i republicans⁴⁷.

(44) *El Guante Blanco*, 1912.

(45) Mariano Pérez Feliu (València, 1883-València, 1974). Un dels metges més actius en la defensa de l'educació i la salut infantil, fou un dels primers impulsors de les colònies escolars valencianes. Pensionat de la ILE en l'Institut Rousseau i president de l'Associació per al Foment de la Cultura i la Higiene, l'Ajuntament de València el nomena inspector mèdic escolar municipal en agost de 1921 i actua com a president de la Secció medicoescolar de la ciutat. Maçó, va fundar i dirigir en 1914 el Sanatori de la Malva-rosa, embrió del futur Hospital que dirigirà el mateix Pérez Feliu en 1931-1932.

(46) Luis Valencia Negro fou dipositari de la Junta de Protecció de la Infància i col·laborador incondicional en les colònies escolars. Maçó i president de la Federació de Colònies Escolars en 1932, fou un dels metges encarregats en 1927 de posar en marxa l'Escola de Puericultura de València, on impartirà classe, com a professor de secció, de "tercera infància i higiene escolar".

(47) Més informació en Yanini, A., Mellado, C. i Ponce, C. (1987: 553-568); Mellado Rubio, C. i Ponce Aura (1990: 649-655); González Fernández, Ángeles (2003: 89-116); Álvarez Fernández, Pedro (2003: 65-88).

Fins i tot, després de la mort de Blasco Ibáñez en 1928 les diverses lògies maçòniques valencianes creen la Fundación Cultural Blasco Ibáñez⁴⁸ amb l'objectiu de retre-li homenatge i perpetuar la seua memòria mitjançant la promoció d'iniciatives culturals i educatives. Aquestes pretensions de la maçoneria valenciana eren el millor homenatge per a aquell que sempre havia defensat la necessitat de posar l'educació a l'abast de tots com a instrument per a combatre la misèria i el fanatisme, com a motor de transformació, com a element clau per a la regeneració i la redempció humana. Blasco representava com ningú la conjunció del republicanisme i la maçoneria valenciana. En aquesta línia, doncs, pretenien impulsar la creació d'una biblioteca popular junt amb un grup escolar i l'ampliació de la casa colònia de Buñol, amb la gens pretensiosa finalitat d'arribar a albergar 500 xiquets i xiquetes de les escoles laiques. Tots els tallers maçònics de la ciutat de València i els membres més significatius de la maçoneria valenciana en formaren part, hi volgueren participar en aquesta iniciativa. Finalment, la Fundación, presidida pel també dirigent republicà Vicente Marco Miranda⁴⁹, decidí impulsar el projecte més simbòlic i representatiu dels assoliments pedagògics republicans, allò del que més orgullosos s'havien de sentir, la casa colònia de Buñol.

(48) Sampedro Ramo, Vicent (1.997); Cruz, José Ignacio (2012: 162-165). Encara que pot ser que la maçoneria organitzada com a institució no tinguera cap tipus de responsabilitat en la creació de la casa colònia de Buñol i que, com assenyala José Ignacio Cruz, pretenguera en aquest cas "utilizar la imagen y la trayectoria de la colonia para aparentar una importancia mayor de la que tenía y dar al proyecto mayores visos de realidad", és innegable el suport que, almenys individualment, se li va donar per part de nombrosos i representatius maçons valencians, que no dubtaren a participar activament dels moviments de colònies escolars en general i de les colònies escolars laiques en particular. Oferiren suport i hi van participar en primera persona, tant com a mestres, com a metges o com a polítics amb responsabilitat institucional. D'igual manera que també és innegable la intervenció de la maçoneria en la creació i l'impuls de les escoles laiques i d'altres iniciatives d'expansió i promoció cultural. A més de Marco Miranda com a president, en formaven part de la Junta Directiva: Francisco Soto Mas, com a tresorer, Fernando Valera Aparicio, com a secretari, a més d'Antonio López Rodrigo, Fernando Montero, Pedro Vargas Guereniaín, Álvaro Pascual Leone i Martín Civera Martínez. Per altra banda, eren presidents honoraris Augusto Barcia, tinent gran comendador del Suprem Consell, i els grans mestres del Gran Orient Espanyol i la Gran Lògia Espanyola, Demófilo del Buen i Francisco Esteva.

(49) Vicente Marco Miranda (Castelló, 1880-València, 1946). Destacat dirigent blasquista i maçó, va exercir com a cap de redacció d'*El Pueblo*. Va estar com a regidor de l'Ajuntament de València des de 1911 fins a l'inici de la guerra, amb el parèntesi de la dictadura de Primo de Rivera. Amb la proclamació de la II República fou alcalde provisional fins al seu nomenament com a governador civil de Còrdova. Diputat a Corts entre juliol de 1931 i gener de 1939. En 1934 abandona el PURA per a fundar Esquerra Valenciana. En les últimes Corts republicanes s'integrà en el grup d'ERC. Morí amagat i en la clandestinitat.

Vicente Marco Miranda⁵⁰.

Així, es proposaren l'adquisició del pavelló de la colònia i la consolidació de les obres i a continuació iniciaren una campanya de propaganda informativa entre els tallers maçons de tota Espanya amb la finalitat d'obtenir suport econòmic o material. Encara que aquesta iniciativa acabà fracassant i la Fundació desaparegué en poc de temps, és un exemple molt clar i il·lustratiu de l'estreta relació que de fet va existir entre la maçoneria i el republicanisme blasquista i l'interés comú a establir mecanismes de formació i educació per a un ampli sector de la població al marge de

(50) Viadel Girbés, Vicent (2015).

l'oferta pública i les escoles confessionals per a crear un home nou lliure i emancipat, un objectiu que els portarà a col·laborar en nombrosos projectes, entre els quals cal emmarcar necessàriament les escoles laiques i les colònies escolars.

Així doncs, des dels mateixos inicis de la maçoneria es produeix una estreta relació i una total vinculació amb el republicanisme polític que “se da por la confluencia en la defensa de unos principios de libertad y progreso genéricos, con un denominador común como fue el anticlericalismo, en la doble militancia de algunos destacados líderes republicanos y, por supuesto, en la simpatía mostrada por la prensa del momento, la actividad de las logias y la confluencia temática o de contenidos ideológicos con las revistas masónicas”, una relació entre maçoneria i republicanisme polític que s'enforteix durant la dictadura de Primo de Rivera i se centra en la lluita per la ciutadania política i la justícia social, combatent amb tots els seus mitjans la dictadura instaurada. Amb l'arribada de la II República els maçons exerciran un paper important i aconseguiran càrrecs de confiança i de rellevància política i professional⁵¹.

En aquest context, doncs, cal situar l'aparició tan ràpida i primerenca d'escoles laiques i racionalistes no solament a Buñol sinó també a d'altres poblacions de la comarca, unes escoles que tindran el seu paral·lelisme en aquelles que els republicans blasquistes han anat posant en marxa en la ciutat de València, i que seran les promotores de les futures colònies escolars laiques, unes experiències higienistes i educatives que amb tota seguretat comptaran amb el suport, l'ajuda i l'entusiasme manifest de les escoles laiques i racionalistes del poble de Buñol i de la seua comarca i dels docents que les dirigeixen.

Uns mestres que, per altra banda, mantindran, més tard o més prompte, una estreta relació tant amb les escoles laiques republicanes com amb les escoles racionalistes de la ciutat de València, especialment amb l'Escola Moderna de la plaça dels Pellissers, nascuda en 1906 al si de la Primitiva Sociedad de Instrucción Laica. Uns centres on alguns d'ells arribaran a exercir i en els quals s'implicaran d'una manera activa.

(51) Sampedro Ramo, Vicent (2011: 163-167).

L'exemple més clar i paradigmàtic, el d'Eduardo Guillar Clarí⁵², que estarà al front de l'escola laica El Porvenir de Cheste des d'abril de 1902 fins a la seua clausura definitiva en març de 1906. Exercirà a partir del 7 de maig de 1914 com a mestre de l'escola de xiquets de la Sociedad de Instrucción Laica Racional El Siglo XX del Cabanyal, o simplement Círculo de Instrucción Laica, al costat de les germanes Concha i Lola Sala, al temps que assumirà la direcció de l'escola. I durant el curs 1925-1926 dirigirà altra escola laica republicana, la del Casino d'Unió Republicana El Ejemplo del districte de la Vega Baixa, junt amb la mestra Saturnina Zanón Calduch, fins a setembre de 1926, moment en què l'abandona per a impartir classes en el seu propi domicili, amb tota probabilitat fins al dia de la seua mort als 56 anys, el 23 d'agost de 1928.

A més, dirigí les escoles laiques de Sagunt, Benaguasil i Alzira abans de la seua arribada a El Siglo XX, una escola que fou inaugurada oficialment el 31 de desembre de 1899 sota el nom d'El Ideal i amb un discurs pronunciat pel mateix Guillar com a president accidental de la Juventud Republicana Propagandística de València. Un bon exemple d'escola laica, on “no se aprenden pocos ni muchos cánticos para andar por el cielo; pero se adquiere el conocimiento de los suficientes para andar sobre seguro por la tierra, que es lo humano y práctico” i que pretén instruir el xiquet racionalment i ensenyar-li “á practicar el bien por el bien mismo; moral universal, superior a todas las religiones positivas”⁵³.

(52) Sobre Eduardo Guillar Clarí vegeu Verdet Gómez, Federico (2014: 209-214 i 156-159), Ferrús Peris, Wilson (2017a: 113-121 i 131-136) i molt especialment Verdet Gómez, Federico (2017).

(53) Guillar Clarí, Eduardo, “¡Viva la escuela laica!”, *El Pueblo*, 1 de setembre de 1916, p. 1.

Eduardo Guillar Clari, 1912⁵⁴.

També el trobem en la inauguració de l'escola laica de primera ensenyança creada i sostinguda pel Casino d'Unió Republicana de Las Germanías, instal·lada en el mateix local de la societat, al districte de Russafa, i que dirigirà Joaquín Fuster Doñate. Un acte on Guillar deixa constància del seu suport al republicanisme: “hizo terminantes y concretas manifestaciones de estar identificado con la Unión Republicana, que estimó necesaria para el triunfo de las ideas republicanas”⁵⁵.

Un veterà propagandista i activista republicà, admirador i deixeble de Constantí Llombart, laic i lliurepensador, escriptor i periodista, membre i defensor del Partit Republicà, que “gastó energías y salud y dinero en su altruista misión; sufrió encarcelamientos injustos y vicisitudes; propagó constantemente nuestros ideales en la Prensa y en la tribuna, y realizó una tenaz labor pedagógica, dirigiendo periódicos, colaborando en infinidad de revistas y publicando *Pedagogía popular*, *Cartas pedagógicas*, *Divulga-*

(54) Arxiu Personal de l'Autor (APA). Guillar Clari, Eduardo (1912).

(55) “Inauguración de una Escuela laica”, *El Pueblo*, 26 d'octubre de 1903, p. 2.

ciones pedagógicas, etc., etc.” i, encara, “preparando la publicación de un libro didáctico”⁵⁶.

Publicà un setmanari anticlerical a Cheste titulat *El Porvenir*, va col·laborar amb els periòdics satírics *Madrid Cómico* i *Valencia Cómica*; també va escriure en *Las Dominicales del Libre pensamiento*; igualment, col·laborà amb *La Troná* i *La Traca*; edità *El Ideal de Sagunto*; publicà a València el setmanari republicà i lliurepensador *El Porvenir*; fundà *La Pebrera*; refundà *La Barraca*⁵⁷. I, en 1912, publicà *Cuentets anticlericals*⁵⁸, un llibret de només quaranta pàgines escrit en vers i en valencià.

President honorari de l'agrupació d'exalumnes de les escoles laiques de València El Laicismo, desenvolupà una activitat extraordinària: impulsà i inicià les vetlades literariopolítiques i musicals, a imatge de l'Escola Moderna, en els locals de les societats i casinos republicans; inicià i participà activament també en la “Fiesta laica infantil”, el “Festival laico escolar” i “La semana laica”; participà en els diversos actes que s'organitzaren en honor del mestre Ripoll⁵⁹; també participà en la commemoració de l'1 de Maig al costat de les Societats Obreres del Grau; col·laborà en la Universitat Popular del districte del Port, impartint lliçons de Pedagogia Popular; realitzà conferències...⁶⁰.

(56) “Homenaje al maestro Guillar”, *El Pueblo*, 22 d'abril de 1927, p. 2; “El banquete a Eduardo Guillar”, *El Pueblo*, 29 d'abril de 1927, p. 2..

(57) “Ha muerto Eduardo Guillar”, *El Pueblo*, 24 d'agost de 1928, p. 2.

(58) Guillar Clarí, Eduardo (1912).

(59) Cayetano Ripoll (1778, Solsona-1826, València). Mentre exercia com a mestre a Russafa, fou denunciat per diversos veïns per no seguir els rituals tradicionals de l'església catòlica. Fou detingut en 1824, mentre la seua plaça de mestre era ocupada per un sacerdot, i restà empresonat durant dos anys en una antiga presó inquisitorial de València, on en reiterades ocasions es va negar a “rectificar”. Acusat de no creure en els dogmes catòlics i d'heretge obstinat fou condemnat a mort. Però, malgrat l'opinió generalitzada, no fou la Inquisició qui el condemnà, perquè en 1826 ja no existia després que Fernando VII no la restablira una vegada dissolta durant el Trienni Liberal, sinó la Junta de Fe de la diòcesi de València, creada per l'arquebisbe Simón López precisament perquè exercira les funcions de l'extingida Inquisició. Confiscats els seus béns, fou lliurat a la justícia ordinària. No disposà mai d'advocat ni conegué els càrrecs que li imputaven. L'Audiència Nacional acceptà la condemna i executà la sentència el 31-7-1826. Feren que el condemnat recorreguera tota la ciutat damunt d'un ase, des de la presó de Sant Narcís fins a la plaça del Mercat, on fou insultat per una multitud de ciutadans. Morí penjat, el seu cos fou introduït en un tonell i llançat al riu Túria, mentre la gent li llançava pedres. Es desconeix si fou soterrat en un lloc fora del cementeri o cremat i les seues cendres escampades pel camp. Aquest assassinat fou un escàndol a Europa i el rei censurà l'Audiència Nacional per haver fet cas a l'arquebisbe (no havia intervingut ni el fiscal de la Monarquia ni la sentència de mort havia estat ratificada pel rei). De fet, aquesta fou l'última execució efectuada a Espanya per heretgia. Vegeu Boves, Carlos (1978).

(60) “Velada en el Ateneo del Grau”, *El Pueblo*, 12 de desembre de 1910, p. 2; “Velada en el Ateneo

Una persona, doncs, totalment identificada amb el republicanisme i el laïcisme de la ciutat de València que necessàriament havia de ser un pont d'unió i de col·laboració entre els republicans de la ciutat i els de la comarca, i concretament amb els de Buñol, on s'hauria d'establir la casa colònia escolar dels blasquistes, una experiència, la de les colònies escolars laiques, que impulsarà i en la qual, tal i com anirem veient, participarà des de 1919 al costat d'altres reconeguts mestres laics, sense oblidar que també formarà part de la Federació de Colònies Escolars Laiques, junt amb El Avance, La Luz, l'Escola Moderna, Club de Patraix, Casa del Pueblo Radical, El Pueblo i els casinos republicans dels districtes de la Misericòrdia i l'Audiència⁶¹.

Però Guillar no serà l'únic vincle d'unió i de relació amb les escoles laiques i racionalistes i el republicanisme de la ciutat de València. A Amparo Zanón Montoro i Vicente March Martí, que es van fer càrrec de les escoles laiques de Buñol entre el curs 1895-1896 i 1898-1899, també hi trobarem aquesta vinculació. La primera, que es farà càrrec de la direcció del centre educatiu després de la marxa de Vicente, acabarà traslladant-se conjunturalment a l'escola de Primera Ensenyança del Centre Instructiu d'Unió Republicana Autonomista establerta al carrer dels Llibrers núm. 2 per a impartir classes en el curs 1908-1909, just en el moment en què assumeix la direcció del centre Vicente Orts Valor⁶². Estarà allí poc de temps, fins a 1910 que obri el seu propi col·legi, El Progreso Pedagógico⁶³. Era, a més, membre de l'Asociación del Magisterio Privado de València, de la Junta Directiva de la qual en formarà part.

Per la seua banda, el seu company Vicente es traslladarà, probablement en 1899 quan abandona les escoles lliures de Buñol, a l'escola laica que el Cercle del Cabanyal El Ideal sosté al carrer del Rosari núm. 134 de Poble

Republicano del Grao”, *El Pueblo*, 31 de març de 1911, p. 1; “Festival laico escolar”, *El Pueblo*, 20 de juny de 1914, p. 1; “En honor del maestro Ripoll”, *El Pueblo*, 30 de juliol de 1915, p. 4; “El 1º de Mayo”, *El Pueblo*, 4 de maig de 1916, p. 1; “Universidad Popular del distrito del Puerto”, *El Pueblo*, 27 de març de 1916, p. 1; “Labor laica”, *El Pueblo*, 22 de setembre de 1918, p. 1; “La semana laica”, *El Pueblo*, 19 de setembre de 1918, p. 4; “Conferencia”, *El Pueblo*, 16 d'abril de 1922, p. 2.

(61) “Colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 6 de març de 1921, p. 2; “Las colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 11 de setembre de 1919, p. 2.

(62) Escuela del Centro Instructivo de Unión Republicana (Centro de Unión Republicana Autonomista), AUV, Ensenyament Mitjà (EM), 137/201.

(63) El Progreso Pedagógico, AUV, EM, 145/364.

Nou del Mar⁶⁴, centre escolar, com ja hem dit abans, que posteriorment donarà lloc a l'escola laicoracionalista d'El Siglo XX⁶⁵. Vicente, membre actiu d'Unió Republicana, assumirà la presidència del Casino Universal del Camí del Grau, serà membre fundador, al costat d'Eduardo Guillar, del grup El Independiente i rebrà la presidència honorària de la Societat d'Instrucció Laica La Luz de Russafa. Cessa com a mestre de l'escola laica El Ideal en 1903 però en 1913 ens el tornem a trobar durant el curs 1913-1914 com a director de l'Escola Moderna de València en substitució de Samuel Torner⁶⁶.

Pedro Martínez Belmonte inaugura l'escola laica de Chiva en desembre de 1897 i allí estarà fins a finals de 1901, uns quants anys més tard, en 1917, es farà càrrec de l'escola laica de Buñol, junt amb la seua esposa María Bernat, fins a la fi de la guerra.

Entre 1901 i 1903 exerceix a la Primitiva Sociedad de Instrucción Laica per a passar posteriorment a dirigir l'escola laica del Cercle Instructiu Republicà El Pueblo⁶⁷ i finalment la del Centre Instructiu Republicà de la Misericòrdia⁶⁸, a més del seu pas, també curt, per les escoles laiques de Carlet i de Sagunt entre 1916 i 1917⁶⁹. Inclús, pel prestigi i experiència amb què compta, el busquen des de la Societat d'Instrucció Laica La Luz perquè

(64) Colegio 'El Ideal' de Primera Enseñanza, AUV, EM, 131/105.

(65) "Colegio 'Siglo XX' (antes 'El Ideal'). Apertura de curso", *El Pueblo*, 10 d'octubre de 1911, p. 1.

(66) Verdet Gómez, Federico (2014: 207-209).

(67) A "Noticias", *El Pueblo* del 10 de setembre de 1903, p. 2, s'informa de l'inici de les classes en aquesta escola laica i s'assenyala que el director és Pedro Martínez i que com a auxiliar està el mestre Juan Sellés, però a l'expedient d'autorització que consta a l'Arxiu de la Universitat de València no apareixen aquests noms. Allí figura el nom de Julián Llopis Sanfelipe, delincent de professió i president del Cercle Instructiu Republicà El Pueblo, com a director i José Gavalda Royo com a mestre. Escuela Círculo Instructivo Republicano "El Pueblo" (Círculo Instructivo Republicano "El Pueblo"), AUV, EM, 128/72.

(68) Escuela del centro Instructivo Republicano (Centro Instructivo de Unión Republicana de la Misericordia), AUV, EM, 188/9. En aquest cas, a l'expedient d'autorització d'apertura de l'escola no hi consta els seu nom, també ens hem de referir de la notícia apareguda a "Casino de la Misericordia", *El Pueblo*, 5 d'octubre de 1911, p. 1, on s'informa que des del dia 2 d'aquest mateix mes s'ha obert la matrícula en l'escola de xiquets i xiquetes d'aquest centre "bajo la dirección del profesor D. Pedro Martínez Belmonte". El següent curs escolar continua al seu front, segons s'anuncia en el mateix periòdic: "La enseñanza que se dará á los alumnos se atenderá hasta en lo más mínimo á los métodos pedagógicos de Pestalozzi y Forebel y correrá á cargo del ilustrado profesor D. Pedro Martínez". (18 d'agost de 1912). Las nuevas escuelas del Casino de la Misericordia. *El Pueblo*, pp. 1-2

(69) Verdet Gómez, Federico (2014: 203-205).

es faça càrrec de la direcció de l'escola laica que sostenen després de la dimissió en 1904, en ple curs escolar, del seu director Cristóbal Esteve⁷⁰.

Per la seua banda, Joaquín Vicente Álvaro Cubel dirigí les escoles laiques de Chiva sostingudes per la Sociedad de Socorros Mutuos, una escola de primera ensenyança i pàrvuls oberta també a impartir classes d'adults i d'ensenyament superior, ubicada en la pròpia seu de la societat, que es va establir a la població en 1892 com a escola nocturna i a càrrec del mestre maçó Juan de Chamón Romaguera⁷¹. Però abans no solament havia dirigit l'escola laicoracionalista de la Casa del Pueblo Radical, probablement des de la seua fundació en 1916⁷² fins a l'any 1922, moment en què la deixa per a fer-se càrrec d'ella Lorenzo Agud Is⁷³, sinó que, a més, liderarà la coordinació dels mestres de les diverses escoles laiques de la ciutat de València, tant les estrictament laiques, sostingudes pels republicans, com la racionalista Escola Moderna, sense oblidar les més pròximes a aquesta última però en l'òrbita dels republicans blasquistes (La Luz i El Siglo XX) o dels radicals (Casa del Pueblo Radical). Una unió d'esforços i d'accions que els conduirà a organitzar en 1919, i per primera vegada, unes colònies escolars laiques, tal i com veurem més endavant.

Cal a més assenyalar que a partir de 1930, després de deixar la població de Chiva, torna a la ciutat de València a dirigir una escola laica vinculada al republicanisme, en aquest cas les escoles de la Societat d'Instrucció Laica La Luz, per on també havia passat, recordem, el mestre Pedro Martínez Belmonte. El nou mestre és definit com un mestre capacitat, dotat i coneixedor de les noves i modernes orientacions pedagògiques, amb molta experiència i prestigi pels resultats aconseguits. Un mestre ideal per a un centre totalment renovat, modernitzat i millorat que acaba de reformar el

(70) *El Pueblo* del 4 de juliol de 1904, p. 2. En aquesta notícia s'informa que Pedro s'ha fet càrrec d'aquesta escola laica, després d'haver presentat la seua dimissió per trobar-se malalt Cristóbal Esteve, que estava al seu front fins a eixe moment. Però, com veurem més endavant, no serà Pedro Martínez qui es farà càrrec de La Luz en el curs 1904-1905 sinó que ho farà altre mestre laic experimentat, Antonio Ortega Alvarez.

(71) Verdet Gómez, Federico (2014: 146-147).

(72) "Enseñanza. Casa del Pueblo Radical", *El Pueblo*, 16 de setembre de 1930, p. 3. S'afirma literalment que aquestes escoles de la Casa del Pueblo Radical van ser fundades en 1916.

(73) Escuelas del Centro Instructivo "El Progreso" (Casino Republicano Radical "El Progreso". Hoy Casa del Pueblo Radical), AUV, EM, 188/5. En molts dels documents consultats i en les diverses informacions que es recullen a la premsa no és inusual trobar, al costat de la forma Lorenzo Agud Is, també Lorenzo Agud de Is o inclús Lorenzo Agud Ys. Sobre aquest mestre, consulteu Ferrús Peris, Wilson (2017b).

material i el local⁷⁴. Unes classes dirigides, doncs, per un “competente profesor” que “tan acreditada tiene su competencia pedagógica en los largos años de lucha en pro de la enseñanza laica”⁷⁵. Una escola moderna i avançada “donde se da enseñanza racional y sólida demostrada en los muchos años que lleva funcionando”⁷⁶.

Persona molt activa i involucrada en el republicanisme i el laïcisme, en 1919 i 1920 havia format part de la Junta directiva de la Juventud Radical Española en qualitat de secretari; en 1932 figura com a secretari del Comité del PURA del districte de Russafa; i en gener de 1933 resulta elegit president de la Junta directiva de l’Asociación de Maestros de Primera Enseñanza no oficial⁷⁷. Actuarà també com a vicepresident de l’Asesoría de Instrucción Pública y Bellas Artes del PURA, òrgan que pretén coordinar totes les actuacions del partit en matèria educativa⁷⁸.

Per la seua banda, Lorenzo Agud, també estava molt vinculat al republicanisme polític. Així, en gener de 1912 ja ens el trobem entre els joves republicans de Cullera, població de la qual era natutal, que feliciten Félix Azzati per la defensa en pro dels condemnats d’aquesta població i pel triomf aconseguit amb el seu alliberament, al temps que informen de la reorganització de la Juventud Republicana Radical local⁷⁹, organització de la qual era membre i on arriba a exercir el càrrec de president des de 1916, any precisament en què decideixen, en assemblea, constituir-se en Centre d’Unió Republicana i entrar en el partit d’Azzati⁸⁰. Aquesta vinculació li permetrà intervenir en diversos actes organitzats pels republicans de Cullera a instàncies de l’organització juvenil⁸¹. També era vocal de la

(74) “Fraternidad Republicana de Ruzafa. Apertura de curso”, *El Pueblo*, 6 de setembre de 1930, p. 6.

(75) “Escuela laica ‘La Luz’. Mendizábal, 10 (Ruzafa)”, *El Pueblo*, 30 d’agost de 1932, p. 2.

(76) “Escuela laica ‘La Luz’. Mendizábal, 10 (Ruzafa)”, *El Pueblo*, 30 d’agost de 1932, p. 2.

(77) “Acción Republicana”, *El Pueblo*, 22 de desembre de 1918, p. 3; “Acción Republicana”, *El Pueblo*, 8 de gener de 1920, p. 1; “Vida Republicana. Casino El Avance”, *El Pueblo*, 8 d’abril de 1932, p. 4; “Noticias”, *Las Provincias*, 15 de gener de 1933, p. 2.

(78) “Partido de Unión Republicana Autonomista. Asesoría de Instrucción Pública y Bellas Artes”, *El Pueblo*, 30 de novembre de 1932, p. 2.

(79) “Felicitaciones”, *El Pueblo*, 23 de gener de 1912, p. 1.

(80) “Sean bienvenidos”, *El Pueblo*, 4 de gener de 1916, p. 1.

(81) “Commemoración del 11 de Febrero”, *El Pueblo*, 14 de febrer de 1913, p. 1; “Fiesta republicana en Cullera”, *El Pueblo*, 25 de maig de 1913, p. 1.

Junta d'Exploradors del municipi, organització des d'on dirigí excursions instructives⁸².

Però no acaba ací la nòmina dels mestres laics que exerceixen a la comarca i a les escoles laiques de la ciutat de València. Així, l'escola racionalista de Buñol, la denominada Escuela Integral primer i Escuela Nueva després, va estar regentada per Concepción Pascual Ramírez i Manuel Villa Oubiña entre 1908 i 1911, i pel mateix Manuel i per Venancio Ballester Zanón entre 1928 i la fi de la Guerra Civil. Concepción Pascual arribava de l'escola laica de la Societat El Ideal del Cabanyal⁸³ i assumia la direcció de l'escola racionalista de Buñol, i Manuel Villa, referent del PSOE i de la UGT local, comptava amb el suport de l'Escola Moderna de València i de l'Agrupación de Profesores Racionalistas, de la qual, a més, formava part.

Fins i tot, segons manté Verdet⁸⁴, quan Concepción aconseguí a primers de desembre de 1911 autorització per a reobrir l'escola en un altre emplaçament, reprén les seues activitats junt amb José Casasola Salmerón, un mestre racionalista que havia dirigit també amb anterioritat l'Escola Moderna de València i posteriorment, en 1913, l'Escola Laplace de Xàtiva, encara que probablement “después de un par de cursos escolares, Casasola abandonará Játiva y, con bastante probabilidad, se trasladó [de nou] a la Escuela Moderna de Buñol, como paso previo a su vuelta al trabajo en escuelas racionalistas de Cataluña”⁸⁵. Només hi va estar un curs però la seua relació amb Buñol, assenyala Verdet, continuà a través de les seues col·laboracions en el periòdic local *El Eco de Buñol*.

L'Escola Moderna de Cheste, sostinguda i recolzada pels republicans locals i dirigida per Amadeo Reinés Corrons primer i per Leopoldo Quiles després, comptà amb la presència del propi Samuel Torner, figura clau del racionalisme i director de l'Escola Moderna de València, “professor y

(82) “Noticias locales”, *La Correspondencia de Valencia*, 13 de juny de 1915, p. 2. “Noticias”, *El Pueblo*, 1 de setembre de 1917, p. 2. En aquest cas informa d'una excursió a Catarroja, Torrent, Manises, Paterna i el Grau de València.

(83) Colegio “El Ideal...”, *op. cit.* A final de curs, en maig de 1908, es trau a concurs públic la plaça de mestra de l'escola de xiques. La mestra elegida serà la també propagandista republicana, laica i lliurepensadora María Marín, “Noticias”, *El Pueblo*, 1 de febrer de 1909, p. 3.

(84) Verdet Gómez, Federico (2014:173-174).

(85) Lázaro Lorente, Luis Miguel (1992: 192). Peregrín Ballester afirma que: “El primer maestro de la escuela fue don José Casasola, que había sido con Francisco Ferrer y Guardia fundador de la escuela moderna. Cuando fusilaron a Ferrer y Guardia, Casasola vino a Buñol”. Chimo i M. José (maig 1981). Recuerdos de una época. *Voces de Buñol* 101, pp. 4-5.

activo propagandista de la pedagogia moderna, que el dia 29 de març de 1915 impartí “una hermosa conferencia sobre enseñanza” amb motiu de l’obertura d’aquesta “buena escuela”⁸⁶. Concretament, el mestre racionalista Leopoldo Quiles liderà, junt amb altres mestres com Samuel Torner, Vicente Orts, José Arnau i Eduardo Guillar, la iniciativa d’unir esforços i accions per part de tots els mestres laics de València i província, l’intent de crear una associació que congregarà tots els docents laics i racionalistes.

Tenint, doncs, tot açò present, la sintonia que existí entre l’Ajuntament de València i el de Buñol, governats els dos pel PURA, i les escoles laiques blasquistes de la ciutat de València, però també les racionalistes, sustentades precisament pel partit republicà, degué ser molt estreta. Al temps que també podem entendre les facilitats i la col·laboració amb què sempre van comptar per part de la Corporació municipal bunyolera tant la Junta Valenciana de Colònies Escolars, composta com veurem per algunes persones molt vinculades al blasquisme i al laïcisme, com les colònies municipals de l’Ajuntament de València.

Però l’hegemonia del PURA no acabarà amb l’arribada de la II República sinó que continuarà sent el partit més nombrós, amb més presència, major suport social i millor organitzat a la província de València i, en especial en la comarca de la Foia de Bunyol.

Així, en les eleccions municipals d’abril de 1931 resulten elegits un total de 52 regidors en les llistes dels republicans i només 16 monàrquics, concretament a Buñol els 13 regidors són republicans. En les eleccions generals que se celebren en juny de 1931 la coalició de republicans i socialistes obtingué la majoria absoluta en la circumscripció de la província de València amb el 51% dels vots, el 77% en el conjunt de la comarca i pràcticament el 90% en poblacions com Chiva i més del 80% a Buñol, però en totes les poblacions superà el 50%. I finalment, les eleccions generals que se celebren en novembre de 1933 les torna a guanyar contundentment el PURA que obté 10 diputats, encara que molt a prop restarà la Derecha Regional Valenciana (DRV), que obté el 35%, 3 punts menys que el partit blasquista. El Front d’Esquerres obtingué el 21%, l’únic candidat del Partit Radical Socialista (PRS) el 5% i els comunistes l’1%.

En la comarca hi trobarem importants diferències respecte a la tendència a nivell provincial. Així, podem constatar que en l’antic districte de Chiva,

(86) Un vecino, “Conferencia de Samuel Torner”, *El Pueblo*, 30 de març de 1915, p. 4.

el PURA continua obtenint més del 50% dels sufragis. La DRV, la segona força política, triplica els seus resultats i obté el 21%, però l'hegemonia del republicanisme blasquista continua sent indiscutible. Els comunistes obtenen un important 5%, uns vots que provenen quasi exclusivament de Buñol.

Fins i tot en les eleccions de febrer de 1936, any en què s'organitzarà l'última colònia escolar laica, el PURA recull un estrepitós fracàs, només obté el 2'9% dels vots i en la circumscripció de la província de València es queda reduït al 10%, pràcticament va desaparèixer, mentre que la DRV aconsegueix un creixement de 9 punts i les forces que conformen el Front Popular, que guanya les eleccions de manera molt ajustada, 18 punts. En la comarca, el PURA perd la meitat dels seus vots, que passen majoritàriament al bloc d'esquerres que obté una ampla victòria en la comarca, però així i tot supera el 30% en totes les poblacions i aconsegueix la majoria absoluta en la meitat d'elles, un resultat i un pes encara important i molt per damunt de la mitjana de la seua circumscripció electoral.

Però també cal indicar que en totes les poblacions de la comarca el partit blasquista, totalment enfonsat, en una crisi interna permanent, devaluat i sense cap credibilitat, supera el 20% en tots els municipis de la comarca excepte a Cheste, Turís i Godolleta. I encara aconsegueix guanyar a Macastre, Chiva i Dos Aguas, i en aquestes dues últimes amb el 46% dels vots. Chiva serà l'últim bastió del PURA⁸⁷.

El PURA, doncs, a l'Ajuntament de Buñol, com en d'altres poblacions de la comarca, continuà sent la força majoritària després de les eleccions de febrer de 1936, unes eleccions que havia guanyat amb tota legitimitat. Però, la Corporació Municipal, presidida fins a eixe moment pel blasquista

(87) Alonso Plaza, José Manuel (1994: 26-27, 42-43, 88, 104-109). Per altra banda, cal recordar que durant la II República el PURA evolucionà cap a plantejaments clarament de dretes i pròxims al Partido Republicano Radical (PRR) de Lerroux, arribant a pactar i participar en el govern d'aquest en 1933. La seua estreta relació amb el PRR provoca una escissió del partit en 1934. Dirigents com Marco Miranda o Julio Just abandonen el partit amb un gran nombre de militants per la seua oposició a la política de Lerroux. Fins i tot, assumptes de corrupteles que afecten al PRR arriben a esguitar i involucrar el dirigent més significatiu del PURA, Sigfrido Blasco. La militància blasquista i molts dels seus dirigents es reparteixen entre els nous partits republicans. Un nombre important de militants i simpatitzants del PURA acabaran en el Partido Republicano Radical Socialista (PRRS), precisament per aqueix acostament a la dreta i la participació en el govern de Lerroux, que posteriorment es fusionaria amb el Partido Radical Socialista per a crear Izquierda Republicana, un partit clarament d'esquerres i que formarà part de la coalició del Front Popular. Altres militants, com Vicente Marco Miranda, fundaran Esquerra Valenciana en 1935 a partir d'una altra escissió del PURA i que també acabarà englobada dins del Front Popular i alineada totalment al costat de les tesis del PC durant l'etapa bèl·lica.

Arsenio Galán, fou cessada i es constituí una Comisió Gestora Municipal integrada per 6 membres del PC, 3 del PSOE i 4 d'IR, i presidida pel militant comunista Vicente Furriol Ibáñez⁸⁸. El PURA, partit guanyador de les eleccions i força hegemònica i gairebé exclusiva fins a eixe moment, fou exclòs. L'estiu d'eixe any també serà l'últim en què partiran cap a Buñol els xiquets i les xiquetes de les escoles laiques republicanes de la ciutat de València.

(88) J. Hermosilla, dir. i A. C. Ledo, coord. (2007: 315).

CAPÍTOL II

Els Antecedents (1912-1918)

En agost de 1912, una Secció de l'AFCH, constituïda per Ricardo Castelo, María Carbonell, Matilde Arnedo, Natividad Domínguez, Mariano Pérez Feliu, Vicente Orts i Fernando Belda organitza a Buñol i a Porta Coeli el que havien de ser les seues primeres colònies escolars, la primera per a xiquets i la segona per a xiquetes. I, d'aquesta manera es converteix en la segona entitat valenciana a organitzar aquest tipus d'experiències, després que el Patronato de la Juventud Obrera les posara en marxa en agost de 1906 i un any abans de la primera colònia escolar organitzada per l'Ajuntament de València. La primera, doncs, de tot un seguit d'expedicions que organitzaria fins a 1936, això sí, des de la Junta Valenciana de Colònies Escolars (JVCE) a partir de 1916, una entitat creada en el si de l'associació amb la finalitat que s'ocupara exclusivament de la promoció i organització de les colònies⁸⁹.

Aquesta primera colònia de l'AFCH instal·lada a Buñol estarà dirigida per Fernando Belda Martínez, peça clau en el desenvolupament, l'organització i la promoció de les colònies escolars laiques que, com veurem, iniciaran el seu camí de manera decidida huit anys després precisament de la seua mà i amb el seu lideratge⁹⁰.

(89) Sobre aquestes entitats valencianes pioneres en l'organització de les colònies escolars al País Valencià trobareu informació a Cruz, José Ignacio (2012: 79-111).

(90) Belda li posarà la lletra a la composició musical "Himno de las Colonias Escolares", creada en 1926 per

Segons ens consta als arxius de la Universitat de València, Belda, procedent del Colegio de San Fernando del carrer de Maldonado de València, accedeix a la direcció de l'Escola Mixta Graduada del Centre Instructiu d'Unió Republicana del districte de la Misericòrdia de València el 17 de desembre de 1909, data en què l'establiment és legalment autoritzat a reobrir les seues portes sota la seua direcció. Junt amb ell, al front de l'escola de xiques, estarà la mestra Concha Sala, auxiliada per la seua germana Lola.

Belda hi restarà al seu capdavant fins al curs 1932-1933, moment en què és assumida la direcció per Tomás Castelló Peiró i l'escola es trasllada al carrer Frasset núm. 20. Una escola laica i blasquista que s'obri eixe mateix any de 1909 a instàncies de l'aleshores president del centre republicà que la sosté, Vicente Veres Comí en el carrer de l'Encarnació núm. 1-2 de València sota la direcció, en un primer moment, del mestre Juan Antonio Cortés Villar i que pocs mesos després assumeix el propi Belda.

Una escola que serà pionera no solament pel que respecta a la posada en marxa d'aquesta experiència primerenca de renovació pedagògica sinó també d'una escola que acabarà estructurant-se i organitzant-se com a escola graduada⁹¹. Poc de temps després, entre 1912-1919 i abans de tornar novament a l'escola laica republicana i fer-se càrrec de les colònies escolars, estarà al front del Colegio Español, ubicat primer en la plaça dels Pellissers núm. 4 de València, pròxima a l'avançada Escola Moderna, instal·lada en Pellissers núm. 1, i després al carrer de Sant Vicent núm.

Roberto Jiménez Ortells: "Para alcanzar/ vigorizar la raza/ y conseguir/ al pobre el amparar,/ de corazón/ los hombres se han unido/ pensando el ver/ la Patria muy feliz./ El patricio se apresta a luchar/ procurando por el porvenir,/ porque sabe que el niño será/ quien hará nuestra patria feliz./ Viva, pues, la *Colonia Escolar*/ y los hombres de buen corazón;/ todos juntos debemos hallar/ honra y gloria para la nación./ Nuestro pecho sabrá responder/ al favor recibido desde hoy,/ procurando con fe defender/ la bandera del pueblo español". (9 de juny de 1926). "Himno de las Colonias Escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 9 de juny de 1926, p. 1.

(91) Escuela del Centro Instructivo Republicano (Centro Instructivo de Unión Republicana de la Misericordia), AUV, EM, 188/9. Centro Instructivo de Unión Republicana (Casino Unión Republicana), AUV, EM, 130/105. A l'expedient no consta el justificant del canvi de l'anterior director Juan Antonio Cortés Villar pel nou director Fernando Belda, però hagué de restar molt poc de temps, potser que ni tan sols arribara a prendre possessió de la plaça, ja que la sol·licitud d'apertura per part del president del casino republicà data de novembre de 1909 i els documents que fan referència al reglament de les escoles, la distribució del temps i el treball són de juliol i van signats per Cortés Villar, però al Registre del Rectorat de la Universitat consta que l'establiment fou autoritzat legalment amb data 17 de desembre de 1909 sota la direcció de Fernando Belda Martínez, com hem apuntat. Pensem que els tràmits s'iniciarien amb Juan Antonio Cortés però, per alguna raó que no sabem, acabaria fent-se càrrec de l'escola Fernando Belda. Aquesta escola laica comença les seues activitats al carrer de l'Encarnació núm. 1 i després es trasllada al carrer Frasset núm. 20.

178-1⁹². Tomás Pastor el substituirà durant eixos anys al front de l'escola laica del districte de la Misericòrdia.

Belda regentava un centre modern i avançat, ben dotat de material científic i didàctic, on es practicava una educació integral i organitzada en graus i amb un espai destinat exclusivament a l'exercici de l'educació física, higiènic i complet⁹³. A més, forma part de la junta directiva de l'AFCH, constituïda en desembre de 1912, on ostenta el càrrec de tesorero⁹⁴ i fins a 1931 serà també un dels components de la Junta que cada any s'encarregarà de l'organització de les colònies, primer com AFCH i després com a JVCE.

Així doncs, la necessària referència a aquest mestre i a aquestes primeres colònies escolars rau, més que en el fet que siga una experiència, la primera, d'organització de colònies escolars laiques, que no ho és, en el fet que qui la dirigeix és un mestre com Fernando Belda que haurà de jugar un paper molt important en anys posteriors en la promoció i posada en marxa de les colònies escolars d'estiu per als xiquets i les xiquetes de les escoles laiques.

(92) Fernando Belda, nascut a Xàtiva en abril de 1863, obtingué la llicència d'apertura i funcionament del Colegio de San Fernando del carrer de Maldonado núm. 31 de València en 1902. Disposava ja d'una copiosa quantitat de material científic i pràctic, una sala per a les classes de grau elemental i superior i altra per a les de pàrvuls i d'una sala àmplia i completa per a l'educació física. En 1906 es trasllada al carrer de Recaredo núm. 12 i canvia el seu nom pel de Colegio Modelo amb l'objectiu de poder atendre la demanda de matrícula en augment i dotar-lo de les condicions "que exigen la higiene y la pedagogía moderna". Disposa de pati, terrassa i una gran sala on s'ubica la clase elemental, la superior i la de pàrvuls separades per paravents. En abril de 1911 comunica el trasllat a la plaça dels Pellissers sota el nom de Colegio Español i presenta una relació de material encomiable, modern i complet. Disposa d'una aula, un gimnàs i una aula per a pàrvuls. I, en febrer de 1916 es trasllada al carrer de Sant Vicent. Ací també disposa de gimnàs. Es practica una educación integral, s'imparteixen totes les assignatures i s'organitza en graus (superior, elemental i pàrvuls). AUV, EM, "Colegio de S. Fernando. Calle de Maldonado nº 31", 126/33.

(93) Fernando Belda és presentat com a "reputado maestro director y propietario del Colegio Español". Rumbrals, "Buñol y la colonia escolar", *Las Provincias*, 15 d'agost de 1912, p. 1. Un col·legi on s'imparteixen classes de pàrvuls, ensenyament elemental i superior i que també disposa d'Acadèmia per a alumnes de Segona Ensenyança, Escola de Comerç i Escola Industrial. On, a més, es prepara per a l'ingrés en totes les carreres. *La Correspondencia de Valencia*, 1 de setembre de 1915, p. 2.

(94) En desembre de 1912 es constitueix la junta directiva de l'associació per al 1913: president, Tomás Jiménez Valdivieso; vicepresidents, Mariano Pérez Feliu i María Carbonell; bibliotecari, Gregorio Sabater; secretari, Pedro José Gómez; vicesecretaris, Ramiro Calvo i Luis Serra; tesorero, Fernando Belda; comptador, Antonio Plasencia; vocals: Matilde Arnedo, senyoreta Gómez Ferrer, Rafael Campos, Víctor Pedrer, Miguel A. Simón, Pablo Colvé, Joaquín Vila, Juan Gimeno, José Sanchís Banús. Sol·liciten també al govern que augmente el nombre d'escoles fins a completar el que li correspon a València ciutat, que respecten les condicions higièniques necessàries i que s'establisquen classes nocturnes per a les dones. "Noticias", *Las Provincias*, 4 de desembre de 1912, p. 2.

El dia 23 de març de 1912 es reuneix l'AFCH amb l'objectiu d'organitzar les colònies escolars d'estiu i davant un públic molt nombrós, entre els quals hi ha catedràtics, metges, mestres, representants dels gremis, societats, corporacions i premsa, el president Tomás Jiménez defensa la necessitat de realitzar-les i el doctor Pérez Feliu informa dels treballs realitzats per l'associació, del suport del governador civil, del delegat regi de Primera Ensenyança i dels diputats a Corts per València i incideix que els metges encarregats per l'inspector municipal feren constar l'any anterior que 310 xiquets de les escoles públiques necessitaven dels beneficis de les colònies. Davant açò, manifestà que s'imposava la necessitat d'impulsar les colònies a València i que no cessarien en aquesta labor fins que l'Ajuntament o d'altres corporacions o societats comptaren amb elements per a organitzar-les.

A aquest projecte mostrà el seu suport el diputat provincial del Partit Liberal de Romanones i director de la Casa Misericòrdia de València, Juan Izquierdo⁹⁵. Finalment, va ser el mestre Fernando Belda qui informà sobre l'organització i el funcionament d'aquesta primera colònia⁹⁶. A la fi, el dia 2 d'agost de 1912 isqué cap a Buñol la primera de les colònies organitzada per l'AFCH a Espanya.

La finalitat, fonamentalment higiènica, sanitària i social⁹⁷, “la forman 24 niños enfermizos de las escuelas públicas”, una visió reforçada per la presència de les autoritats institucionals que ho mostren com un exemple de l'interés per “la infancia doliente y pobre” i pels pares que mostren el desig que “con el verano recobren la salud sus hijos”. Al dia següent ixen cap a Porta Coeli les 24 xiquetes que formen la segona colònia, dirigida per Matilde Arnedo i acompanyada per la mestra C. Góngora⁹⁸. A Belda

(95) Cases Casañ, A. (1913): *La “Casa Misericordia” de Valencia y la gestión de Juan Izquierdo. Conferencia en la Escuela Normal de Maestros de Madrid el 23 de abril de 1913*, Madrid, Imprenta de Tirso de Frutos.

(96) “Colonias escolares de vacaciones”, *Las Provincias*, 24 de març de 1912 .

(97) Una vegada finalitzada la colònia, Belda dona dades: els xiquets han augmentat el seu pes d'un a tres quilos (un xiquet, inclús, ha augmentat cinc quilos) i han augmentat la mida d'un a tres centímetres. “Las colonias escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 2 de setembre de 1912, p. 1.

(98) “Las colonias escolares de vacaciones. Veinticuatro niños a Buñol”, *Las Provincias*, 3 d'agost de 1912, p. 1. “Noticias”, *El Pueblo*, 25-8-1912, p. 2. En l'expedició de Buñol van, a més, dos xiquets que es paguen la seua estada, 60 pessetes durant els 30 dies. La vida de la colònia està subjecta a les prescripcions publicades en la *Gaceta* del 15 de febrero de 1894. “Todos los días, mañana y tarde, salen de excursión. Llevan ya visitadas las Fuentes del Ciprés, Espinaca, Botella, Carcalín, Perol, Estrella, Roquillo, Borrunes y San Luis y las cuevas de Turche, las Palomas y el río Juanes. También asisten todos los domingos y días festivos a la misa de once”.

l'acompanyen el mestre auxiliar Vicente Granell i el practicant Herminio López.

Però els xiquets i les xiquetes que conformaven aquestes dues expedicions no procedien de les escoles laiques ni d'altres centres privats, sinó que eren elegits exclusivament “de diferentes escuelas públicas de Valencia” pels responsables municipals de Sanitat.

Alguns fets, si es vol anecdòtics, ens fan afirmar que en aquestes colònies no hi participaren les escoles laiques republicanes. Així, abans de marxar cap a Buñol intenten acomiadar-se del prelat, però com que no s'hi troba, són rebuts pel vicari general i secretari de cambra d'aquell. Per altra banda, quan els representants de l'associació visiten la colònia, entre les autoritats que els reben figura en lloc rellevant el rector del poble. També s'envien salutacions al príncep d'Astúries al qual consideren “primer ciudadano de nuestra Patria”⁹⁹.

I, encara més, tampoc no hem trobat cap referència a aquesta participació en les memòries que cada any publicava la JVCE¹⁰⁰. La memòria de les colònies escolars de 1914, per exemple, començava així: “Por tercera vez la Junta de la “Asociación para el Fomento de la Higiene y la Cultura en España” se propuso organizar, en el verano de 1914, Colonias infantiles de rustificación, en beneficio de la población de los centros oficiales de primera enseñanza”¹⁰¹.

Així doncs, aquestes colònies escolars anaven dirigides als xiquets i les xiquetes de les escoles nacionals i no s'incorporaren els alumnes de les escoles laiques, les quals no s'iniciaran en aquesta experiència de manera decidida fins a 1920¹⁰².

(99) “Una visita á la Colonia Escolar de Buñol”, *La Correspondencia de Valencia*, 26 d'agost de 1912, p. 1. Rumbrales, “Buñol y la colonia escolar”, *Las Provincias*, 15 d'agost de 1912, p. 1.

(100) JVCE (1989).

(101) AFCH (1915: 3).

(102) És de justícia dir, perquè no hem trobat cap referència en els estudis que s'han fet al respecte fins ara, que des de Catarroja (l'Horta Sud), aquest mateix estiu de 1912, els mestres Antonio Monforte Pastor i Etefvina Luis, organitzaren també una colònia escolar a Chulilla. Una colònia mixta formada per 20 colons. Durant tot el mes d'agost van estar al balneari d'aquesta població i comptaren amb la col·laboració del seu propietari José Torrent, de l'Ajuntament i de diverses entitats i molts particulars. *La Correspondencia de Valencia*, 26 de juliol de 1912, p. 2.

Sí que cap la possibilitat, com manté el professor José Ignacio Cruz¹⁰³, que alumnes d'aquestes escoles laiques participaren en aquestes primeres convocatòries de les colònies de la Junta Valenciana. Si tenim en compte que dels set membres que formen la secció de l'AFHC encarregada d'organitzar les colònies¹⁰⁴, que al mateix temps són fundadors, promotors i membres molt actius d'aquesta associació de la direcció de la qual en formen part, tres d'ells mantenen també una relació molt estreta amb el republicanisme blasquista i les escoles laiques i compaginen la seua activitat en la Junta amb la seua activitat en institucions relacionades amb el PURA.

Vicente Orts Valor, 1920-1921¹⁰⁵.

(103) Cruz, José Ignacio (2012: 112).

(104) En agost de 1912 estava constituïda per Ricardo Castelo, María Carbonell, Matilde Arnedo, Natividad Domínguez, Mariano Pérez Feliu, Vicente Orts i Fernando Belda.

(105) Foto facilitada per Amparo Orts Guillem.

Així, Vicente Orts Valor¹⁰⁶ és director de les escoles laiques del casino republicà de la Casa de la Democràcia de València, el més important del republicanisme blasquista i seu central del PURA des de 1914, any en què s'ubica al carrer Alfredo Calderón núm. 11 procedent del Casino Republicà del carrer dels Llibrers núm. 2, on ja havia funcionat una escola laica des de finals del segle XIX.

Orts dirigirà el millor i el més avançat centre instructiu del PURA, definit com “orgullo de nuestro Partido”, una “acreditada escuela puramente laica y que marcha a la cabeza de las nuevas orientaciones pedagógicas”, amb un local excel·lent i un selecte equip de docents¹⁰⁷. És més, començarà aquesta tasca docent en 1903, encara en el carrer dels Llibrers, i acabarà en 1929, després de la seua mort, moment en què es farà càrrec de la direcció de l'Escola Mixta Graduada, a partir d'eixe moment a la Gran Via de les Germanies núm. 22, i també de les colònies escolars blasquistes, José Medio Terrades, fins a eixe moment subdirector de l'escola¹⁰⁸.

Per la seua banda, Fernando Belda és director de les escoles laiques del Casino Republicà del districte de la Misericòrdia i del modern Colegio Español, i Mariano Pérez Feliu és troba també entre els fundadors de la Casa de la Democràcia de València, exerceix com a metge inspector d'aquestes escoles i és una persona molt pròxima a Blasco Ibáñez. És difícil pensar que no intercedirien perquè es facilitara la participació d'alumnes de les escoles laiques en eixes colònies escolars de la Junta, més te-

(106) Vicente Orts Valor (València, 1880-1929). Referent del republicanisme blasquista i de les escoles laiques, dirigí l'Escola Mixta Graduada del casino republicà de la Casa de la Democràcia del carrer d'Alfredo Calderón, la institució laica més venerada pels blasquistes i seu del PURA des de 1914, i les colònies escolars laiques entre 1923 i l'estiu de 1929, quan la seua mort ja era imminent. Estava al capdavant del centre escolar més modern, modèlic, innovador i complet de què disposava el partit. Prèviament, des del curs 1908-1909 ja figurava oficialment com a director de l'escola del centre republicà, ubicat aleshores primer al carrer dels Llibrers i després al carrer de la Nau, sota la denominació de Centre Instructiu d'Unió Republicana Autonomista. Orts, mestre de Primera Ensenyança Elemental des de 1897, era autor de quatre llibrets de text dirigits als alumnes de les escoles laiques. Un sobre nocions d'urbanitat i ciutadania; un per a impartir l'assignatura de dibuix; altre sobre nocions bàsiques d'anatomia, fisiologia, higiene i salut; i un manual breu, clar i de fàcil lectura sobre la història d'Espanya. Era definitiu com un apòstol del laïcisme, regeracionista convençut i pròxim als postulats de la ILE. Vegeu Ferrús Peris, Wilson (2017a: 186-190).

(107) “Escuela mixta graduada de la Casa de la Democracia. Apertura del curso 1931-1932”, *El Pueblo*, 13 de setembre de 1931, p. 4.

(108) Colegio Escuela del Centro de Fusión Republicano Casino Nacional, AUV, EM, 130/95; Escuela del Centro Instructivo de Unión Republicana (Centro de Unión Republicana Autonomista), AUV, EM, 137/201.

nint en compte que compartien la necessitat i la urgència de l'aplicació d'aquesta experiència renovadora.

Belda torna a dirigir la colònia escolar de Buñol, organitzada per l'AFCH en l'estiu de 1914. Allí restarà al front de 30 xiquets, acompanyat pels mestres Luis Soler i José Campos, al temps que també ixen 30 xiquetes dirigides per la mestra Amparo Zanón¹⁰⁹, a la qual acompanyen Amparo Monerris i Amparo Cardona. Eixe mateix any, altra expedició, composta per 24 xiquets i 27 xiquetes marxa cap a Requena sota la direcció de Luis Blanco i Amparo Soldevila i Luz García, Pura Latorre i Luis Latorre com a auxiliars. Aquesta vegada, col·laboren amb l'AFCH les Juntes Provincials de Protecció a la Infància i de Lluita contra la Tuberculosi. Respecte a les de Buñol “una de las colonias halló albergue donde el año anterior, mediante alquilar que costeó el Municipio” i “para la de niñas, hubo que tomar en arriendo el local de otra fábrica de papel”¹¹⁰.

Belda, a pesar que continua col·laborant amb la Junta organitzadora de colònies, ja no tornarà a dirigir una altra colònia escolar organitzada per l'AFCH, que, recordem, a partir de 1916 es denominarà Junta Valenciana de Colònies Escolars. A Buñol encara hi tornaran a enviar expedicions de xiquets i xiquetes entre 1915 i 1924 i entre 1929 i 1934. Les altres tres poblacions elegides per la Junta per a instal·lar les seues colònies escolars seran Requena, on s'ubiquen entre 1914 i 1918, Macastre, entre 1923 i 1934, i Chelva, entre 1925 i 1934. Durant eixos anys passaran per la població de Buñol 669 xiquets i 445 xiquetes, aproximadament¹¹¹.

El republicanisme blasquista sempre, pràcticament des de la seua fundació, va estar interessat a establir escoles laiques en els seus casinos i societats, en tots aquells en què fóra possible, i una vegada en marxa van creure en el valor educatiu, social, sanitari i higienista de les colònies, raó per la qual des de ben prompte també es van interessar per la seua promoció i posada en marxa, així com també per garantir la seua continuïtat. Una iniciativa dels casinos republicans que, com assenyala Vicente Alfaro en juliol de 1920, “comenzó con un pequeño núcleo de entusiastas correlegionarios que, interesándose por la vida de la juventud escolar, prepararon

(109) Recordem que també va exercir en les escoles laiques de Buñol entre 1895 i 1908.

(110) AFCH (1915: 6).

(111) Dades calculades a partir de les Memòries elaborades per la pròpia Junta Valenciana de Colonias Escolares. JVCE (1989)

las primeras excursiones, reducidas, pequeñas” del que denominarien “colonias escolares laicas”¹¹².

Efectivament, aquelles primeres colònies foren unes colònies “pobres”, reduïdes i xicotetes encara, duraven poc de temps i anaven adreçades a un grup limitat de xiquets i xiquetes. A més, s’organitzaven a la platja de la Malva-rosa no com a colònies d’estiu i estables sinó com allò que denominaven “jornades marítimes”, és a dir, els xiquets i les xiquetes passaven tot el dia a la platja amb els seus mestres, allí els controlaven el seu estat físic i procuraven per la seua salut, feien les seues activitats, prenien banys d’aigua i de sol, jugaven, cantaven, esmorzaven, dinaven i berenaven-sopaven, però tornaven a dormir a les seues cases. Els diners, les ajudes i les recaptacions eren de moment escassos i els organitzadors mancaven encara d’una estructura potent i de col·laboració i actuacions mancomunades entre totes les escoles laiques i els casinos republicans.

Com hem apuntat abans, des de principi de segle, els republicans valencians segueixen la consigna de Blasco i van constituint nombroses escoles laiques. Algunes, amb notables similituds amb les racionalistes, derivaran o confluiran amb elles, però el seu nivell de col·laboració, organització i estructuració per a crear una xarxa única i amb objectius comuns continuarà sent feble encara durant molts anys. Un factor imprescindible per a poder dur a bon terme activitats conjuntes, no solament pel que fa al seu funcionament intern o aspectes d’orde laboral i professional sinó també pel que respecta a l’organització d’activitats de promoció cultural i educativa. I la posada en marxa de colònies escolars laiques destinades precisament als xiquets i les xiquetes de les escoles laiques ja en funcionament en serà un bon exemple.

Per això tingué un inici molt limitat i escàs i no hi hagué una massiva implicació ni participació de tots els casinos o societats que sustentaven les escoles laiques fins a la segona dècada del segle XX que intenten convertir en moviment organitzat el que fins a eixe moment eren iniciatives individuals.

Cal recordar que el primer intent per aconseguir que “nuestra libre enseñanza sea uniforme” es produeix a València a instàncies de la blasquista UR en 1907. Es tracta de la creació del Patronato de la Enseñanza Popular,

(112) Alfaro, Vicente, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1920, “Las colonias escolares laicas”, p. 3.

institució constituïda per totes les escoles laiques sostingudes pel partit republicà. Un projecte ambiciós per unir esforços i vertebrar una xarxa d'escoles laiques poderosa i totalment coordinada i organitzada que permetera arbitrar i optimitzar recursos per a millorar les condicions de les escoles existents i poder subvencionar els mestres que en formen part.

D'aquesta necessitat d'unitat, indiscutible oportunitat per a “consolidar los nobilísimos empeños de la Unión Republicana con relación á la enseñanza popular”, ens deixa constància José Pérez Martín, *Cantaclaro*:

[...] gracias al influjo del Patronato, iguales los sistemas, análogas las formas y los procedimientos con adaptación al medio regional o local, cuando hagamos nosotros los textos y tengamos exclusiva propiedad industrial o literaria sobre el material de nuestras escuelas, entonces no nos será difícil la creación de los grupos escolares, de gimnasios comunes, de colonias veraniegas, de baños higiénicos, de todo cuanto necesita la instrucción y educación intelectual y física de nuestra niñez y que sería inútil pedir a los gobiernos de la restauración [...] ¹¹³.

Volien establir caixes d'estalvi, cantines escolars, un *Montepío* de jubilacions per als mestres, editar textos, dotar de material a les diverses escoles laiques a un cost menor del que assumirien individualment, l'execució de propostes de projectes educatius que busquen la millora i el foment de l'ensenyament... La veritat és que, malgrat la implicació de diputats i regidors, dels presidents del Directori, de les Juntes provincials i locals del partit, dels casinos republicans i dels mestres de les escoles laiques o neutres de la capital no s'arriba enlloc.

És més, es constitueix abans a València, concretament en 1908, l'Agrupación de Profesores Racionalistas, que serà precisament la que, a través del seu president Samuel Torner, director també de l'Escola Moderna, incidirà en la necessitat d'unió de totes les escoles laiques i racionalistes per a imposar uns procediments i uns llibre de text comuns, coincidint de nou en la necessitat de treballar de manera conjunta ¹¹⁴.

(113) Cantaclaro, “Patronato de la enseñanza popular”, *El Pueblo*, 3 d'agost de 1907, p. 1.

(114) Lázaro, Luis Miguel (2014:189).

Aquest Patronat no arriba a crear-se però el 28 de febrer de 1910 sí que es posa en marxa a València l'Asociación del Magisterio Privado amb l'aprovació del seu reglament de funcionament. Presidida primer per José Pérez Martín i després per Fernando Belda¹¹⁵, assenyalava que únicament hi podran pertànyer els mestres que no treballen en centres religiosos, que no tinguin cap dependència ni directa ni indirecta de patronats, congregacions o institucions religioses.

Cal incidir, per altra banda, que l'associació elegeix la Casa del Pueblo per a instal·lar-se oficialment, “a título de la condición de obreros intelectuales con que se honran los asociados, y será la primera en su clase, en Valencia, que se sume al proletariado y conviva con los trabajadores”¹¹⁶. Aquest intent per aconseguir una unificació tampoc tindrà èxit. En part, com assenyalava el professor Luis Miguel Lázaro, per la pròpia precarietat econòmica dels casinos i les escoles laiques, i per la mort de Pérez Martín i la incorporació de destacats mestres laics a l'escola pública¹¹⁷.

Però l'empeny i l'interés per coordinar activitats, unir esforços, reforçar les seues accions i agrupar els mestres laics de diverses procedències no cessarà, de manera que en 1916 posen en marxa la denominada *Asamblea laica*, amb l'objectiu de reunir els representants de les escoles, centres obrers i casinos republicans de València i d'alguna altra població de la província al mateix saló museu de la Casa de la Democràcia del PURA¹¹⁸.

(115) Una Junta directiva on de nou ens trobem la que fou mestra i directora de les escoles laiques de Buñol entre 1895 i 1908, Amparo Zanón. En 1911 la Junta directiva estava composta per: Fernando Belda Martínez, com a president; Juan Arquimbau, vicepresident; Rafael Bonastre, secretari; José Gavaldá, comptador; Vicente Orts Valor, caixer; Amparo Zanón i Concepción Fernández, com a vocals. “Noticias”, *El Pueblo*, 26 de febrero de 1911, p. 2.

(116) “Asociación del Magisterio Privado de Valencia”, *El Pueblo*, 5 d'abril de 1910, p. 1.

(117) Lázaro, Luis Miguel (2014:185-204).

(118) Entre els adherits a aquesta Asamblea Laica figuren: Agrupació Instructiva d'exalumnes de la Casa de la Democràcia, Escola Mixta Graduada de la Casa de la Democràcia, Escola del Centre d'UR del districte de la Misericòrdia, Joventut Socialista de València, el tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Burjassot Agustín Oliver, el socialista Isidro Escandell, la Joventut Radical Conjuncionista de València, el PURA de Silla, Cercle Reformista, Centre Radical Espanyol, Centre Radical Conjuncionista del Museu, Joventut Radical Conjuncionista, *El Radical*, Casino Republicà de la Misericòrdia, Casino Republicà El Porvenir del Cabanyal, Casa de la Democràcia, Casino Republicà del camí d'Algirós, Centre Republicà de Campanar, Joventut Socialista i d'UR del Cabanyal, Escola Mixta Graduada Nova del Grau, La Luz de Russafa, El Sixto XX del Cabanyal, Escola Moderna de València, l'escola laica nocturna de Campanar, l'escola laica Cervantes de Silla i l'Escola Moderna de Cheste, al front de la qual es troba, recordem, Amadeo Reinés Corrons. Més tard se sumen: Federació Nacional de Ferrovianis Espanyols Secció València, Centre Republicà Espanyol de Paterna, Concepción Pascual i Manuel Villa de Sueca, que també exerciren com a mestres, com hem vist abans, de

Els temes a tractar són clars. En primer lloc, la fundació d'una Federació Regional d'Ensenyança Lliure, que s'haurà d'encarregar de la defensa i propaganda de les escoles laiques, de la jubilació dels mestres laics o la creació d'una casa-retir per a l'esguard d'aquests, i com no, del foment i creació de colònies escolars laiques.

Altres temes seran la unificació de llibres de text i sistema pedagògic, la divisió local per districtes d'ensenyança laica per al sosteniment de les escoles i la creació d'una càtedra postescolar per al foment de la cultura. Aquesta iniciativa rep nombroses adhesions i suports i s'anuncia repetidament a *El Pueblo*, sembla que a la fi tindrà èxit aquest nou intent per unir esforços que doten l'escola laica de major força i eficàcia¹¹⁹.

A la fi, l'assemblea se celebra i s'aproven tots els temes tractats, s'adquireixen compromisos clars, com la supressió dels exàmens i la seua substitució per visites periòdiques o lliures de data fixa; la celebració d'un concurs de textos entre els mestres laics per a premiar els dos millors i adoptar-los com a textos de lectura de les escoles laiques mentre que la resta de llibres es deixen a la lliure elecció dels mateixos mestres; o la definició de l'orientació pedagògica en el sentit de crear éssers vius educats amb el respecte de tot i exempts de prejudicis religiosos, socials o polítics. També s'assumeix la voluntat d'impulsar una Federació Regional d'Ensenyança Lliure, a la qual li sumen entre els seus objectius el d'organitzar conferències per als alumnes de les escoles laiques¹²⁰.

Però malgrat aquest interès i la nombrosa presència d'entitats i de societats, res d'açò es posa en marxa ni es du a la pràctica, i només es posen d'acord a celebrar, amb molt d'èxit, la denominada *Semana laica*, que es tornarà a realitzar en 1917, per cert, en l'escola El Siglo XX del Cabanyal, dirigit per Eduardo Guillar Clarín¹²¹, un mestre que, recordem, estigué al front de l'escola laica El Porvenir de Cheste entre 1902 i 1906.

Tampoc no triomfarà, doncs, aquest nou, i potser últim intent abans de 1931, però assentarà les bases perquè poc de temps després, com veurem,

l'escola racionalista de Buñol, Centre Unió Republicana Las Germanías i la Joventut Republicana Radical de Cullera. La Comisión Organizadora, "Asamblea laica", *El Pueblo*, 7 de desembre de 1916, p. 1 i "Asamblea laica", *El Pueblo*, 16 de desembre de 1916, p. 2.

(119) *El Pueblo* del 14, 15 i 16 de desembre de 1916, p. 2.

(120) Adamastor, "Labor laica", *El Pueblo*, 1 de juliol de 1918, p. 2.

(121) Guillar Clarín, Eduardo, "Labor laica", *El Pueblo*, 22 de setembre de 1918, p. 1.

s'inicien noves reunions i contactes amb la finalitat d'impulsar colònies escolars laiques pròpies i al marge de les altres institucions.

Amb l'arribada de la II República, per fi, el PURA crearà l'Asesoria de Instrucción Pública y Bellas Artes, presidida per José Medio Terrades, una instància a través de la qual es tractara de coordinar, organitzar i unificar el funcionament de les escoles laiques, els casinos, els robbers i les cantines escolars i, com no, les colònies escolars laiques¹²².

(122) *El Pueblo*, 17 de juny de 1933, p. 8.

CAPÍTOL III

Dels inicis a la Casa Colònia Blasco Ibáñez (1919-1922)

Malgrat aquests fracassos, el republicanisme blasquista, més bé el laïcisme valencià, posà tot l'entusiasme a organitzar les seues pròpies colònies, interessat a assegurar la seua extensió, continuïtat i millora, i inicià una col·laboració amb l'altre republicanisme, el radical, que de fet portarà la iniciativa en aquests primers moments. Una col·laboració que s'estendrà a les activitats de les pròpies escoles laiques que sustentaven i que bàsicament afectarà l'escola laica de la Societat d'Instrucció Laica La Luz de Russafa i l'escola laicoracionalista de la Casa del Pueblo Radical.

La primera, una escola mixta de Primera Ensenyança, havia obtingut l'autorització per a la seua apertura i funcionament en desembre de 1902, i s'havia ubicat al carrer dels Tomassos núm. 15, fins a novembre de 1909 que es trasllada al carrer de la Sarieta núm. 10, posteriorment denominat de Mendizábal, i se situa al seu capdavant José Arnau Aparici¹²³, el mestre que acompanyarà els xiquets i les xiquetes de La Luz a la primera colònia escolar laica, i que serà substituït en 1924 per Antonio Mengod Barrachina¹²⁴.

La segona, amb tota seguretat era hereva de l'escola laica del Cercle Instructiu Republicà de València (Casino Republicà Radical) del carrer de

(123) "Fiesta escolar", *El Pueblo*, 1 de desembre de 1910, p. 2. "Colocado en el estrado los niños de la escuela laica 'La Luz' que con gran acierto dirige nuestro querido amigo D. José Arnau", dirà la crònica.

(124) Casino "La Luz" de Ruzafa, AUV, EM, 201/4 i 144/339.

l'Abadia de Sant Martí, un centre republicà enquadrat anteriorment dins d'UR que havien posat en marxa els republicans radicals al voltant de 1903, arran de l'escissió entre blasquistes i sorianistes¹²⁵. Posteriorment, en 1913-1914, naixia el Casino Republicà Radical El Progreso que, a partir de 1916 i oficialment a partir de 1923, passarà a denominar-se Casa del Pueblo Radical. Adherits, no al PURA sinó al Partit Republicà Radical, i per tant sota la direcció de la Junta Municipal d'aquest partit a València, sostindran una escola laica definida per ells mateixos com a racionalista i pròxima a l'Escola Moderna de la plaça dels Pellissers, amb els quals col·laboraran i mantindran una gran sintonia¹²⁶.

Cal recordar al respecte que des que apareix el PURA en 1912 sota la direcció de Félix Azzati “s'aproximaria sovint a l'òrbita del lerrouxisme i seguiria els passos d'aquest corrent republicà en allò que fa referència a la construcció d'autèntiques maquinàries polítiques basades en el control del poder local”¹²⁷. Una de les fórmules que troben per aconseguir un major recolzament electoral i major presència institucional, com ja hem indicat en diverses ocasions, és l'extensió de la seua influència entre la classe obrera i popular establint escoles laiques republicanes en cadascun dels casinos que gestionen i controlen i posant en marxa diverses accions d'indole cultural i educatives, entre les quals, precisament, es troba aquest projecte de colònia escolar laica que comparteixen dos centres de diversa procedència republicana¹²⁸.

Però no seran les úniques escoles laiques republicanes que participen en aquesta experiència, al seu costat hi trobem també l'escola laica sustentada per l'aleshores Casino d'Unió Republicana del districte de la Misericòrdia i, en menor mesura, l'escola d'El Siglo XX, encara sota la

(125) Centro Instructivo de Unión Republicana (Centro Instructivo Republicano Radical), AUV, EM, 128/68.

(126) Escuelas del Centro Instructivo “El Progreso”. Hoy Casa del Pueblo Radical, AUV, EM, 188/5. Centro Instructivo de Unión Republicana (Casino Unión Republicana), AUV, EM, 130/105. Trobareu també informació sobre aquest centre radical i pròxim al racionalisme en Lázaro Lorente, Luis Miguel (1992: 114-129) i en Ferrús Peris, Wilson (2017a: 80-85; 233-246; 263).

(127) Martí, Manuel (1990: 160).

(128) En novembre i desembre de 1919, per exemple, els alumnes de les dues escoles realitzen una visita conjunta, acompanyats dels seus mestres Álvaro i Arnau, a una fàbrica de vidre de Patraix, a les drassanes en construcció de la Companyia Transmediterrània, al port, als “docks” en construcció i a la platja de Natzarret “en busca de enseñanza que en el colegio no pueden tener por carecerse de lo vivido, que es lo que impresiona de tal forma, que jamás se olvida”. “Labor pedagógica”, *El Pueblo*, 20 de noviembre de 1919, p. 2 i *El Pueblo*, 8 de desembre de 1919, p. 4.

direcció d'Eduardo Guillar i amb la incorporació a l'escola de xiques de Pepita Rives Bartual des de gener de 1919¹²⁹, “la única escuela laica sostenida por el republicanismo blasquista que hace un esfuerzo serio por acercarse al racionalismo” encara que serà “una aproximación lastrada por las limitaciones intrínsecas de un proyecto laico en su origen y fuertemente mediatizado por el apoyo que le prestan los republicanos, con una filosofía política no coincidente en última instancia con lo que encarna el racionalismo”¹³⁰. També hem d'assenyalar, per altra banda, la participació en aquest projecte de l'Escola Moderna de València, racionalista i amb una vinculació clara amb l'anarquisme, tot i a pesar que Azzati intentara en el Parlament deslligar-se d'aquest corrent ideològic¹³¹.

D'aquesta manera, i amb la inestimable ajuda de l'Ajuntament de València¹³² que compta amb majoria republicana des de 1917, s'organitzen per primera vegada colònies escolars laiques directament a través dels casinos i de les escoles republicanes d'una manera més o menys organitzada i coordinada, el precedent més remot del que més endavant havia de ser la Junta de Colònies Blasco Ibáñez vinculada totalment al PURA.

Tanmateix, cal apuntar que aquesta iniciativa, que tracta per primera vegada d'unir esforços, coordinar accions i organitzar colònies escolars laiques, la lideren els radicals de la Casa del Pueblo Radical, més en concret el director de la seua escola Joaquín Vicente Álvaro Cubel. Aquest serà el que encapçalarà la sol·licitud de subvenció a l'Ajuntament de València per a poder organitzar el que serà la primera colònia escolar o jornada marítima exclusivament republicana i laica, una petició que, per altra banda, comptarà amb el suport de la majoria dels mestres i presidents, i ell serà el que informarà i convocarà els mestres de les escoles laiques sostingudes pels casinos republicans o per associacions obreres a les reunions que tindran lloc precisament en el local de l'escola de la Casa del Pueblo Radical, el mateix local per on, a més, s'hauran de passar els mestres i els presidents amb els segells de l'escola o l'entitat que representen per a donar suport a la sol·licitud. Ell serà el que signarà els comunicats d'*El*

(129) “Sociedad Laica El Siglo XX del Cabañal”, *El Pueblo*, 7 de gener de 1919, p. 2.

(130) Lázaro Lorente, Luis Miguel (1992: 129-130 i 143-144).

(131) Lázaro Lorente, Luis Miguel (1989: 88).

(132) Segons el professor José Ignacio Cruz, la subvenció municipal que van rebre en 1919 va ser de 1.500 pessetes. Cruz, José Ignacio (2012: 113).

Pueblo adreçats “A todos los maestros laicos”¹³³. Un protagonisme, doncs, que poc després, com veurem, passarà a exercir el PURA.

En definitiva, un total de 45 alumnes formaran part d’aquesta primera expedició que entre el 3 i el 12 de setembre de 1919, un total de deu dies, s’estableix a la platja de la Malva-rosa sota el règim de “jornada marítima”¹³⁴. La formen, 20 alumnes de l’escola La Luz del districte de Russafa, dirigits per José Arnau, 11 alumnes de l’escola del districte de la Misericòrdia, dirigits per Tomás Pastor, 10 alumnes (6 xics i 4 xiques) de la Casa del Pueblo Radical, dirigits per Joaquín Álvaro i 3 alumnes “con carácter especial” d’El Siglo XX del Cabanyal, sota la direcció d’Eduardo Guillar. A aquesta expedició cal sumar el grup de 20 alumnes de l’Escola Moderna que marxen cap a Cheste.

Vegem com s’organitza una d’aquestes jornades marítimes, narrada per un testimoni directe:

A las ocho de la mañana salieron de Valencia y a las nueve llegaron al Progreso Pescador, comenzando a descalzarse y a corretear por la playa, marchando a un recinto sombreado contíguo al chalet del señor Pardo, de donde partieron para tomar el baño bajo la inspección del señor Álvaro.

(133) Per exemple, en “Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 23 de febrer de 1919, p. 2, convoca els mestres de les escoles sostingudes per casinos republicans i als de les escoles La Luz, El Siglo XX i l’Escola Moderna al seu local del carrer de la Conquesta per a tractar assumptes relacionats amb els seus alumnes. En “A los maestros laicos”, *El Pueblo*, 14 d’agost de 1919, p. 2, convoca els mestres laics que signaren amb ell la petició de subvenció a l’Ajuntament de València per a organitzar les colònies escolars o jornades marítimes, a una reunió en el local de la seua escola per tractar temes relacionats amb aquest assumpte. En “A todos los maestros laicos”, *El Pueblo*, 12 d’abril de 1919, p. 2, informa els mestres i presidents que encara no han signat la petició de subvenció que es poden passar per les escoles de la Casa del Pueblo Radical.

(134) Aquest tipus de colònia serà molt novedosa i se practicarà en altres territoris a partir de 1931. González-Agàpito manté que amb l’arribada de la II República l’Ajuntament de Barcelona oferta altres propostes, unes noves iniciatives que ell denomina semicolònies o escoles a ple aire, de les quals se’n beneficien els alumnes de les escoles municipals (Escola del Mar, Escola de Bosc, del Guinardó i de Sarrià) i assenyalava que la diferència més notable amb les colònies escolars, és el fet que els infants no eixien de Barcelona per un espai de temps llarg i que cada dia tornaven a les seues cases a dormir. Unes semicolònies que també es realitzen a partir de 1932 a la població de Valls (l’Alt Camp). No solament a Catalunya sinó que, seguint González-Agàpito, l’Ajuntament de Palma també n’organitza una en 1933. González-Agàpito, J., Marqués, S., Mayordomo, A. i Sureda, B. (2002: 609 i 618).

Llegada la hora de la comida los escolares regresaron al Progreso Pescador, sirviéndoseles una comida nutritiva y abundante condimentada con el cuidado y administración del señor Arnau.

Por la tarde, también en plena playa efectuaron, dirigidas por don Eduardo Guillar, ejercicios de educación física, cantos, gimnasia sueca, etc.

Otra vez en el Progreso Pescador se les dió una merienda-cena, y a casa ordenadamente¹³⁵.

Tampoc no es descuida el control mèdic i els reconeixements físics dels menuts, una tasca de la qual s'encarrega el doctor José Dómine, metge municipal, que en realitza una a l'inici i altra al final, amb la intenció que es puguen apreciar els beneficis d'aquesta activitat i les millores que s'han operat en els escolars. Tampoc hi falten les visites dels presidents dels casinos, dels regidors de l'Ajuntament i de l'inspector de Sanitat, senyor Cuñat, amb la finalitat de comprovar l'estat dels colons, de les infraestructures, de les activitats realitzades i de la qualitat dels aliments. En acabar l'activitat, el director de La Luz, José Arnau, serà l'encarregat de donar compte de les despeses tant als mestres com als presidents dels casinos i de les societats que fomenten les escoles laiques i als pares dels colons. Una vegada aprovades es publiquen en la premsa¹³⁶.

Els beneficis higiènic, sanitaris, socials i, com no, també filantròpics que inspiren en els seus inicis aquest projecte vénen perfectament expressats pel doctor Dómine quan valora els resultats d'aquesta primera colònia escolar laica. Estava totalment convençut que el millor tractament per a curar “la misèria fisiològica que sofre en general la infància y restar candidatos a la gran plaga social tuberculosa” era, com ja afirmava el doctor Moliner, proporcionar als xiquets i xiquetes més necessitats i més exposats a aquest perill “muchu libertad, muchu luz, mucho sol, mucho aire puro y buena voluntad y abundante comida...”¹³⁷.

(135) Arquímedes, “Las colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 11 de setembre de 1919, p. 2.

(136) “Las colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 11 de setembre de 1919, p. 2.

(137) X, “Colonias escolares laicas. Resultados beneficiosos de las mismas. La opinión de un médico”, *El Pueblo*, 14 de setembre de 1919, p. 2. A l'entrevista amb el doctor José Dómine assisteix també Mariano Pardo, president de la Casa del Pueblo Radical, que és descrita com “iniciadora de estas colonias”.

Així, la llibertat, la llum, el sol, l'aire pur i una bona i copiosa alimentació eren el millor antídod contra les malalties, les necessitats i les febleses que presentaven els 52 menuts seleccionats, eren la millor medicina que podrien trobar per a prevenir qualsevol malaltia, i en especial aquella que tan estesa estava entre la població infantil, la tuberculosi.

El doctor manifesta que de la gran quantitat d'alumnes que li van presentar perquè realitzara el seu reconeixement, “higiénicamente hablando” tots haurien d'haver rebut els beneficis de la platja, però va haver d'elegir els més necessitats: la majoria anèmics, raquítics i malaltissos, fins i tot n'hi havia set xiquets i una xiqueta de 7 anys amb fenòmens i símptomes fímics broncopulmonars, als quals els va prohibir prendre els banys d'aigua i només podien prendre banys de sol.

Afirma que, només huit dies després d'estar rebent aquesta “medicina”, visità els xiquets i les xiquetes a la platja de la Malva-rosa i els va trobar a tots en general “en muy buen estado y en cuanto a los más delicados que menciono anteriormente, habían sufrido tan gran transformación, en el orden de la mejoría, que únicamente conociendo el estado anterior, es como podía apreciarse la diferencia”. Aquests són els beneficis que, al seu entendre, produeixen “los rayos roengen solares y el ozono y los principios activos que lleva en suspensión el purísimo aire del mar”¹³⁸.

Per tot això, acabava afirmant que calia fomentar molt més aquestes colònies, que tots els municipis haurien de consignar als seus pressupostos les quantitats necessàries perquè tots els estius pogueren restar a la platja el major nombre possible de xiquets i xiquetes durant trenta dies com a mínim i que seria encara més beneficiós que passaren també allí la nit, que no tornaren a casa fins que no finalitzaren les colònies, “o sea estar constantemente en contacto con la luz, el aire y el sol”¹³⁹.

En aquest mateix sentit s'expressa el mestre d'El Siglo XX, Eduardo Guillar, que vincula directament l'organització d'aquestes primeres colònies escolars amb la necessitat de pal·liar les malalties i la misèria infantil. Critica la situació en què l'Estat manté les escoles nacionals, “tiene tugurios por escuelas y cacharros para material”, i la ignorància i la incultura de les mares “infanticidas”, dirà, “que no se sujetaron a las prescripciones higiénicas del médico y del maestro” i que provoquen la mort dels seus

(138) *Ibidem*.

(139) *Ibidem*.

propis fills. Critica la qualitat de vida de la immensa majoria de les famílies, que facilita l'aparició entre els seus fills i filles de nombroses malalties i problemes en el seu desenvolupament. La descripció que realitza és del tot angioxant: “Niños faltos de alimentación habitan casas insalubres, donde no penera el sol ni el aire; enclenques, enfermizos [...]”. Assenyala, contundentment, que “al niño delicado, pues, ha de dársele poca escuela” i que “cuantos esfuerzos se hagan en pro de la infancia mereceran nuestro apoyo, pues, deseamos para el futuro una generación de hombres sanos, dignos, trabajadores y útiles”. I, precisament per a aquests infants, acabarà finalment afirmant, s'institueixen les colònies escolars, amb la finalitat de “llevarlos una temporada fuera del pueblo y de su casa, a otro pueblo, a un bosque, a un monte, donde teniéndolos bien alimentados gocen de aire puro, de sol y vigoricen su organismo para que venza en la lucha contra el microbio”¹⁴⁰.

Aquesta primera experiència anima els republicans a continuar i millorar la seua oferta. Així, el 16 de novembre de 1919, ja en el local de les escoles de la Casa de la Democràcia al carrer d'Alfredo Calderón¹⁴¹, es reuneixen els representants de les societats que sostenen a València les escoles laiques i nomenem un Comité que haurà d'organitzar les colònies laiques del pròxim any, coordinar accions, buscar fons econòmics i distribuir-los, fixar el nombre de colons que pot assumir i dissenyar el procés de selecció i vetlar pel seu correcte funcionament.

Els càrrecs de president, secretari, tresorer i vocals nats els exerciran els presidents i directors de les escoles, encara que el nombre de vocals podrà ser il·limitat i hi podran incorporar-se “catedráticos, pedagogos, periodistas, médicos, etc y cuantos puedan y quieran prestar su concurso desinteresado a tan humanitaria obra”. A continuació es visita Félix Azzati i l'alcalde de València Juan Bort, màxims responsables del republicanisme blasquista, per a notificar-los la constitució oficial del denominat Comité de Colonias Escolares Laicas. I ja es posen en marxa per a recaptar fons, s'obrin les llistes de subscriptors en els casinos republicans, en les escoles

(140) Guillar Clarí, Eduardo (1923b).

(141) Recordem que fins eixe moment les reunions es venien realitzant al local de la Casa del Pueblo Radical del carrer de la Conquesta i eren convocades pel seu director Joaquín Álvaro. També hem trobat alguna convocatòria al local del Casino del districte de la Misericòrdia.

i en les societats obreres, es programen funcions benèfiques en teatres i en la plaça de bous, festes infantils¹⁴².

El més representatiu del republicanisme blasquista, sense oblidar els representants de les escoles laiques i racionalistes, constituïran finalment aquest Comité per al foment de les colònies escolars laiques. El president serà Ricardo Samper, vicepresidents Mariano Pérez Feliu i Vicente Marco Miranda, tresorer Manuel García Zahonero, comptador José Cot, secretari Vicente Orts, vicesecretaris Fernando Belda i José Arnau, vocals: Samuel Torner, Eduardo Guillar, José Castro, Vicente Peris, Joaquín Álvaro i els presidents de les societats Escola Moderna, La Luz, El Siglo XX del Cabanyal, casinos republicans El Avance, el del districte de la Misericòrdia, El Pueblo i el Radical Español¹⁴³.

Posteriorment, el 21 de desembre d'aquest any, la ja constituïda Junta de Colonias Escolares Laicas, acorda fixar el nombre de colons que podrà assumir en funció del que haja pogut recaptar. Aquests seran elegits per una comissió mèdica que visitarà les diverses escoles laiques que desitgen formar part d'aquesta Junta, farà el reconeixement dels alumnes que porten més d'un curs assistint a alguna de les escoles laiques i, amb aquells que atenent als seus únics criteris ho necessiten, confeccionarà un escalafó per rigorós torn de necessitat. Per altra banda, disposen que en el cas que alguna entitat tinguera mitjans i desitjara formar la seua pròpia colònia podrà sol·licitar i obtenir de la Junta la subvenció que s'haguera aprovat per al sosteniment dels alumnes elegits i que figuren en l'escalafó¹⁴⁴.

Ja en 1920, la Junta del Centre Instructiu Republicà del districte de la Misericòrdia envia per primera vegada els xiquets i les xiquetes de la seua escola laica a una expedició de colònies escolars organitzades per ells a Buñol entre l'1 i el 30 d'agost, població on des de la seua fundació, junt amb Porta Coeli primer i Requena després, la JVCE venia instal·lant les seues colònies escolars.

(142) "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 20 de novembre de 1919, p. 2. La premsa també es fa ressò i informa que el doctor Mariano Pérez Feliu visita l'alcalde de València al dia següent, el 17 de novembre de 1919, per a comunicar-li la constitució oficial de les Colònies Escolars Laiques. "Las Colonias Laicas", *La correspondència de Valencia*, 17 de novembre de 1919, p. 1

(143) "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 1 de desembre de 1919, p. 3.

(144) "Junta de colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 24 de desembre de 1919, p. 2.

Des del Casino Instructiu Republicà El Avance¹⁴⁵, establert al carrer de Sagunt núm. 133 del districte de la Vega Alta, també se sumen a aquesta iniciativa. Un centre republicà constituït fonamentalment per obrers, que estigué considerat com un dels millors i més eficaços dels que en aquella època disposava el PURA, “baluarte avanzado de nuestra causa, espolón inmovible de las huestes reaccionarias de la Vega”¹⁴⁶.

Amb una visió regeneracionista i amb la convicció que només a través de l’educació es podrà aconseguir una humanitat més justa i noble i el canvi de les consciències que la República havia de generar crearen, en primer lloc, una cooperativa “que les permetí emanciparse de la tirania explotadora del intermediario” i després “laboraron por el pan intelectual de sus hijos” i fundaren una escola amb enormes sacrificis, un centre educatiu que qualifiquen com “una de las mejores escuelas de Valencia, donde se instruye y educa a sus hijos, libres de los prejuicios que tanto entorpecieron el paso del hombre por la vida”. I, finalment organitzaran una colònia escolar per a conjugar la salut de l’ànima i la salut del cos, en paraules dels propis impulsors d’aquesta iniciativa¹⁴⁷.

Es posarà en marxa en 1911 però els mestres que estaran al seu cap davant aquest any de 1920 en què per primera vegada participen en les colònies escolars laiques, seran Juan Castro¹⁴⁸ i Antonia Arroyo. Com a president del centre republicà estava en aquests moments José María Zamorano, que, per altra banda, realitzarà les funcions d’administrador de la colònia escolar que s’instal·la a Buñol l’agost d’eixe mateix any¹⁴⁹.

Per la seua banda, el Casino Fraternitat Republicana del districte de Russafa continuarà enviant els xiquets i les xiquetes de la seua escola laica La Luz del carrer de Mendizábal durant tot el mes d’agost a la Malva-rosa, la mateixa destinació que en aquests primers moments havia elegit per a les seues escoles la Casa del Pueblo Radical, ubicat al carrer de la Con-

(145) Colegio “El Avance” (Casino Instructivo Republicano), AUV, EM, 145/384.

(146) “En el Casino El Avance”, *El Pueblo*, 12 de març de 1921, p. 1.

(147) *Ibidem*.

(148) Amb tota probabilitat es tracta de Juan Castro Valero. Expedient administratiu de Juan Castro Valero, AHCV, 14-C. Estará molt poc de temps a l’escola laica, puix aprova les oposicions de Mestre Nacional en 1921 i el 8 en novembre d’eixe mateix any obté una plaça en propietat a l’Escola unitària de xiquets de Beniatjar (la Vall d’Albaida). Serà substituït per Vicente Marco. “Las colonias escolares”, *El Pueblo*, 2 de setembre de 1922, p. 1.

(149) “Colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 31 de juliol de 1920, p. 1.

questa núm. 18 i 29. El que els falten són fons i recursos, raó per la qual obrin subscripcions als seus casinos i organitzen actes benèfics. La Junta d'El Avance, per exemple, en els propis locals del carrer de Sagunt organitza un festival (concert, lectura de poesies, cant per part dels alumnes de l'escola laica, tómbola i ball) que compta amb la presència, entre d'altres autoritats i dirigents republicans, de Félix Azzati i de l'alcalde de la ciutat Ricardo Samper¹⁵⁰.

En resum, “tras innumerables sacrificios que representa una obra tan difícil y costosa” els republicans blasquistes aconseguiren organitzar una expedició de colònies escolars laiques en agost de 1920 amb destinació a Buñol. Per una banda, la conformaven 10 xiquetes i 21 xiquets, alumnes del Centre Instructiu Republicà de la Misericòrdia, acompanyats pel també director de l'escola, Fernando Belda, les germanes Luisa i Remedios Bargues Portolés i el president de la societat José Escuin, en qualitat d'administrador. Per altra banda, hi participaran també 4 xiques i 17 xics, alumnes del Casino Republicà El Avance, acompanyats del seu director Juan Castro, la mestra Antonia Arroyo i com a administrador el president del centre republicà, José María Zamorano. Tanmateix, a qui no ens hi trobarem aquesta vegada serà als alumnes d'El Siglo XX, malgrat la implicació directa del seu director Eduardo Guillar.

L'eixida es va fixar per a l'1 d'agost i la tornada el dia 31, un mes complet. L'ajuda de la Corporació republicana de Buñol, que els va cedir el segon i el tercer pis de l'Ajuntament de manera totalment gratuïta, va ser determinant perquè l'èxit estiguera assegurat i els costos no foren massa elevats. Aquesta serà, doncs, la primera vegada que l'entusiasme, la col·laboració i la bona voluntat de les juntes i dels socis d'ambdós casinos aconseguixen formar les colònies escolars de vacances per a escoles laiques. Així fou com en l'estiu de 1920 des d'aquests dos casinos republicans, que de manera justa podem considerar-los pioners, s'enviaren a Buñol 52 escolars, xics i xiques¹⁵¹.

Un èxit tan aclaparador per als organitzadors que es plantegen la necessitat d'ampliar-les i organitzar-les de manera permanent en anys succes-

(150) “Por las colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 9 de juliol de 1920, p. 1; “Colonias escolares. Distrito de Ruzafa”, *El Pueblo*, 16 de juliol de 1920, p. 2; “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 18-7-1920, p. 2; “En el Casino El Avance”, *El Pueblo*, 12 de març de 1921, p. 1.

(151) “Colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 31 de juliol de 1920, p. 1.

sius. Així ens ho narren dos colons, Fernando Graullera i Eliseo Enríquez, en setembre de 1920 després de tornar a casa:

Llegados a Valencia, fuimos materialmente asaltados por madres, padres y parientes de los colonos; por autoridades y personalidades de partido [...] y por un gran número de socios de nuestro casino. Con numerosísimo acompañamiento nos dirigimos a la casa social. Nuestro director Fernando Belda nos dirigió la plabra con frases nacidas del corazón y entre lágrimas y aplausos terminó la colonia para este año, haciendo votos todos los presentes para ensancharlas y engrandecerlas en años sucesivos¹⁵².

Tot seguit, manifesten el seu desig de poder disposar per al pròxim estiu de “casa construïda exprofesamente para colonias, conforme a los ofrecimientos que se nos han hecho”¹⁵³.

També ens aporten un testimoniatge molt interessant de les qualitats educatives de les colònies escolars, molt més enllà dels seus aspectes higienistes, sanitaris i socials. Educació completa i integral, s’atén el xiquet en tots les seues vessants, intel·lectual, moral, estètica i física. Se’ls ensenya a amar la naturalesa i la humanitat i veuen ampliats els seus coneixements. Conviuen, s’eduquen i aprenen contínuament: durant els passejos, en el menjador, en el dormitori, amb el tracte continu amb els companys i els mestres.

Per la seua banda, tant l’escola laica La Luz, sostinguda pel Casino Republicà de Russafa, com la de la Casa del Pueblo Radical, que cal recordar que foren les dues societats que iniciaren les colònies escolars en 1919, s’instal·len en la platja de la Malva-rosa el dia 8 d’agost. Els dos directors, José Arnau i Joaquín Álvaro, junt amb Mariano Pardo, al capdavant dels 64 xiquets i xiquetes que formen la colònia, visiten l’alcalde de l’Ajuntament de València, Ricardo Semper.

(152) Graullera, Fernando i Enríquez, Eliseo, “Colonia escolar de la Escuela mixta graduada del Casino Instructivo Republicano del distrito de la Misericordia”, *El Pueblo*, 3 de setembre de 1920, p. 2. Ens narren que van ser acomiadats, entre d’altres, per les xiquetes de la colònia de la Junta Valenciana, amb la seua directora Pura Latorre i les mestres auxiliars, i els xiquets de la colònia municipal, amb el seu director Virgilio Carretero i els seus auxiliars.

(153) *Ibidem*.

Aquest, amb una clara defensa i implicació institucional en aquest projecte republicà “enalteció la labor que realitzen en las sociedades republicanas las juntas de instrucción, procurando, no tan solo elevar el nivel intelectual de los alumnos de dichas escuelas, sino también procurarles una vida sana, realizando excursiones científicas, paseos escolares y actualmente colonias o jornadas marítimas”.

Casino El Progreso Pescador, símbol del blasquisme, construït en 1909¹⁵⁴.

En la mateixa platja, al costat del balneari Termas Victoria, al·len un umbracle espaiós revestit de branques d'arbre per a resguardar els xiquets de l'excessiu calor que podia provocar el sol en determinats moments del dia. En la societat Progreso Pescador, fundada pel mateix Blasco Ibáñez, que disposava de grans menjadors i d'una completa i espaiosa cuina, els preparaven el menjar als xiquets i els el servien famílies de coreligionaris.

(154) Ubicada entre els actuals carrers del Pintor Ferrandis i del Progrés, allotja en l'actualitat la Societat Musical Unió de Pescadors.

També prenien el bany diàriament aquells que passaven el reconeixement mèdic de José Dómine i Mariano Pérez Feliu. Qui no n'estava en condicions, prenia banys de sol¹⁵⁵.

En maig de 1921, emmarcada en la gran quantitat d'actes d'homenatge, d'exaltació i de gratitud que s'organitzen a la ciutat de València en honor i reconeixement de Blasco Ibáñez, es pren la decisió de construir un edifici per a casa colònia escolar a Buñol, en els terrenys que el mateix Ajuntament havia cedit a tal fi, amb el nom de l'il·lustre republicà. I ja s'anuncia un primer acte a la plaça de bous de València no solament per a honrar-lo sinó també per aconseguir recursos i fons econòmics per a poder portar a terme aquest ambiciós projecte republicà, un festival, amb música i balls populars on també estarà present Blasco Ibáñez que pronunciarà un discurs¹⁵⁶. Tal és l'interés i el suport que aquest projecte rep del republicanisme blasquista.

Fins i tot el mateix Ajuntament de València, presidit pel dirigent blasquista Ricardo Samper Ibáñez¹⁵⁷ i en mans del PURA, acorda en sessió ordinària celebrada el 20 de maig, assistir a la festa organitzada en honor de l'escriptor i a benefici de la colònia escolar que es pretén alçar a Buñol¹⁵⁸.

(155) "Colonias escolares laicas de las escuelas de la Casa del Pueblo Radical y La Luz de Ruzafa", *El Pueblo*, 12 d'agost de 1920, p. 2.

(156) "Por la Colonia Escolar Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 20 de maig de 1921, p. 1.

(157) Ricardo Samper Ibáñez (València, 1881- Leysin, Suïssa, 1938). Maçó, dirigent del PURA i col·laborador habitual d'*El Pueblo*, fou president de la Casa de la Democràcia, seu central del partit blasquista, i de l'Ateneu Mercantil. Regidor a l'Ajuntament de València entre 1911 i 1920, any en què passa a exercir com a alcalde de la Corporació. En 1915 fou diputat provincial i arribà a presidir de manera honorària la Diputació de València. Diputat a Corts entre juliol de 1931 i gener de 1936, arribà a exercir com a ministre de Treball (12-9-1933/10-10-1933); d'Indústria i Treball (16-12-1933/26-4-1934); i d'Estat (4-10-1934/16-11-1934). També arribarà a presidir el govern de la República entre el 28 d'abril i el 4 d'octubre de 1934. Només iniciar-se la Guerra Civil ix d'Espanya i s'estableix a Suïssa.

(158) "Debates municipales. Sesión de ayer", *El Pueblo*, 21 de maig de 1921, p. 3.

Ricardo Samper Ibáñez¹⁵⁹.

Segons la crònica del moment, “con un lleno enorme se celebró anoche en la Plaza de Toros el festival organizado a beneficio de las colonias escolares laicas para construir en Buñol la ‘Casa Colonia Escolar Blasco Ibáñez’”, un acte organitzat en gran i amb molt d’entusiasme, un reflex de l’interés dipositat en aquest projecte i del poder i la força de què gaudeix el republicanisme blasquista en aquests moments. Allí està Vicente Blasco Ibáñez amb el seu fill Sigfrido¹⁶⁰ i els diputats republicans Azzati i Beltrán, així com també els regidors de l’Ajuntament de València, Català, Muñoz Pérez, Muñoz Carbonero, Cano i Coscollà i el també regidor, editor i amic de Blasco Ibáñez, Francisco Sempere Masiá amb el doctor Pérez

(159) Arxiu *Las Provincias*.

(160) Sigfrido Blasco-Ibáñez Blasco (València, 1902-1982). Fill menor de Vicente Blasco Ibáñez, adquirí *El Pueblo* en 1929, poc abans de morir Azzati. També es posà al capdavant del PURA i resultà elegit diputat en les eleccions de 1931 i 1933. Només iniciar-se la guerra s’exilià a Itàlia amb l’ajuda dels treballadors cenetistes d’*El Pueblo*. Posteriorment es traslladà a Xile, fins a 1972 que s’instal·la a Niça. Tornarà de manera esporàdica a Espanya a partir de 1977. Va ser condemnat, primer per les autoritats republicanes i després pel nou règim franquista.

Feliu, president de la Junta organitzadora de l'acte. En el seu parlament, el dirigent republicà es mostra satisfet de poder contribuir en aquest acte a benefici de la casa colònia “que ha de construirse en Buñol, la Suiza valenciana”, incidint en el valor de la difusió i la importància de l'ensenyament entre el poble per combatre la ignorància i l'abús i permetre que avance la societat, la llum i la veritat¹⁶¹.

En agost de 1921 el denominat Comité Casa Colonias Blasco Ibáñez, constituït per a la construcció de l'edifici i del qual formen part els presidents o els representants dels diversos casinos republicans blasquistes, comencen els preparatius per a l'acte simbòlic de col·locació de la primera pedra del que havia de ser el primer edifici construït per albergar una casa colònia, tot un símbol i un referent per al laïcisme valencià i el partit republicà i un exemple més de la preocupació blasquista “por los problemas modernos de cultura”. El dia 20 d'aquest mes són convocats els membres del comitè per a preparar els últims detalls¹⁶² del que havia de ser una gran festa republicana. Fixen la data del diumenge 28 d'agost per a la celebració d'aquest acte, un esdeveniment al qual ja anuncien que assistiran “ilustres personalidades del partido republicano” i afirmen que ha despertat un gran entusiasme en Buñol i entre els republicans de València “que ven próximo a realizarse el ideal de construir la Casa-colonia Blasco Ibáñez”¹⁶³.

Efectivament, a l'acte han estat convidats, entre d'altres, memorables i influents republicans, el mateix Blasco Ibáñez, els diputats a Corts Félix Azzati, Adolfo Beltrán, Vicente Ferrer Peset, els exdiputats Roberto Castrovido i l'exalcalde Juan Bort. Assistirà també l'Ajuntament de València i comissions dels diversos centres republicans de la ciutat. Tot el republicanisme estarà present en aquest “grandioso acto” “que promete ser brillantísimo” per assistir a la col·locació de la primera pedra d'aquesta “tan magna empresa” que mereix la gratitud i el reconeixement dels republicans valencians i que “demuestra la atención que muestra nuestro Partido a todo aquello que representa un avance cultural”, un bonic edifici que s'ubicarà al passeig de San Luis, “subiendo los cincuenta y cinco escalones que

(161) “El festival de anoche en la plaza de Toros. A beneficio de las colonias escolares”, *El Pueblo*, 22 de maig de 1921, p. 3.

(162) “Comité Casa Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 20 d'agost de 1921, p. 2.

(163) “Casa Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 23 d'agost de 1921, p. 1.

median entre el citado paseo y la Casa Colonia”¹⁶⁴, i que reunirà totes les condicions d’higiene, confort i oci necessàries per a complir la finalitat per a la qual ha estat concebut:

Este edificio tendrá cincuenta metros de fachada por quince de profundidad, o sea un perímetro de 750 metros cuadrados, en el que se distribuye hábilmente dos espaciosos dormitorios con suntuosos lavabos, magníficos comedores, pilas de baños, biblioteca y grandes terrazas para el recreo de los niños, más las cocinas correspondientes y departamentos para la servidumbre y recibo de visitas¹⁶⁵.

Una obra que, a més, comptarà amb el suport de l’Ajuntament i del poble de Buñol, que recordem va cedir de manera gratuïta els terrenys on s’havia de construir el que és definit com a “templo de los hombres sin Dios, como un recuerdo vivo del creador del espíritu republicano en Valencia” i “manifestación de cultura del laicismo valenciano” que haurà de contribuir, com ja ho fan les escoles laiques republicanes, a alliberar els xiquets i les xiquetes de la “brutalidad religiosa”, una obra viva i eterna del republicanisme valencià.

En l’estació esperaven l’arribada dels trens de València, plens de republicans entusiasmats, la Corporació municipal de Buñol, amb el seu alcalde Francisco Galán al capdavant, els xiquets i les xiquetes de les colònies escolars de València establertes a la població amb els seus mestres, una representació del Centre Republicà de Buñol i una gran quantitat de veïns i veïnes del poble. Al costat de les autoritats aplegades des de València i del comitè encarregat de construir la casa colònia, representat per Joaquín García Ribes¹⁶⁶, i acompanyats de la banda de música La Constancia es dirigiren cap al passeig de San Luis, on els esperava una gran quantitat de gent¹⁶⁷.

(164) Belda, Fernando, “Colonias escolares. Colonia del distrito de la Misericordia”, *El Pueblo*, 17 d’agost de 1922, p. 2.

(165) “La Casa-colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 27 d’agost de 1921, p. 1.

(166) Joaquín García Ribes (Sumacàrcer, 1901-Montcada i Reixach, Barcelona, 1992). Militant del PURA, fou elegit diputat a Corts, en les llistes d’Aliança Republicana en 1931. Durant la Guerra Civil milità en el PSUC i combatí en l’exèrcit republicà. Després de la guerra s’exilià a França, però en setembre de 1942 fou detingut pels nazis i deportat al camp de concentració de Treblinka (Polònia), on aconseguí sobreviure i tornar a Espanya.

(167) “Manifestación de cultura del laicismo valenciano. Colocación de la primera piedra de la Casa Colonia

Passeig de San Luis¹⁶⁸.

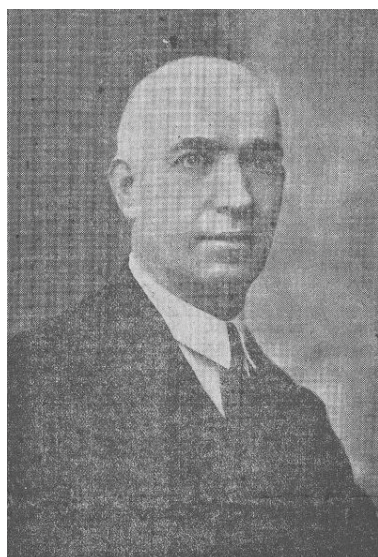
De la crònica que d'aquest acte festiu es recull a *El Pueblo* del 30 d'agost podem extraure informació molt interessant. La iniciativa per a construir aquesta casa colònia surt del Casino Republicà del districte de la Misericòrdia, on Belda dirigia l'escola laica, i a continuació es constitueix una junta de presidents dels centres republicans de València. El primer oferiment de terreny arriba de la mà de qui s'identifica com a senyor Toro i després del mateix Ajuntament de Buñol, que va acordar el 10 de maig de 1921 per unanimitat cedir de manera gratuïta un terreny junt a la font de San Luis d'11 metres per 40 d'extensió per a la construcció de la casa colònia, un oferiment que realitza formalment l'aleshores alcalde i que és acceptat per la junta. La seua construcció tenia un cost previst de 40.000 pessetes i la realització dels plànols se li encarreguen al senyor Mora. L'objectiu és que les obres estiguen finalitzades abans de l'estiu de 1922 perquè els xiquets i les xiquetes de les escoles laiques ja puguem instal·lar-se al nou edifici el proper any¹⁶⁹.

Blasco Ibáñez, en Buñol", *El Pueblo*, 30 d'agost de 1921, p.1.

(168) Una de les "Diez fotografías de Buñol para la historia" que *Voces de Buñol* reuni en desembre de 1983.

(169) "Manifestación de cultura del laicismo valenciano...", *op. cit.*

Mentre tot açò s'esdevé, a l'estiu de 1921 es dona un important impuls a les colònies escolars que es veuran consolidades, augmentades i millorades, això sí, encara amb un marcat caràcter filantròpic, social i higienista més que didàctic i pedagògic, a l'espera que la casa colònia blasquista siga una realitat.

Joaquín García Ribes¹⁷⁰.

Així, a principi de 1921, es constitueix una federació de colònies laiques composta per tots aquells casinos republicans que organitzen colònies escolars. Com a presidents honoraris s'hi troba el més significatiu del republicanisme blasquista i del partit: Ricardo Samper, Vicente Marco Miranda, Juan Bort, Braulio Algarra, Féliz Azzati, Adolfo Beltrán i Vicente Ferrer Peset. La Junta directiva està constituïda per Mariano Pérez Feliu com a president, José María Marzal i Joaquín García Ribes com a vicepresidents, Joaquín Álvaro com a secretari i Eduardo Guillar com a vicesecretari, Enrique Manáut en qualitat de tresorer i Fernando Belda com a comptador. Per altra banda, tots els presidents de les entitats que sostenen escoles laiques i els mestres d'aquestes en formen part com a vocals nats. Aquesta Junta es reuneix dues vegades al mes en la Casa de la Democràcia.

(170) *El Pueblo*, 20 d'agost de 1929.

Les reunions es realitzen de manera permanent, dues vegades al mes, a la seu principal del PURA, en la Casa de la Democràcia i s'estableix com a termini per a sol·licitar l'ingrés en la federació a finals del mes de febrer. Però no seran representants dels casinos i de les escoles laiques del partit blasquista els únics que en formaran part com podem deduir després de llegir els noms dels membres que formen part de la seua direcció.

Així, junt als casinos republicans dels districtes de la Misericòrdia, Audiència, l'Hospital (El Pueblo), de la Vega Alta (El Avance), Russafa (La Luz), de Patraix i El Siglo XX del Cabanyal, s'integren i hi participen plenament en la seua Junta, la Casa del Pueblo Radical, que com ja hem assenyalat està en l'òrbita del PRR i fomenta una pedagogia més pròxima a l'escola racionalista, i, de nou, també hi trobem l'Escola Moderna.

L'element en comú entre maçons, republicans de diferent sensibilitat, lliurepensadors i anarquistes, entre els promotors d'escoles laiques i racionalistes, no en serà altre que el fet d'unir forces i esforços en pro de les colònies escolars de caràcter laic, no confessionals, mixtes i republicanes. De la mateixa manera que conflueixen en el seu anticlericalisme i en el suport a l'escola laica com alternativa al sistema escolar de la Restauració, al marge d'aquells aspectes que els diferencien tant a nivell ideològic com pedagògic. No debades, Azzati arriba a definir l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia com "la madre del laicismo"¹⁷¹.

(171) Azzati, F, "En pro de Ferrer", *El Pueblo*, 8 d'agost de 1906, p. 1. Cal recordar que l'Escola Moderna compta amb el suport tant dels republicans blasquistes com dels radicals. De manera que, no solament participen en la campanya que es realitza en pro de Ferrer i Guàrdia i el seu alliberament sinó també en la defensa clara i pública de l'Escola Moderna de València i en contra de les diverses persecucions que acaben en resolucions de tancament. Azzati afirma que porta els seus fills allí, defensa l'escola en el mateix Parlament i, junt amb d'altres dirigents blasquistes, es manifesta contra el seu tancament. Per la seua banda, *El Pueblo*, òrgan de propaganda del PURA i de les seues escoles laiques, també difon i propaga les activitats de l'escola racionalista. El periòdic blasquista, també participa activament en la campanya pro Ferrer i Guàrdia i en la defensa de l'Escola Moderna de Barcelona, difon articles d'oposició i notícies en aquest sentit, i li dóna una àmplia cobertura a la campanya que es realitza a Espanya i a l'estranger al seu favor. També des dels casinos blasquistes i des de les escoles laiques que ells sostenen, realitzen mitings i actes de suport als seus locals. El mateix president de la Sociedad de Instrucción Laica en 1906, quan decideix crear l'Escola Moderna, és Tomás Ortega García, que havia estat redactor d'*El Pueblo*, era membre del PURA i regidor blasquista; i qui el substitueix en 1910, José Manáut Nogués, està molt lligat al PURA en diversos moments de la seua vida. També és clau, per a entendre el suport dels blasquistes cap a l'escola racionalista, la seua relació estratègica amb el moviment obrer organitzat i la posada en marxa de tot un seguit d'institucions i activitats culturals i educatives, entre elles les escoles laiques, amb l'objectiu d'atraure les classes populars. Lázaro Lorente, Luis Miguel (1989); Cucó, Alfons (1979); Reig Armero, Ramir (1982).

Realitzen reunions conjuntes prèvies a l'eixida, prenen acords sobre el funcionament de les seues colònies, busquen conjuntament la manera d'aconseguir ajudes econòmiques, organitzen actes i festivals amb la intenció de traure fons per a les colònies laiques, acorden el repartiment dels beneficis que s'obtinguen. En el mateix mes de febrer es convoca els membres de la Junta a una reunió per al dia 18 i es recorda als presidents de les poques escoles laiques que no hi estan representades encara que ho facen el més aviat possible perquè en el cas que no ho facen abans que finalitze el mes s'entendrà que renunciïn als beneficis que els poguera correspondre i s'entendrà que estan fora de la Federació¹⁷².

Entre els acords de caràcter general que es prenen figuren: la supressió de les colònies de jornada marítima, que fins aleshores havien establert la Casa del Pueblo Radical i l'escola laica La Luz, la celebració d'una funció teatral el dia 1 de Maig, l'organització d'un festival a la plaça de bous i la realització de sessions infantils als cinemes amb la intenció de "recabar fondos a fin de que las colonias alpinas tengan este año el éxito debido, ya que de él han de participar gran número de alumnos que asisten a las escuelas laicas"¹⁷³.

Una institució que només funcionarà durant aquest any de 1921 però que marcarà un antecedent del que serà la futura Junta de la Casa Colònia Blasco Ibáñez al voltant de la qual es coordinaran ja de manera estable tots els casinos del PURA que sostenen escoles laiques¹⁷⁴.

Novament marxen cap a Buñol a passar el mes d'agost els xiquets i les xiquetes de les escoles del Casino de la Misericòrdia i d'El Avance, mentre que els de La Luz del Casino de Russafa canviaran la seua estada a la Malva-rosa per la d'Alborache i deixaran de compartir la colònia amb els radicals de la Casa del Pueblo Radical, que eixe mes d'agost s'instal·laran a la població d'Estivella¹⁷⁵. L'organització, la coordinació, el disseny

(172) "La Federación de colonias laicas", *El Pueblo*, 5 de febrer de 1921, p. 2. "Federación de Colonias Escolares Laicas", *El Pueblo*, 17 de febrer de 1921, p. 4.

(173) "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 6 de març de 1921, p. 2.

(174) Hem trobat una última referència a aquesta organització a "Federación de colonias laicas", *El Pueblo*, 28 de juliol de 1921, p. 4. Des d'aquestes pàgines es convoca tots aquells que formen part d'aquesta Federació i que organitzen colònies a una reunió "para ultimar lo referente sobre las mismas, advirtiendole que serán válidos los acuerdos que se tomen, cualquiera que sea el número de los que asistan ya que será la última reunión antes de la marcha".

(175) "Las colonias escolares. Casa del Pueblo Radical", *El Pueblo*, 26 de juliol de 1921, p. 1. Informa dels últims treballs d'organització, que ha realitzat la comissió perquè es puguin instal·lar perfectament els colons a

i la planificació i, fins i tot, el viatge de les tres escoles laiques blasquistes aquesta vegada serà en comú.

No podran compartir tots l'espai cedit per l'Ajuntament de Buñol, el nombre de colons i les condicions òptimes en què s'ha de produir la seua estada no ho permetran, raó per la qual els de La Luz s'hauran de desplaçar a una localitat molt pròxima. El 3 d'agost marxen junts cap a Buñol i Alborache els escolars d'aquestes colònies laiques. Segons recull la premsa, un total de 190 alumnes d'ambdós sexes perfectament equipats, més del doble dels que van poder anar l'any anterior. Abans, visitaran amb els seus mestres, l'Ajuntament de València, on seran rebuts per Vicente Marcos Miranda, i després el director d'*El Pueblo*, Félix Azzati.

No debades, havia suposat un gran esforç per a les entitats organitzadores que havien aconseguit subvenció de l'Ajuntament i nombroses ajudes i donacions recollides en els diversos centres republicans de la ciutat i al mateix periòdic blasquista. Un esforç i un empeny molt aplaudit entre els cercles republicans valencians¹⁷⁶. I encara se suma un altre casino vinculat al PURA, el Cercle Instructiu Republicà El Pueblo¹⁷⁷, ubicat al carrer d'Espartero, núm. 15, del districte de l'Hospital, que instal·larà una colònia a partir del 7 d'agost a la població de Pedralba¹⁷⁸. Per la seua banda, des de l'Escola Moderna de la plaça dels Pellissers també convoquen, els alumnes inscrits per a formar part de la colònia, a una reunió en el local de l'escola¹⁷⁹.

Cal recordar que la Junta Valenciana de Colònies Escolars continua mantenint durant aquesta època la seua colònia a Buñol, tal i com venia fent des de 1912. Dues expedicions de 56 xiquetes i de 50 xiquets que entre l'11 de juliol i el 10 d'agost i l'11 d'agost i el 10 de setembre, respectivament, restaran en aquesta població, en un edifici, també cedit i

primers d'agost, i de les visites de cortesia a les autoritats municipals.

(176) "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 30 de juliol de 1921, p. 1. Ací, a més, dona constància de la continuïtat de la colònia de les escoles de la Casa del Pueblo Radical. "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 3 d'agost de 1921, p. 1. "Colonia escolar La Luz", *El Pueblo*, 25 d'agost de 1921, p. 2. Els escolars de La Luz tornen un poc abans que la resta a València, el dia 24 d'agost. Quan arriben a Buñol els esperen els colons de la Misericòrdia que havien anat l'estació amb els seus mestres per acomiadar-los.

(177) Escuela Círculo Instructivo Republicano "El Pueblo" (Círculo Instructivo Republicano "El Pueblo"), AUV, EM, 128/72.

(178) "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 2 d'agost de 1921, p. 4. En eixa data es trasllada una comissió del casino republicà a Pedralba per ultimar els preparatius per a la instal·lació de la seua colònia escolar.

(179) "Colonias escolares laicas", *El Pueblo*, 30 de juliol de 1921, p. 1.

condicionat per l'Ajuntament com el que comparteixen els xiquets i les xiquetes de les escoles laiques, molt pròxim on després s'ubicarà la casa colònia Blasco Ibáñez: en "el grandioso local que tiene junto a la Fuente de San Luis", en una espaiosa arbreda on les xiquetes juguen, canten i corren fins a l'hora de dinar. Una casa en la qual l'Ajuntament, amb la Junta, ha practicat nombroses millores perquè els colons s'instal·len correctament: s'han millorat les dutxes i els lavabos, s'han pintat totes les dependències i s'ha col·locat una bomba d'elevació d'aigua¹⁸⁰. La directora de l'expedició de les xiquetes era Pura Latorre Campos, que anirà acompanyada d'Elvira Latorre, Pilar Calvo i Milagro Gasent mentre que la de xics estarà dirigida per Rafael Mateu, acompanyat dels mestres Mariano Garrigós, José Vázquez, Adelardo Sanchis, Vicente López i Enrique Vila¹⁸¹. I a Buñol coincidirà també la colònia de xiquets de l'Ajuntament de València, dirigida per Virgilio Carretero, que anava acompanyat de Joaquín Barrachina i Manuel Pérez García com a ajudants¹⁸².

Unes colònies aquestes que comparteixen no solament municipi, local municipal i protecció i tracte especial de l'Ajuntament amb les colònies laiques sinó que també mantenen amb elles bones relacions, i no ens estranyaria que compartiren també alguna activitat i que s'intercanviaren visites. Conta, per exemple, *El Pueblo* que quan el dia 3 d'agost arribaren a Buñol les colònies dels casinos republicans van ser rebuts per l'Ajuntament, la banda de música, el veïnat en massa i també per les colònies de la Junta Valenciana que ja estaven allí instal·lades. Allí arribaven disposats a fer excursions i exercicis corporals i a rebre lliçons pràctiques¹⁸³.

Més endavant, el 15 de febrer de 1922 es reuneixen els representants dels diversos casinos republicans de la ciutat de València en la Casa de la

(180) "Las colonias escolares. Junta Valenciana de Colonias Escolares", *El Pueblo*, 16 de juliol de 1921, p. 2 i "Colonias escolares", *El Pueblo*, 10 d'agost de 1921, p. 2. A "Junta Valenciana de colonias escolares", *El Pueblo*, 31 d'agost de 1921, p. 1, s'anuncia un acte benèfic a la plaça de bous de València per a recollir fons econòmics per a les colònies que sosté la Junta a Buñol i s'afirma que estan formades per 53 xiquetes i 58 xiquets, unes xifres que varien una mica respecte a les que hem donat, que no són altres que les que es recullen en la notícia anterior. Però la dada més fiable és la que consta a la Memòria que la Junta Valenciana elabora sobre les colònies de l'estiu de 1921, i on parla d'un total de 57 xiquets i 57 xiquetes. JVCE (1922).

(181) Tal i com es recull a la Memòria de les Colònies Escolars que organitza la Junta Valenciana en l'estiu de 1921. JVCE (1922)

(182) "Las colonias escolares", *El Pueblo*, 24 de juliol de 1921, p. 2.

(183) "Llegada de las colonias á Buñol", *El Pueblo*, 4 d'agost de 1921, p. 4.

Democràcia, per a constituir la denominada Junta Constructora de la Casa Colonia Laica en Buñol¹⁸⁴.

El Comité encarregat de la construcció de la casa colònia estava integrada pels representants de tots els cercles republicans de València i presidit per García Ribes. En l'última reunió que celebra el Comité durant el mes de març de 1922 s'aproven els plànols de l'edifici i el pressupost per a la seua construcció, un edifici que “tendrá gran capacidad y reunirá todas las condiciones que requieren los fines a que está destinado” i que es construirà en el terreny que els va regalar l'Ajuntament de Buñol. Compten amb 16.000 pessetes, que inclouen una subvenció atorgada per la Junta Municipal de Asociados a proposta de Vicente Marco Miranda, però com que és una quantitat insuficient, en eixa mateixa reunió s'apravà la posada en marxa d'una intensa labor de propaganda per aconseguir augmentar els ingressos.

El primer acte que es realitza és la visita el dia 16 de març al Centre Instructiu Republicà del districte de la Misericòrdia per a continuar després i successivament amb tots i cadascun dels centres republicans blasquistes que es despleguen per tota la ciutat de València i en tots els seus districtes, en especial aquells que sostenen una escola laica, ja que, com ells mateixos recorden, representa “la salud y el porvenir de los niños pobres que asisten a las escuelas laicas y asegura la organización de sus colonias y su estancia en edificio propio” i, per altra banda, contribueix a la defensa i el suport que necessita l'escola laica republicana en un temps “en que los clericales tratan de apoderarse de todos los elementos de la instrucción”¹⁸⁵.

Posteriorment, *El Pueblo* del 3 de maig de 1922 es fa ressò de la bona marxa que duu el projecte de construcció de la casa-colònia i informa que la junta ja ha encarregat la realització de les obres al constructor Elías Matamales, amb el ferm compromís que les obres estaran finalitzades al llarg del mes de juliol de 1922. Raó per la qual, dos dies abans, es va traslladar a Buñol la comissió designada per la Junta per a realitzar, junt amb el contractista i les autoritats locals, el “replanteo” de l'edifici. Per altra banda, també assenyala la gran activitat que es desenvolupa a la capital valenciana per part dels republicans blasquistes del PURA amb la intenció de recaptar fons econòmics a través dels seus centres republicans i amb

(184) “Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 15-2-1922, p. 1.

(185) “Una obra de los republicanos. La Casa Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 15 de març de 1922, p. 1.

l'organització de comissions en tots i cadascun dels districtes en què es divideix administrativament la ciutat, sense oblidar l'organització d'activitats públiques que contribuïen a la recollida de diners.

Des de les pàgines del diari són contínues les crides als “coreligionaris” perquè presten la seua ajuda i participen de la construcció d'una obra com aquesta, “que ha de ser albergue, durante las vacaciones de este año y sucesivos, de los niños que asisten a las escuelas laicas” i en la qual els republicans de la ciutat han posat tot el seu empeny¹⁸⁶.

Entre les autoritats que acompanyen la comissió de la Junta es troba l'alcalde de la població, Joaquín Moscardó, acompanyat pels regidors de la Corporació, però també qui ostentà l'alcaldia de la població fins a l'1 d'abril de 1922, Francisco Galán, i a proposta del qual l'Ajuntament regalà “el solar en el que ha de construirse el edificio escolar Colonias laicas, que con el teatro Penella, de reciente construcción y los chalets, kioskos y merenderos que circundan a Buñol, tanto dicen y “hacen” en favor de este pueblo, y en cuyas mejoras ha sido iniciador unes veces, colaborando otras y consejero siempre”, incidint, per tant, en l'interés econòmic afegit que aquesta activitat haurà de suposar per a la població. Un alcalde a qui, a més se li deu, entre d'altres molts projectes, el trasllat tant de les dues escoles nacionals com les dues que estaven sostingudes per l'Ajuntament “a locales Nuevos y espaciosos, con luz y ventilación sobradas” i de l'eixamplat del camí que desemboca en el passeig de San Luis¹⁸⁷, facilitant l'accés i la millorar de l'entorn on ha d'ubicar-se la casa colònia republicana.

A la fi, el 13 d'agost de 1922 a les 16'30 h. des de l'estació de trens de València ix cap a Buñol, com tots els anys, la colònia escolar de les escoles que sosté el casino del districte de la Misericòrdia, dirigida per “l'entusiasta i culte” mestre i director Fernando Belda, acompanyats dels escolars d'El Avance. La novetat aquest any és que aquesta nombrosa colònia inaugura l'edifici Casa Colònia Blasco Ibáñez propietat del PURA, “un grandioso honor en la historia del partido republicano de Valencia”. En aquest edifici “entrará hoy una legión de niños que con su alegría y juventud darán esplendor y animosidad a una casa construida con el concurso material de los dignos republicanos que, entusiastas de la educación y bienestar de los niños, les ofrecen este edificio con el nombre del gran maestro Vicente

(186) “La Casa Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 3 de maig de 1922, p. 1.

(187) M., “Desde Buñol. Fernando Galán”, *El Pueblo*, 6 d'abril de 1922, p. 4.

Blasco Ibáñez”. Una grandiosa obra que s’aconsegueix alçar en poc menys d’un any. Des de les files republicanes s’exalten i reivindiquen dues figures com a màxims responsables d’aquesta gestió: Un és Joaquín García Ribes, “un venerado ciudadano, honra del partido republicano, con la portentosa tenacidad y laboriosidad” que “aparte de su inquebrantable fe republicana, une un gran amor al niño, un verdadero culto”. L’altre, Fernando Belda, “por su constante propaganda y actuación en las colonias y que a él le hizo el Ayuntamiento de Buñol el ofrecimiento del solar”¹⁸⁸.

El mateix Fernando Belda ens deixa memòria escrita d’eixe dia i comença recordant que en 1912 portà a Buñol, com a director, la primera colònia escolar de vacances, un fet que, amb aquest de 1922, que marca un abans i un després en les colònies escolars laiques, es repetiria sis vegades més. Recorda que el “noble, progresivo, hospitalario”, poble de Buñol sempre els va rebre amb molta alegria però aquesta vegada “se ha excedido a todos los anteriores, “pues el espectáculo que hemos tenido que presenciar ha sido tan grandioso, que mi torpe pluma no sabe trasladar a papel las intensas emociones e íntimas satisfacciones”. La Corporació municipal al complet, les colònies de la Junta Valenciana i de l’Ajuntament de València, el tinent d’alcalde de València Vicente Marco Miranda “y un inmenso gentío que desde la estación hasta nuestra residencia nos acompañaron con vítores, aplausos y otras demostraciones de júbilo”, un desbordament del sentiment popular que aquesta vegada no festejava solament l’arribada de les colònies escolars laiques, com tots els anys, sinó la inauguració de la nova casa colònia escolar de Blasco Ibáñez, era un homenatge que en realitat estava tributant-se a una obra com aquesta “que sirve de orgullo a Buñol, al Partido republicano de Valencia y a su Municipio y al pueblo valenciano en general”¹⁸⁹.

Per la seua banda, els xiquets i les xiquetes de les escoles de la Casa del Pueblo Radical continuen gaudint de les colònies escolars, però canvien la seua destinació d’Estivella per la d’Arcos de las Salinas, on estaran “treinta días disfrutando de una buena comida, de unos parajes deliciosos y de un atmósfera sana, saturada por las grandes y espesas pinadas que existen en aquella comarca”. Aquest any al seu front estarà el nou mestre

(188) Tío, Joaquín, “Colonias escolares. Círculo Republicano del distrito de la Misericordia”, *El Pueblo*, 13 d’agost de 1922, p. 2.

(189) Belda, Fernando, “Colonias escolares. Colonia del distrito de la Misericordia”, *El Pueblo*, 17 d’agost de 1922, p. 2.

director de l'escola laica, Lorenzo Agud Is, acompanyat per Salavert, com a delegat administratiu, Renán en qualitat d'ajudant, i la senyora Rosa com a cuinera. Els de La Luz tornen a instal·lar-se a Alborache, on passaran tot el mes d'agost, una població que és descrita així per un dels colons: “en pleno monte y entre sus riscos hay hermosas huertas con toda clase de verduras e inmensidad de árboles frutales”¹⁹⁰.

Aquest any, també organitzen colònies escolars l'escola laica del Centre Instructiu Republicà del districte de l'Audiència, al carrer Gil Polo núm. 3-2. Una escola que, encara que venia funcionant sense que estiguera legalitzada oficialment, rebrà l'autorització oficial en febrer de 1924. Sabem que entre setembre de 1923 i setembre de 1924 el col·legi estava dirigit per la jove mestra Isabel Peiró Cantó¹⁹¹, moment en què presenta la seua renúncia i és substituïda per Josefa Castelló Sanchis, que també abandona en setembre de 1927 en obtenir una plaça de mestra nacional¹⁹². Aquest centre blasquista organitza una colònia escolar laica per a 20 xiquetes i 10 xiquets que ix el dia 21 d'agost cap a la platja de la Malva-rosa, dirigida per Amparo Ariño i administrada per Blas Vilata i Antonio Sarrión¹⁹³. Per la seua banda, els xiquets i les xiquetes de l'escola del Cercle Republicà El Pueblo tornen a allotjar-se a la població de Pedralba¹⁹⁴.

Finalment, l'1 de setembre de 1922, s'inaugura oficialment la Casa Colònia Blasco Ibáñez “construïda por suscripción popular entre los amantes de las escuelas laicas, para que veraneen las Colonias escolares de dichos centros de enseñanza”, un dia qualificat com a “memorable” i “gloriós” per al partit republicà valencià, l'únic partit polític del territori espanyol que pot vanagloriar-se d'haver realitzat una obra d'aquestes característiques¹⁹⁵. És definida com a “templo del laicismo y del republi-

(190) “Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 8 d'agost de 1922, p. 4; “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 14 de setembre de 1922, p. 1; *El Pueblo* del 16 d'agost de 1922, p. 2. En aquesta última publicació es transcriu la carta que el Àngel Sedano, xiquet participant en la colònia d'Alborache, envia a *El Pueblo* l'11 d'agost de 1922.

(191) “Enseñanza”, *El Pueblo*, 28 de setembre de 1923, p. 5.

(192) Expedient administratiu de Josefa Castelló Sánchez, AHCV, 13-C.

(193) “Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 10 d'agost de 1922, p. 1. No hem trobat cap altra referència que situe els xiquets i les xiquetes d'aquesta escola en expedicions posteriors o anteriors, però ens resulta difícil pensar que només organitzaren la colònia de 1922.

(194) “Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 4 d'agost de 1922, p. 2.

(195) “Inauguración de la Casa Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 1 de setembre de 1922, p. 1.

canismo valenciano”, un temple on “no entra Dios, pero entra el sol y la salud para los pequeñuelos que asisten a las escuelas laicas”. Un temple sense Déu, afirmaran, que han aconseguit construir els republicans i els anticlericals recollint diners, “peseta a peseta” perquè els seus fills s’eduquen en la religió de la Llibertat¹⁹⁶.

Casa Colònia Blasco Ibáñez, 1923¹⁹⁷.

Formaven la comissió de l’Ajuntament de València, presidida per Vicente Marco Miranda, els regidors: Trigo, Porta, Estellés, Sandalinas, Chirivella, Capuz, Catalá i Marín, així com també l’oficial de secretaria Pérez de Lucía. També hi era el Comité Constructor de la Casa Colònia, encapçalats per García Ribes: Pérez Feliu, Roca, Garzarán, Boígues, Garrigues, Cuartero, Ferrer i Esplá.

No hi van faltar Vicente Fos, de Sueca, Roberto Castrovido, fill del conegut periodista d’*El Pueblo*, Sigfrido Blasco i les comissions dels diversos centres republicans, acompanyats d’un gran nombre de coreligionaris: Joventut d’Unió Republicana, Casa de la Democràcia, Cercle Instructiu

(196) Esplá, C., “Un templo sin Dios”, *El Pueblo*, 2 de setembre de 1922, p. 1.

(197) El duende de la andana (3-5-2016).

Republicà del districte de la Misericòrdia, Casino Republicà del districte del Museu, Cercle Republicà de Campanar, els casinos El Avance, El Ejemplo, El Cantonal, Fraternitat Republicana de la Vega, El Pueblo, Fraternitat Republicana de Russafa, Casino Republicà del districte de l'Audiència, Joventut El Pueblo, Club Republicà de Patraix i tampoc hi volgué faltar la Casa del Pueblo Radical. Més tard s'uniren Félix Azzati, Roberto Castrovido, Fernando Montesinos i Juan Barral, exdiputat a Corts i regidor del PURA.

Van ser rebuts per una gran multitud de gent, “el pueblo entero”, que els esperava a l'estació. Al seu capdavant, acompanyats de la banda de música La Armónica, estava la corporació municipal de Buñol amb el seu alcalde Moscardó: José Ortíz, Morán, Miguel Galarza, P. Ballester, Galán, R. Ballester, Jesús Ortíz, Roser, Espert i el secretari García. També estaven presents els seus coreligionaris del Cercle Republicà El Avance de Buñol.

També els esperaven, junt amb els seus mestres, els xiquets de les diverses colònies escolars que ja estaven allí instal·lades. La colònia organitzada per l'Ajuntament de València, instal·lada en un dels pisos de l'Ajuntament, formada per 34 xiquets i dirigida per Mariano Garrigós i amb José Vázquez i Manuel Pérez com a auxiliars. La colònia de la Junta Valenciana, integrada per 56 xiquetes i ubicada en l'edifici de l'antiga fàbrica de sedes, situat en el camí de San Luis, dirigida per Pura Latorre i amb Pilar Calvo, Elvira Latorre i Milagro Gasent com a mestres auxiliars.

I, per suposat, també hi eren les colònies laiques republicanes, com sempre totalment mixtes, compostes per xiquets i xiquetes, que estaven instal·lades en la Casa Colònia Blasco Ibáñez. La del casino republicà El Avance, amb 25 colons i dirigida per Vicente Marco¹⁹⁸ i, de nou, Antonia Arroyo com a mestra; i la del Casino Republicà del districte de la Misericòrdia, amb altres 25 colons i dirigida per Fernando Belda, acompanyat per Pepita Vives, que la trobarem anys després com a administradora o directora d'alguna de les colònies escolars organitzades per l'Ajuntament de València a Villar del Arzobispo i Segorbe entre 1928 i 1932¹⁹⁹, i José Escuin com

(198) Possiblement es refereix a Vicente Marco Ibáñez, nascut a Torrent el 31 de gener de 1860 i que vivia a Russafa, al carrer Carrera del Riu. Vicente, realitzà l'examen d'ingrés a la Normal de València en setembre de 1876, però no s'examinà de la revàlida per a l'obtenció del títol de Mestre de Primera Ensenyança Superior fins a gener de 1896. Expedient acadèmic de Vicente Marco Ibáñez, AUV, EA, 825/6.

(199) Pepita Vives estarà com a administradora de la colònia escolar de Villar del Arzobispo en agost de 1928; com a directora i administradora de la primera i segona expedició, respectivament, de la colònia de Segorbe en

a administrador. La colònia laica de La Luz de Russafa, que estiuejava a Alborache i estava dirigida per José Arnau, se traslladà també a Buñol.

Aquesta casa colònia, ubicada “en pintoresco paraje de la Fuente de San Luis, sobre el monte” es trobava ja en condicions d’habitabilitat però l’obra encara no estava completament finalitzada. El pressupost total de les obres ascendia a 30.000 pessetes, de les quals ja se n’havien invertit 25.000 i el Comité n’havia satisfet 14.000. Els diners s’havien aconseguit a través de subscripcions, donacions, festes i actes benèfics i la concessió de crèdits. L’Ajuntament de València havia consignat en el seu pressupost 10.000 pessetes per a l’obra, però encara no havia estat satisfeta aquesta subvenció a la Junta, i es comprometia públicament a fer una nova consignació pressupostària en els comptes del pròxim any perquè es poguera acabar l’obra, un compromís assumit públicament per Marco Miranda, una obra que encara no estava finalitzada, raó per la qual encara serien necessàries les subvencions institucionals i les subscripcions i les aportacions dels coreligionaris.

L’edifici, d’un sol pis en aquests moments, feia quaranta metres de llarg per deu d’ample i era capaç d’albergar un total de cent llits, encara que en aquest primer estiu de funcionament només se n’havien instal·lat la meitat per dificultats de les obres²⁰⁰. Des de la casa colònia al passeig de San Luis s’havia també construït per part de l’Ajuntament una gran escalinata. El mestre d’obres havia estat Elías Matamales, que en només tres mesos havia dut a terme el projecte que li havia presentat a la Junta.

Així, ens el descriu Tomás Martí, que necessàriament hagué de viure eixos esdeveniments:

Es un edificio de una sola planta, situado en la parte alta y a la derecha del citado paseo de San Luis, con grandes salas dormitorios,

juliol i agost de 1930; i també com a administradora i directora de la primera i segona expedició, respectivament, de la colònia de Segorbe en juliol i agost de 1932. “Las colonias escolares. En Villar del Arzobispo”, *Las Provincias*, 17 d’agost de 1928, p. 3; “De Segorbe”, *Las Provincias*, 6 de juliol de 1930, p. 3; “De Segorbe”, *Las Provincias*, 17 d’agost de 1930, p. 5; “De Segorbe”, *Las Provincias*, 2 de juliol de 1932, p. 7; “De Segorbe”, *Las Provincias*, 28 de juliol de 1932, p. 7.

(200) Per això, durant aquest primer estiu de funcionament del nou edifici, només estaven allotjats els 25 colons del casino del districte de la Misericòrdia i els 25 d’El Avance. Els de La Luz s’havia hagut d’instal·lar una vegada més a Alborache perquè no hi cabien. Encara no estaven acabades les obres i encara no es podien usar les seues instal·lacions al cent per cent.

comedor, cuartos de aseo y gran patio en la parte posterior del mismo, destinado a juegos infantiles. De la entrada o fachada baja una escalera o graderío hasta el mismo paseo, lugar muy adecuado para que durante las horas del medio día [sic] tengan en aquel lugar, humbroso [sic] por el arbolado y abundante follaje, para el solaz esparcimiento de los pequeños, que durante las mañanas y tardes recorren con sus profesores los alrededores, y fuentes pintorescas de la población, haciendo el necesario a la vez que útil ejercicio con el que tonifican sus músculos, enriquecen su cociente respiratorio y aumentan su potencial biológico, con el que hacen frente a tan terribles enemigos morbosos que acechan sus depauperadas naturalezas²⁰¹.

Al temps, assenyalava que en el mateix passeig de San Luis “se encuentra un gran edificio, antigua fábrica de hilados de seda²⁰², ya abandonado, que también se halla habilitado para colonias escolares y en él durante el verano suelen instalarse grupos escolares de las colonias escolares de Valencia”, un edifici que des del seu punt de vista reuneix a la perfecció les condicions adequades d’higiene i comoditat. I tampoc no oblida que també durant l’estiu s’habiliten les escoles públiques per a albergar altres colònies escolars²⁰³.

A aquesta descripció de Tomás Martí, afegim la d’un altre contemporani que respon a les inicials de L.V. i que se centra en la bellesa de l’indret on està enclavada la casa colònia i l’ambient que es respira:

El sol poniente, hundiéndose..., hundiéndose..., por detrás de la cima del “alto Jorge”, filtraba sus últimos rayos a través de los árboles que sombrean la Casa-Colonia [...]. Abájo [sic], en la penumbra del atardecer, el paseo de San Luis, con sus árboles frondosos y su nacimiento de cristalinas y frescas aguas. De los montes que

(201) Tomás Martí, Facundo (1983:132-133).

(202) Aquesta fàbrica s’havia alçat en 1850 a Buñol, una població que des de principi de segle XIX era ja un referent industrial en la comarca i disposava de fàbriques tèxtils, de paper i de ciment. La fàbrica de seda, on s’instal·laren també colònies escolars, entrà en concurs de creditors, com assenyala José Vicente Castillo, en 1884 com a conseqüència de la crisi que es produeix al sector. Castillo, José Vicente, (1999: 18).

(203) *Ibidem*, 133.

lo circundan cae el agua abundante, rumorosa y vivificadora comunicando al ambiente su agradable frescura [...]. Todo es paz y serenidad. En la Casa-Colonia no se oye ni un pequeño rumor [...]. Desde la verja del anchuroso patio de la casa se ve el monte de la Cruz, y el de los “Pilaretos”, llamado así por la abundancia de jacintos de Compostela. Por el camino, que como inmensa serpiente rodea esta montaña, va al río Juanes, y por allí han de regresar los niños²⁰⁴.

Recollim també, la descripció que del seu entorn realitza en 1930 Julio Just, referent del republicanisme blasquista:

El punto elegido para el emplazamiento no podía ser más apropiado: la montaña detrás, un valle al fondo, con árboles y agua, al que se baja por un camino que describe zigzags, entre el graderío de anchos ribazos plantados de vid y de olivos; otra montaña enfrente, con un camino y multitud de sendas. Cerca, el pueblo, apretado entre un barranco y un cerro, con un castillo en ruinas, de muros vacilantes y torres que se van cayendo, como roídas, piedra a piedra, lentamente, en lo alto. Agua por todas partes, cayendo con alegre bullicio entre escarpaduras, moviendo batanes y las ruedas hidráulicas de viejas fábricas de papel diseminadas aquí y allá, con parrales en la puerta y paredes llenas de hiedra y húmedo musgo; agua por todas partes, cantando, corriendo y arremasándose en profundas hoyas de paredes de arena dorada y cantos relucientes, con altas cercas de adelfas florecidas. Un sitio, repetimos, admirable. Tierra alta, dilatadas perspectivas, aire puro y buen sol; es decir, un lugar propio para restaurar la salud quebrantada, para sentir el inefable gozo de la vida²⁰⁵.

El partit republicà, que ara inaugurava aquesta casa colònia, gastava anualment en les seues colònies escolars entre 18.000 i 20.000 pessetes, aproximadament unes 100 pessetes al mes per cada xiquet i xiqueta de

(204) L. V., “Buñol. Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 27 d’agost de 1925, p. 2.

(205) Just, Julio, “La libertad en Valencia...”, *op. cit.*

les seues escoles laiques. Totes les colònies estaven magníficament instal·lades en locals ben ventilats. Cada colon tenia el seu llit i el seu servei de menjador. L'alimentació era abundant i sana. Les colònies realitzaven excursions instructives i vistes a centres industrials, que eren aprofitades pels mestres per a explicar lliçons pràctiques de gran utilitat. Visitaven la fàbrica de paper, la fàbrica de farina, la serraria de Galán... El servei d'higiene dels colons estava perfectament atés i hi disposaven d'instal·lació de dutxes i aigua abundant. Els xiquets i les xiquetes de cada colònia redactava un diari.

Eren una extensió clara del republicanisme i del laïcisme, una activitat que s'emmarcava dins de les contínues activitats d'expansió de la cultura i de l'educació que es realitzaven des de les diverses societats i institucions republicanes valencianes amb una vessant, també, clarament anticlerical, en la línia del republicanisme blasquista. Com afirmava el mateix Juan Barral, “el republicanismo valenciano realizaba la obra de cultura necesaria para hacer al pueblo libre, sin preocuparse de lo que llaman freno religioso, porque la religión es solo un freno para los pueblos bárbaros e incultos” sense oblidar que “de las escuelas laicas ha de salir una generación de hombres que pondrán remedio a las vergüenzas actuales”²⁰⁶.

(206) “Inauguración de la Casa Colonia Blasco Ibáñez en Buñol”, *El Pueblo*, 2 de setembre de 1922, p. 1.

CAPÍTOL IV

Cap a la consolidació (1923-1930)

A partir d'aquest moment, anirà augmentant el nombre d'escoles laiques republicanes que se sumen a les colònies i hi participen, un augment que serà progressiu i que, com veurem, tindrà el seu punt àlgid a partir de 1931 amb l'arribada de la II República.

Així, el 5 d'agost de 1923 ixen de nou cap a Buñol els alumnes de les escoles laiques dels casinos republicans del districte de la Misericòrdia i El Avance, però aquesta vegada també els acompanyen els de la Casa de la Democràcia i els del Casino d'Unió Republicana El Ejemplo. Aquest últim, sosté una escola mixta i graduada de Primera i Segona Ensenyança, ubicada al carrer de les Arts i els Oficis núm. 21 i considerada com “uno de los centros de más capacidad con que cuenta nuestro Partido”²⁰⁷, que participará i s'implicará en les colònies escolars laiques a partir de 1923, el mateix any en què s'inaugura l'escola, fins a tal punt que, el propi José Vidal Tormo, en aquell moment president del Casino, ubicat al carrer de José María Orense núm. 36, exercirà com a secretari de la Casa Colònia Blasco Ibáñez²⁰⁸. S'obri sota la direcció de José Navarro Ferrando, auxiliat

(207) “En honor de Sandalinas”, *El Pueblo*, 9 d'abril de 1930, p. 2. Joaquín Sandalinas, protector de l'escola i un important suport per al casino, era president d'honor d'El Ejemplo.

(208) “Don José Vidal Tormo”, *El Pueblo*, 2 de febrer de 1928, p. 4; “Pro-lápida Félix Azzati”, *El Pueblo*, 27 de març de 1932, p. 3.

per Saturnina Zanón²⁰⁹, que, a més, es faran càrrec de la colònia escolar, però en 1925, com ja hem apuntat en altre moment, la direcció és assumida per Eduardo Guillar i, a partir de setembre de 1926, per Joaquín Gimeno²¹⁰.

Cartell de suport i foment de les Colònies escolars laiques²¹¹.

Els han estat els elegits per a formar aquesta colònia. Per la seua banda, el Cercle Instructiu Republicà El Pueblo ha de tornar a instal·lar la seua colònia al municipi de Pedralba, on comptarà amb el suport incondicional de l'Ajuntament i del seu alcalde Vicente Sanmiguela i amb el de Francisco Tarín, propietari de la finca denominada Villa Ángeles, i de manera desinteressada la posa a disposició de la colònia, un edifici que està en “sitio pintoresco por demás, ya que aparte las magníficas aguas tiene grandes

(209) “Escuela mixta graduada del casino Republicano El Ejemplo”, *El Pueblo*, 14 de març de 1923, p. 2; “Inauguración de clases”, *El Pueblo*, 18 de març de 1923, p. 4.

(210) “Enseñanza”, *El Pueblo*, 9 de setembre de 1926, p. 3; “Enseñanza”, *El Pueblo*, 13 d'octubre de 1926, p. 4.

(211) *El Pueblo*, 8 d'agost de 1928.

vistas panorámicas”²¹². Els de la Casa del Pueblo Radical, definitivament al marge ja de les escoles vinculades al PURA, continua organitzant la seua colònia a Arcos de las Salinas durant tot el mes d’agost²¹³.

Ara, els nous directors de la colònia mixta i laica Blasco Ibáñez seran Vicente Orts i Remedios Bargues. I continuaran compartint població, i de vegades activitats, amb la colònia municipal de l’Ajuntament de València, dirigida per Emilia Deleito i María Roca, i la de la Junta Valenciana, dirigida per Rafael Mateu i Pura Latorre²¹⁴.

El 2 de setembre, la finalització de les importants obres complementàries, d’ampliació i de millora realitzades en l’edifici al llarg d’aquest últim any, congrega de nou en la població de Buñol els representants del republicanisme i el laïcisme valencià com a resposta a la invitació de la Junta de la Casa Colònia Blasco Ibáñez. Unes obres que possibilitaran que més xiquets i xiquetes de les escoles laiques es beneficien de les seues instal·lacions a partir de 1924²¹⁵.

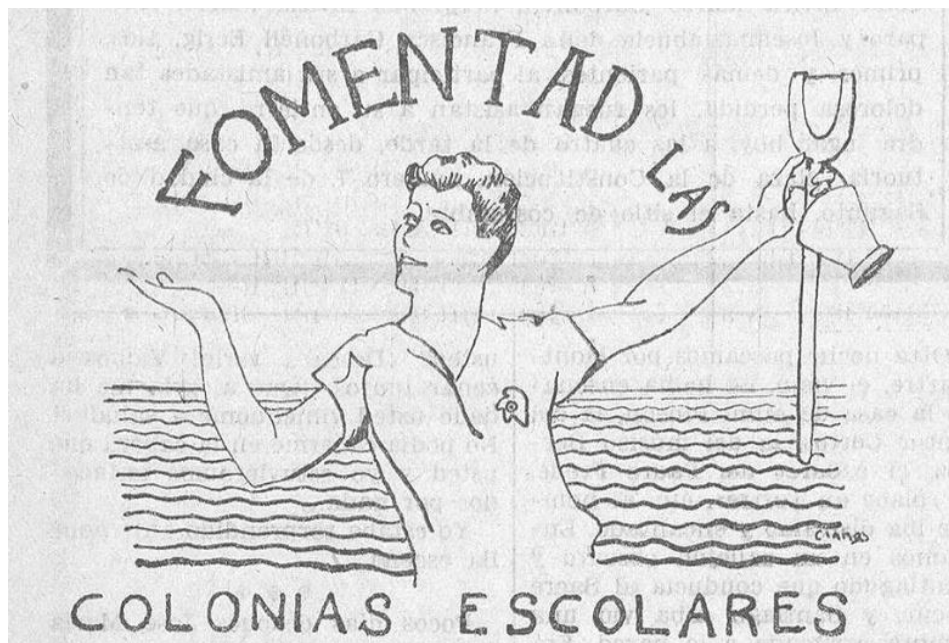
Així, al voltant de seixanta xiquets i xiquetes de quatre escoles sostingudes per casinos republicans blasquistes integraran aquest agost de 1924 l’expedició de la colònia escolar laica Blasco Ibáñez de Buñol: de nou la Casa de la Democràcia, el casino del districte de la Misericòrdia i el casino republicà El Avance, als quals se suma el casino d’El Pueblo, que l’any anterior havia optat per instal·lar-se a Pedralba, i no s’envien colons des d’El Ejemplo.

(212) “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1923, p. 3; “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 5 d’agost de 1923, p. 1.

(213) “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 5 de setembre de 1923, p. 5.

(214) Carvajal, César de, “Crónica de Macastre. Una bella jornada. La primera piedra de la ‘Casa de las Colonias’”, *Las Provincias*, 28 d’agost de 1923, p. 3.

(215) “Casa Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 31 d’agost de 1923, p. 2.

Cartell de suport i foment de les colònies escolars laiques²¹⁶.

Una expedició que novament és rebuda amb entusiasme “por el pueblo en masa, la colonia de la Junta Valenciana con sus respectivas profesoras y la Escuela libre con sus maestros, la que hace muchos años funciona en este pueblo por el entusiasmo del mismo”. A més, a través de la premsa anem coneixent també un poc més les dependències que integraven aquesta casa colònia: Disposava d’un pati interior; els dormitoris de la dreta estaven destinats a les xiquetes i els de l’esquerra als xiquets, amb els llits alineats en dues fileres a dreta i esquerra del dormitori; a més hi estaven els dormitoris dels professors; el despatx per al director, on no hi faltava la talla i la bàscula per a pesar els menuts; els lavabos, les dutxes i els vàters; la infermeria i altres dependències; i un ample menjador amb taules de pedra artificial²¹⁷.

També sabem, tornant altra vegada a Joaquín Bruñé Pérez²¹⁸, quin era l’equip docent que la conformava, a més del propi Vicente Orts com a

(216) *El Pueblo*, 15 de juliol de 1930.

(217) “Colonias escolares. Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 8 d’agost de 1924, p. 2.

(218) Bruñé Pérez, Joaquín, “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 2 d’octubre de 1924, p. 3.

director i d'Escuin en qualitat d'administrador: Dionisio Catalá, com a mestre de la Casa de la Democràcia, que abandona l'escola laica després d'aprovar les oposicions de 1928 i aconseguir una plaça a Paudillo de Pas (Santander) en novembre de 1930²¹⁹; Remedios Bargues, que abandona les escoles laiques en 1925, després d'aprovar les oposicions i obtenir una plaça de mestra nacional a Enix (Almeria) en desembre d'eixe any²²⁰, possiblement com a mestra del Casino Republicà del districte de la Misericòrida²²¹; José M. Sanz, mestre també d'aquesta escola laica de la Misericòrdia des del curs 1920-1921 fins al curs 1923-1924, que és substituït per Vicente Lozar²²²; Antonia Arroyo, mestra en El Avance des de 1920; Vicente Alapont, mestre d'El Pueblo, que ja participa en la colònia escolar que aquesta societat republicana instal·la a Pedralba l'any anterior, i que abandona l'escola a finals de 1924 per a exercir com a mestre interí fins a setembre de 1927, moment en què aconseguix una plaça en propietat després d'aprovar les oposicions de mestre nacional²²³.

I de nou, descriu bucòlicament el lloc on està ubicada aquesta colònia republicana, “en San Luis, en un montículo rodeado de arboleda, la casa-colonia Blasco Ibáñez es como un refugio propicio a la meditación y al silencio” i torna a recordar que “la democracia valenciana y los hijos de Buñol contribuyeron a su edificación. Hombres buenos y amantes de la niñez, dieron impulso a esta obra digna de elogio y emulación”. Però el testimoni de Bruñé Pérez ens interessa sobretot perquè descriu el que devia ser un jornada qualsevol en aquesta colònia escolar en l'estiu de 1924:

Los escolares despiertan con gritos y algaraza. Los niños y los pájaros tienen el mismo despertar. Vístense presurosos y encamínanse hacia los lavabos en busca de ablución [sic] matinal. Algún perezoso queda en la cama soñando [...].

(219) Expedient administratiu de Dionisio Catalá Aragonés, AHCV, 15-C.

(220) Expedient administratiu de Remedios Bargues Portolés, AHCV, 5-B.

(221) En 1920 la trobem junt amb Fernando Belda i la seua germana Luisa com a component de l'equip docent de l'escola laica del Casino republicà del districte de la Misericòrdia que acompanya els colons d'aquesta escola en l'expedició a Buñol d'aquest any. Després, contràriament a la germana, no tornem a trobar cap altre document que la vincule directament amb les escoles d'aquest Casino republicà però sí que apareix, en ocasions com a directora, en les colònies escolars que s'organitzen fins a 1925, any en què abandona les escoles laiques.

(222) “Enseñanza”, *El Pueblo*, 1 d'abril de 1924, p. 5.

(223) Expedient administratiu de Vicente Alapont Carbonell, AHCV, 4-A.

Un amplio patio ofrece a los colonos lugar apropiado para sus juegos.

El director y el señor Escuin disponen el desayuno.

Equipados los niños y siempre con la vigilancia de sus profesores, salen a paseo. Y allí, en plena Naturaleza, ofrécenles sus sabias lecciones, compaginando sus juegos con el cultivo de sus inteligencias.

A las once regresan a la colonia.

Descansan unos minutos antes de tomar la ducha.

Los niños, incansables, juegan y ríen mientras la dependencia prepara el yantar. Después de comer, seanean.

A las cinco vuelven a salir. Y otra vez los maestros llevan a sus alumnos a respirar los aires de Buñol, que son como un tónico para sus naturalezas anémicas y enfermizas. De regreso, la cena les espera.

El apetito, por las noches crece. Devoran más que comen. El ejercicio al aire libre hace sus efectos. De risas está poblado el comedor. Alegría en los semblantes y en los corazones [...]. Piensan en la excursión próxima, y repiten los nombres de las Fuentes de Buñol como cosa familiar. De todas son conocidas: El Ciprés, Turche, La Jarra, etc. Por todas ellas, sus vocecitas infantiles ofrendaron a Buñol sus canciones populares, el cariño al pueblo que amorosamente les acoge todos los veranos²²⁴.

També ens recorda i incideix en les característiques dels xiquets i de les xiquetes als quals anaven dirigides majoritàriament les colònies escolars: malaltissos, dèbils, procedents de grans ciutats i educats en escoles que en la majoria dels casos no reuneixen les condicions higièniques necessàries per al seu desenvolupament físic.

Una situació, la de les escoles nacionals i la de la majoria de les privades, respecte a la qual també marquen diferències les escoles racionalistes i algunes de les laiques republicanes, i que ací cal remarcar. Per exemple, l'escola laica de la Casa de la Democràcia, a més de mixta i graduada, està

(224) Bruñé Pérez, Joaquín, "Colonias escolares"..., *op. cit.*

dotada d'unes aules “de grandes proporciones, de entonada y limpia decoración, la estancia es grata, amable, entra a raudales la luz por rasgadas ventanas” i “no entra hasta allí el torbellino de la vida ciudadana. Es, en una palabra, una hermosa Escuela, orgullo del republicanismo valenciano, y alentador ejemplo de lo que puede la voluntad puesta al servicio de un alto ideal”, un lloc al qual acudeixen xiquets i xiquetes “de todos los puntos de la ciudad, de los suburbios y de la huerta. Atraídos por el justificado prestigio de que goza el profesorado de la Escuela”²²⁵.

Per la seua banda, durant trenta dies del mes d'agost de 1924, quaranta colons d'ambdós sexes de les escoles laiques de La Luz i de la Casa del Pueblo Radical, que l'any anterior havia optat per Arcos de las Salinas, instal·len la colònia escolar a la població d'Alborache. L'organitzen al marge dels altres casinos republicans blasquistes però no ignorant-los, ja que l'elecció es fa perquè “tiene la ventaja de estar enclavado muy cerca de Buñol y Macastre, donde residen las colonias escolares de varios casinos republicanos y la de la Junta Valenciana, por cuyo motivo, podrán visitarse, con facilidad, unas y otras, realizando con ello intercambio de visitas, muy agradable para los fines que persiguen los organizadores de las colonias escolares”. L'edifici on s'allotgen és “una espaciosa e higiènica casa de dos pisos, que reúne muy buenas condiciones para el fin a que va a ser dedicada”²²⁶.

Continua incidint-se en la importància que per a la salut dels infants té aquesta activitat, que defineixen com altruista, i ho demostren amb els resultats de l'examen mèdic posterior que deixa constància d'un augment considerable, en tots els colons, tant del pes com del desenvolupament toràcic, “demostración evidente de los beneficios que en general reportan las colonias escolares”²²⁷.

Recordem els continus clams que des de la premsa es fan tant a les institucions públiques com als ciutadans perquè col·laboren amb totes aquelles societats i entitats que organitzen colònies escolars a fi que els més necessitats tant físicament com econòmicament hi puguem assistir, aquells

(225) Just Gimeno, Julio, “Una vez más”, *El Pueblo*, 9 de juliol de 1927, p. 2. Sobre aquestes escoles i la resta dels col·legis creats i sostinguts pels republicans de la ciutat de València, els alumnes de les quals conformen les expedicions de les colònies escolars laiques, vegeu Ferrús Peris, Wilson (2017a).

(226) “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 3 d'agost de 1924, p. 2; “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 5 de setembre de 1924, p. 2.

(227) *Ibidem*.

que viuen en cases sense condicions higièniques de cap tipus, que no mengen prou ni en qualitat ni en quantitat, que, en definitiva, són candidats a contraure infeccions i malalties que augment la mortalitat entre els més menuts. Uns escolars que, per altra banda, assisteixen a unes escoles que “no reúnen las condiciones necesarias para responder a su fin. En muchas falta hasta el sol y el aire. Ved en ellos a los muchachos paliduchos, sudorosos, fatigados, almacenados, pasar horas y horas arrastrando la penosa tarea de instruirse y perjudicando su salud durante el curso”²²⁸.

I, com no, des de la Junta Valenciana continuen elegint Buñol, junt amb Macastre, com a destinació de les seues colònies escolars, una activitat que ja no es veu solament com una obra benèfica i totalment altruista per a xiquets necessitats, “creadora de salud integral y de educación social”, sinó també un espai on cal anar perfeccionant la seua vessant pedagògica. Així, el 10 de juliol d’aquest any, ix la primera colònia d’aquesta Junta cap a Buñol amb un total de seixanta-un xiquets i quatre dies després la segona colònia formada per vint-i-dos xiquets i xiquetes cap a Macastre. Al seu capdavant Pura Latorre Campos, acompanyada de la seua germana Elvira, María del Pilar García, Esperanza Arroyo, Rosario Martínez i Milagro Gasent; i Rafael Mateu Cámara, junt amb Vicente López López, José Medina, Enrique Vila Valero i Rafael Madrigal²²⁹.

Durant l’any 1925 des de la Casa del Pueblo Radical, en plena dictadura de Primo de Rivera, es queixen de la disminució de subvencions per part de l’Ajuntament de València i assenyalen que abans “los amigos nuestros que constituían colonias recibían una ayuda, que en la actualidad no reciben”, una ajuda que s’atorgava sense tenir en compte les idees polítiques o religioses que professaven els organitzadors, cosa que ara sí que sembla que es té en compte. És per això que fan una crida a liberals, republicans i socialistes, i en especial a “las izquierdas valencianas”, perquè realitzen una subscripció a fi que puguen assistir el major nombre d’infants possible al temps que continuen realitzant activitats (berbenes, festivals, partits de

(228) Un convencido, “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 29 de maig de 1924, p. 3.

(229) “Junta Valenciana de Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 10 de juliol de 1924, p. 1. També a JVCE (1925). Aquest any l’Ajuntament de València organitza colònies escolars al Vedat de Torrent, per a cinquanta xiquetes, i a la platja de la Malva-rosa, per a cent xiquets. “Las Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 13 d’agost de 1924 i “Colonia Escolar del Vedat”, *La Correspondencia de Valencia*, 13 de setembre de 1924. Des de l’Ajuntament s’aprova un pressupost de 23.000 pessetes, al temps que també aproven una subvenció de 2.000 pessetes per a les colònies de la Junta. “Sesión Ayuntamiento”, *Las Provincias*, 3 de juliol de 1924, p. 4.

futbol, concerts de música, balls...) amb la finalitat de recollir beneficis econòmics. A la fi, vint-i-cinc xiquets i xiquetes d'aquesta escola laica tornaran a passar trenta dies a Alborache sota la direcció de Lorenzo Agud i el suport de la Corporació municipal i del seu alcalde, Mariano Cuenca²³⁰.

També des de la seu central del PURA, la Casa de la Democràcia, recorden que no reben cap tipus de subvenció des de l'Ajuntament, ni per a les colònies ni per a l'escola, "una de las mejores de Valencia", i que l'única ajuda que rep perquè els xiquets i les xiquetes més necessitats i pobres puguen assistir a les colònies és la dels propis coreligionaris, als quals insta a subscriure's i contribuir econòmicament perquè eixos menuts no es queden sense instrucció ni sense salut, per a salvar-los "de la anemia, de la tuberculosis, de la muerte". Cal recordar que aquestes colònies laiques estan constituïdes per un grup considerable d'infants pobres i necessitats, atenent a les seues condicions físiques i de salut, que acudeixen de manera totalment gratuïta, i un altre grup d'alumnes que poden sol·licitar-ho i que abonen la seua quota, calculant que la despesa per colònies és de noranta pessetes²³¹.

A principi de juliol, com en anys anteriors, convoquen en la pròpia seu de la Casa de la Democràcia els representants de les escoles laiques que desitgen integrar la colònia d'enguany per a la casa de Buñol i s'avisava que aquelles societats que no envien representant s'entendrà que renunciïn a formar part d'aquesta colònia. Ens consta que aquest estiu de 1925 participen els infants de les escoles sustentades per la Casa de la Democràcia i pel casino republicà del districte de la Misericòrdia, així com també els d'El Avance, amb un equip humà constituït per: José Escuin, com a administrador; Vicente Orts com a director; i José Medio, Remedios BARGUES, Arturo Padilla i Paquita Ágreda, en qualitat de mestres²³². El primer, que també és vicedirector de la Casa de la Democràcia, acompanya els infants d'aquesta escola laica; la segona, de nou, acompanyant els escolars del districte de la

(230) "Casa del Pueblo Radical", *El Pueblo*, 11 de juliol de 1925, p. 2; i "Colonias escolares", *El Pueblo*, 9 d'agost de 1925, p. 2.

(231) "Colonias escolares. Casa de la Democracia", *El Pueblo*, 1 de juliol de 1925, p.3.

(232) "Colonia escolar Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 8 de juliol de 1925, p. 1 i "Buñol. Colonia Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 11 d'agost de 1925, p. 2. En la notícia indica el nom de Remedios BARGUES, però sense cap tipus de dubtes, es refereix a Remedios BARGUES, germana major de Luisa BARGUES, mestra en l'escola laica de la Misericòrdia. Ens consta que Remedios participà en les colònies escolars laiques des de 1920 fins a 1925.

Misericòrdia; i com a mestres d'El Avance, Padilla, al front de les escoles des de març de 1924²³³, i Ágrede, que substitueix Antonia Arroyo²³⁴.

En aquest punt, ens sembla interessant la descripció que, de nou L.V., aporta del que devia ser la tornada dels colons d'una jornada d'excursió, una activitat que es realitzava pràcticament tots els dies:

En el interior, la servidumbre se agita activa, preparando la cena. La excursión ha sido larga [...]. Ya está todo listo. El agua fresquí-sima, el blanco y sabroso pan formando pirámides de rebanadas preparadas para comerse; el dulce melón, cortado en grandes gajos; los platos, esperando las doradas y recién fritas patatas y las longanizas [...].

¡¡Ya están ahí!!, exclamamos todos reflejando en nuestros ojos la alegría que nos produce su vuelta. Ya el rumor toma más cuerpo, al pito con que el director los llama desde la casa, responden los profesores con otro sonido [...].

Ahora se oyen distintamente las infantiles voces que regresan cantando un himno, cuya primera estrofa llega hasta nosotros [...].

Ya entran en el paseo de San Luis. ¡Vivan las colonias escolares! ¡Vivan los bienhechores de los niños! Estos son los gritos espontáneos que, subiendo por las escalinatas, lanzan los niños, felices y agradecidos [...].

Rendidos vienen, pero aún corren y saltan al entrar en el comedor. Sus profesores les sirven ellos mismos la comida, vigilándolos a todos, y corrigiéndoles en todo momento. Ellos comen y charlan comentando las peripecias de la excursión, y sus risas y voces alegran el amplio comedor.

(233) Des de les pàgines d'*El Pueblo* s'anuncia que es trau a concurs la plaça de mestre de l'escola laica del casino El Avance i que les bases estaran exposades en la Secretaria de la societat. "Profesor laico", *El Pueblo*, 8 de març de 1924, p. 5; "Enseñanza. Escuela del Casino El Avance", *El Pueblo*, 12 de març de 1924, p. 3. *El Pueblo*, 27 de setembre de 1924, p. 5; "Enseñanza. Escuela del Casino El Avance", *El Pueblo*, 3 d'octubre de 1924, p. 5.

(234) "El 11 de Febrero", *El Pueblo*, 16 de febrer de 1928, p. 1.

Terminada la cena y en vista de que el paseo ha sido largo, se adelanta la orden de dormir, y aún no transcurren quince minutos cuando el silencio más profundo reina en la casa [...] ²³⁵.

I aquesta devia ser la manera en què s'organitzaven les activitats al llarg del dia, des de les 6'30 h. que s'aixecaven fins a les 22 h. que se n'anaven a dormir:

A las seis y media se levantan y después del correspondiente aseo personal se desayunan y salen de excursión a una de las muchas fuentes que hay en este término, y en ella almuerzan y juegan hasta las diez, que regresan a casa; a esta hora, toman la ducha, y a la una se les sirve la comida; siesta, hasta las cuatro y con la merienda vuelven a salir de excursión hasta las siete o siete y media. Al regreso juegan en San Luis o en el patio hasta la hora de cenar. Después de la cena se entretienen cantando o contando cuentos, hasta las diez, hora en que se acuestan ²³⁶.

El Casino de Fraternidad Republicana de Russafa, la societat que sustenta i patrocina l'escola laica La Luz, també informa que "se trabaja con verdadero entusiasmo" perquè els xiquets i les xiquetes d'aquesta escola puguen assistir a les colònies escolars "pues no por carecer del apoyo oficial que en ningún caso y menos en éste debía negársele, dejen de sanear su cuerpo y vigorizar su organismo", uns menuts que "no han cometido más delito que ser hijos de familias pobres", i anima els coreligionaris perquè realitzen donatius i se subscriuen. Aquest any opten per instal·lar, també durant el mes d'agost, la seua colònia escolar a la platja de la Malva-rosa on "los niños juegan, toman el baño y se alimentan de forma tal que en la última visita que se les ha hecho se ha observado el cambio casi por completo de sus fisonomías, pues la palidez del rostro ha desaparecido y la mirada, antes lánguida y tristonza, se ha tornado alegre y vivaracha, habiendo aumentado en tan pocos días, alguno de ellos, más de kilo y medio". Al seu capdavant està Mengod, que aprofita els jocs dels infants a la platja

(235) L. V., "Buñol. Colonia Blasco Ibáñez"..., *op. cit.*

(236) "Buñol. Colonia Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 11 d'agost de 1925, p. 2.

i les seues construccions amb arena per a impartir lliçons i pedagogia ocasional²³⁷. Per la seua banda, els radicals s'instal·len novament a Alborache.

Per la seua banda, la Junta Valenciana manté la seua colònia a Macastre però deixa d'enviar expedicions de colons a Buñol, que canvia per Chelva, i ja no hi tornaran fins a l'any 1929. Des d'aquesta institució també lamenten que l'Ajuntament de València els denegue una subvenció que els venia atorgant la corporació municipal des que iniciaren les colònies escolars en 1911²³⁸. L'Ajuntament de València estableix les seues colònies municipals a Albalat dels Tarongers, a la platja de la Malva-rosa, al Vedat de Torrent i, també, a la població de Buñol, on coincidiran amb els menuts de les escoles laiques valencianes.

Font de Borrunes en 1905²³⁹.

(237) "Colonias escolares. Fraternidad Republicana de Ruzafa", *El Pueblo*, 26 de juliol de 1925, p. 3. Les subscripcions es poden realitzar en la seu de la societat, al carrer Manuel Crú núm. 2, o a la mateixa escola, al carrer de Mendizábal núm. 10. "Colonias escolares", *El Pueblo*, 21 d'agost de 1925, p. 3.

(238) JVCE (1926).

(239) Edició de Dolz y Ruiz. En *El duende de la andana* (3-5-2016).

De nou, en 1926 des de la Casa de la Democràcia, el Centre d'Unió Republicana del districte de la Misericòrdia i des del casino El Avance s'obrin les subscripcions per organitzar la colònia escolar laica de Buñol per als xiquets i les xiquetes de les seues escoles, una expedició que eixirà l'1 d'agost i restarà un mes “aspirando el aire puro de sus montes, viviendo en plena Naturaleza”. El seu director, Vicente Orts, recorda la finalitat principal d'aquest tipus d'activitat, el benefici social, higiènic i per a la salut que reporta per als menuts i insisteix que “salvar” les vides d'aquests xiquets i xiquetes, candidats a contraure la tuberculosi, hauria de ser una obligació de la societat. Dóna una dada: “El lunes por la mañana se procedió al registro antropométrico de los colonos. Vimos datos, que por sí solos, debían abrir el bolsillo de los que tienen dinero, para sostener estas Instituciones. ¡Se registraron colonos de nueve años, con pesos de 18 y medio kilogramos!”²⁴⁰.

Per la seua banda, la colònia escolar laica de l'escola La Luz de la Fraternitat Republicana de Russafa i de la Casa del Pueblo Radical continuen ubicant-se “en el pintoresco pueblo de Alborache” durant tot el mes d'agost. Però sembla que aquest any s'instal·len en dos edificis diferents, ja que, com assenyalen des del casino republicà de Russafa, aquest any “estaran mejor instalados los niños, pues a pesar de las buenas condiciones higiénicas y capacidad del local que otros años ha tenido ha encontrado otro de excelentes condiciones y completamente solo para los mismos, pues las autoridades y vecindario en general, percatados de la importancia de las colonias y dando una prueba más de su generosa hospitalidad, han allanado por completo las pequeñas dificultades que se presentaban y todas se aprestan a cobijar en su seno a los pequeños colonos”²⁴¹. Des del casino radical assenyalen que continuen ocupant el mateix local que altres anys ja que “reúne cuantas condiciones son necesarias, como higiene, capacidad y buen menaje”²⁴².

Aquestes colònies escolars laiques continuaran sense rebre subvencions oficials, una tònica que es repetirà en anys posteriors i que reflecteix molt bé la junta directiva de la Casa del Pueblo Radical, la qual assenyala que “capacitada del deber que impone hoy más que nunca el cumplimiento de

(240) Orts, Vicente, “Notas de la Colonia Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 11 d'agost de 1926, p. 1.

(241) “Colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 28 de juliol de 1926, p. 3.

(242) “Colonias escolares laicas”, *El Pueblo*, 4 d'agost de 1926, p. 2.

altos deberes sociales para con la niñez, anuncia que organiza la colonia y que para nutrir los fondos precisos a realizar función tan altruista, a falta de aquellas subvenciones de que gozaba, requiere a todos los Hombres liberales y amantes de la niñez a que acudan a subscribirse”, afegeix que “como en otros años, los republicanos de Valencia sabrán cumplir para con los niños de sus escuelas los altos deberes que les impone la idea humanitaria de defenderles de la anemia, cauce por donde la tuberculosis discurre sus mortales efectos” i assegura que les colònies escolars de les escoles republicanes, “con y sin subvención se realizan”²⁴³, fent extensiva la col·laboració i l’interés perquè es continuen organitzant les colònies escolars laiques malgrat la manca de subvencions oficials a totes les societats i institucions republicanes, un suport que continuen mantenint dels ajuntaments i de les poblacions on s’instal·len. Aquestes colònies no solament no es retrotrauen sinó que es manifesten plenament assentades i consolidades.

A la comarca, continua establint-se a Macastre una de les dues expedicions organitzades per la Junta Valenciana. Un total de trenta xiquets i trenta xiquetes s’instal·len de nou en un edifici cedit per Hidroelèctrica l’any anterior. Les condicions d’aquest local són “insuperables” ja que està situat als afores de la població, en un altell i pròxim a la font del Bolot. Com a director, altra vegada, Rafael Mateu, i com a auxiliars les mestres Arroyo i Ortigüela i els mestres García i Torres.

L’Ajuntament de València continua instal·lant els seus colons a Buñol, a més del Vedat de Torrent, la platja de la Malva-rosa, Albalat dels Tarongers i Torres-Torres²⁴⁴. En aquests moments, les colònies municipals ja han passat dels vint xiquets als cinc-cents, “cifra insignificante, a pesar de todo, pues según ayer nos aseguraba el doctor Pérez Feliu, son más de 2.000 los niños valencianos en quienes el veraneo no es cuestión de conveniencia, sino de necesidad”²⁴⁵. Pel que fa concretament a la colònia instal·lada a la

(243) “Colonia Escolar. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1926, p. 5.

(244) “Colonias escolares”, *Las Provincias*, 15 de juliol de 1926, p. 2. L’altra expedició de la Junta Valenciana s’organitza a Chelva. Compta amb nombrosos oferiments per a la seua instal·lació. Entre ells, de l’Ajuntament i de la fundació Legado Clavel. També, a Borja, Pepe, “Colonias Escolares. Torres-Torres”, *Las Provincias*, 3 de setembre de 1926, p. 3.

(245) “Colonias Escolares. La municipal de Torrente”, *Las Provincias*, 27 d’agost de 1926, p. 2. En aquest moment, l’Ajuntament dubta entre construir edificis sòlids i definitius o construir pavellons desmuntables. Per acometre la primera possibilitat necessita una despesa considerable: uns quaranta edificis que suposa una inversió de 12 milions de pessetes (300.000 pessetes per cada edifici). Tanmateix, els pavellons suposen una despesa molt més inferior. Però l’aspiració de l’Ajuntament és poder comptar amb colònies permanents per a un

població de Buñol, la formen un total de setanta-dos xiquets, sota la direcció de Francisco Placencia, l'administració de Dolores López i la supervisió del regidor encarregat de la colònia Juan García Mustieles, a més dels mestres Martí i Graullera²⁴⁶.

Molt interessant és la memòria que un escolar de la colònia establerta per l'Ajuntament de València a Buñol realitza sobre els seus primers nou dies. Tot un seguit d'excursions, passejos, visites, activitats i aprofitament didàctic dels espais naturals i industrials amb què conta la població descomunal i envejable, sens dubte molt semblants a les realitzades pels xiquets i les xiquetes de les colònies escolars laiques i que ens poden donar una idea de la frenètica activitat que es realitzava durant aquest mes d'estiu per part dels menuts i els seus mestres i on no hi havia dia en què els colons no isqueren.

Així, si exceptuem el dia de l'arribada, que només hi ha temps per a instal·lar-se i sopar, la resta dels dies estan plens d'excursions i visites. El segon dia visiten i esmorzen en la font de la Violeta i després van a la de San Luis, després de dinar i fer la sesta es dirigeixen a la font del Consuelo, a la de la Salud, a la Jarra, a la Jarrita i finalment passen per San Luis; el tercer dia esmorzen en la font de la Botella, després passen per la muntanya, per la vesprada visiten les fonts de l'Hortelano i la muntanya de las Piedrecitas; el quart dia, excursió a la font de Borrunes i a la font de l'Espinaca; el cinqué dia, des de Carcalín van a la Jarrita, on prenen el bany, per la vesprada visita a la font del Ciprés; el sisé dia, visita a les set fonts del Roquillo, també visiten les fonts de la Parra i dels Royos, a la fi, per la muntanya de Las Calaveras passen per la Salud i per San Luis fins arribar a la colònia; el seté dia, s'arriben a la cova del Turche i després a la font del Ciprés, també visiten la font de la Mina i de la Pitera, descansant en la de Borrunes; el huité dia visiten la font de l'Estrella i la fàbrica de paper, per la vesprada passeig per la Jarra, Jarrita, Burro, barranc del Lobo i muntanya de l'Alto Jorge; el nové dia per la muntanya de las Calaveras arriben a la font del riu Juanes. Com podem comprovar, tot un programa

màxim de cinquanta colons. Un dels edificis que es desitja adquirir, precisament, és el de Buñol, un local amb una capacitat superior. També es planteja la instal·lació d'una colònia permanent al Vedat de Torrent amb la col·laboració del mateix Ajuntament d'aquesta localitat.

(246) "Colonias Escolares. La de Buñol", *Las Provincias*, 20 d'agost de 1926, p. 2.

de contacte amb la naturalesa i d'aprofitament didàctic del medi natural, i també industrial²⁴⁷.

Des de les pàgines d'*El Pueblo*, en 1927, Just Gimeno insisteix, davant la falta de subvencions i l'evidència de les virtuts de les colònies escolars, en la necessitat d'implicar els corelegionaris, “a todos los hombres que conceden a la educación de los niños y a su salud la importancia que tiene” per a poder enviar a la casa colònia Blasco Ibáñez el major nombre possible d'infants.

Es lamenta que només puguem enviar deu, vint o trenta alumnes d'entre centenars de xiquets i xiquetes que estan matriculats a l'escola de la Casa de la Democràcia. Recorda que l'escola, que està dotada d'uns mestres i d'una infraestructura admirable, sobreviu amb molt pocs recursos i que en necessita encara més per a poder “enviar a Buñol los niños débiles, enfermizos, prematuramente cansados, que haya en su matrícula” però no solament els xiquets dèbils i “de raquíctica complexión” sinó també tots els altres perquè es tracta d'un complement de l'educació dels xiquets i les xiquetes que acudeixen a les escoles laiques, són necessàries perquè l'educació dels escolars siga completa.

En aquesta concepció de les colònies escolars rau la diferència i el canvi respecte als iniciadors de les colònies escolars: no solament són beneficioses per a la salut sinó que són una extensió més, un complement, de l'educació que s'imparteix a les aules, a més d'aportar valors de solidaritat, cooperació, amor a la naturalesa, amistat, responsabilitat..., fins i tot del que significa ser republicà²⁴⁸.

No obstant, aquest any només podran assistir un total de 50 xiquets i xiquetes de les escoles laiques blasquistes. Les dades antropomètriques que aporten des de la colònia de Buñol, en comparació a les registrades el dia de l'arribada, són realment admirables i li donen sentit a aquesta activitat i arguments als seus defensors: el pes oscil·la entre 500 i 2.500 grams; la talla d'1 a 12 mil·límetres; i en circumferència mamil·lar de 4 a 20 mil·límetres. Unes dades reveladores de la salut, del vigor i de l'aspecte físic amb què tornen els menuts a la ciutat i que contribueixen de manera eficaç “a que estos niños y niñas de nuestras escuelas, dejen de ser candidatos a

(247) “Colonias Escolares. La de Buñol (De las memorias de un colono)”, *Las Provincias*, 1 de setembre de 1926, p. 8.

(248) Just Gimeno, Julio, “Una vez más”..., *op. cit.*

terribles enfermedades, para convertirse en hombres capaces de ser útiles a la sociedad”. Un èxit i una satisfacció per als republicans que evidencien els canvis que s’han produït en els 50 xiquets de les escoles laiques que han passat trenta dies a la colònia. Una llàstima que “el primer edificio que en España se ha construido con el fin de albergar colonias escolares de vacaciones”, encara no estiga acabat per falta de diners²⁴⁹.

Interessant ens resulta realitzar un repàs ràpid a les principals excursions i visites que s’han organitzat en aquesta colònia laica de Buñol: han estat a la cova de Las Palomas, a la font del Clavel, de la Luz i al poble d’Alborache on han visitat els xiquets i les xiquetes de la colònia de La Luz de Russafa, als quals, a més, van acompanyar a l’estació per acomiadar-los. També han visitat a Macastre la colònia de la Junta Valenciana, amb els quals van passar la vesprada i van compartir el berenar. Les visites, els contactes i les activitats també són compartides amb els escolars de la colònia que l’Ajuntament de València continua mantenint a Buñol²⁵⁰. Efectivament, des de la capital s’envien dues expedicions. Una primera, formada per 91 xiquetes, al front de la qual està María de la Esperanza Martí Moret com a directora i Teresa Pellín com a ajudant, que està allí entre el 23 de juliol i el 13 d’agost. Una segona de 91 xiquets, que arriba el 18 d’agost i torna el 8 de setembre, a càrrec de Vicente López com a director i de Salvador Chirivella i Antonio López com a ajudants. I com a administradora de la colònia la mateixa que en anys anteriors: Dolores López Marzal²⁵¹.

(249) Uno, “Colonia Blasco Ibáñez de Buñol”, *El Pueblo*, 1 de setembre de 1927, p. 1.

(250) *Ibidem*.

(251) “Reportajes propios. Las Colonias Escolares Municipales”, *La Correspondencia de Valencia*, 18 d’agost de 1927, p. 5. Aquest any des de l’Ajuntament de València organitzen quatre colònies escolars de xics i quatre de xiques distribuïdes en dos torns. En el primer torn: una colònia de 91 xiques a Buñol i altra de 48 al Vedat de Torrent i una colònia de 71 xics a Torres-Torres i altra de 46 a la platja de la Malva-rosa. En el segon torn: dues colònies de xiquetes, una a Torres-Torres i altra a la platja de la Malva-rosa, i dues de xiquets, una a Buñol i altra al Vedat de Torrent (estan compostes pel mateix nombre de colons que en el primer torn i el professorat s’intercanvia de la següent manera: els mestres de Buñol van a Torres-Torres, i a la inversa; i els mestres del Vedat de Torrent a la Malva-rosa, i a la inversa). Com a administradors estan: a Torres-Torres, Josefina Vives Vidal; al Vedat, Dolores Torán Buades; a la Malva-rosa, Dolores Roca Jiménez. Com a encarregats de les colònies de 1927 ha estat una ponència formada pel tinent d’alcalde Félix Blanch, com a president, i els regidors Eduardo Antón i Alfonso López. El cos docent l’han conformat: Vicenta Borredá Santamaria (directora), María Roca i Amparo Gómez de la Cruz al Vedat i després Malva-rosa; Vicente López (director), Salvador Chirivella i Antonio López a Torres-Torres i després a Buñol; Salvador Peris Penella (director) i Fernando Comás a la Malva-rosa i després al Vedat; María de la Esperanza Martí Moret (directora) i Teresa Pellín a Buñol i després a Torres-Torres.

Per la seua banda, la Casa del Pueblo Radical s'instal·la de nou a Arcos de las Salinas en dos “hermosos y ventilados locales” cedits per l'Ajuntament, després de condicionar-los i transformar-los en dormitoris per als xiquets i les xiquetes, i que durant la resta de l'any són usats com a escoles nacionals. La llum també se'ls facilita de manera gratuïta i, a més, reben contínues atencions i obsequis per part de la població, sobretot fruites i verdures, i suport de la Corporació municipal amb el seu alcalde, Francisco Ballesteros, al capdavant. Com sempre es destaquen els beneficis que per a la salut i l'estat físic del menut s'aconsegueixen i es lloa la tasca dels casinos republicans²⁵².

És tal l'interés per les colònies escolars en 1927 que el propi Mariano Pérez Feliu, exhorta els obrers perquè s'impliquen i col·laboren amb el sosteniment de les colònies, perquè dediquen als seus fills, potencials usuaris d'aquelles i principals candidats a contraure malalties, “lo que dedican otras personas que no tienen obligación material de hacer nada por tus hijos y lo hacen. Diez o veinte céntimos a tí no te arruinarán y muchos céntimos harán un gran bien a los niños”. I els ho planteja com una qüestió urgent, necessària, de vida o mort: “Recoge dinero en los talleres, en las fábricas, en los comercios. Es el momento de salvar vidas. Administra tu dinero si quieres. Pero dalo y salva vidas. Urge. No te detengas. La enfermedad no espera. La muerte tampoco. Apresúrate y haz algo. De ti depende la vida de tus hijos. ¡Sálvalos!”²⁵³.

Un any després, en 1928, des de les files del republicanisme blasquista i el laïcisme, a través una vegada més de Julio Just, es planteja per primera vegada la necessitat d'impulsar una Federació de Colònies Escolars, una iniciativa que encara haurà d'esperar quatre anys més, i l'arribada de la II República, per a fer-se realitat²⁵⁴. D'aquesta manera argumenta Just la urgència de crear una “Federación o unión de colonias escolares” que agrupe

(252) “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 8 de setembre de 1927, p. 3. “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 18 d'agost de 1927, p. 1.

(253) Pérez Feliu, Mariano, “Obrero: tu hijo está en peligro, ¡sálvale!” *El Pueblo*, 9 de juliol de 1927, p. 2. Signa l'article en qualitat de doctor i com a expensionat per a estudiar la lluita contra la tuberculosi a Suïssa.

(254) Cándido Ruiz assenyala que la Federació assumí el repte en 1932, després de la proclamació de la II República i sota la presidència del doctor Luis Valencia Negro i de Jesús Miralles Labella en qualitat de secretari, d'agrupar les diverses entitats i institucions que organitzaven colònies escolars i elaborar un Reglament per al seu funcionament. Ruiz Rodrigo, Cándido (1993: 133). Sobre aquest tema en parlarem més endavant, però és interessant ressaltar que és precisament des del laïcisme i el blasquisme republicà des d'on naix la idea quatre anys abans.

tots els organitzadors de colònies, amb independència de la seua orientació ideològica i de l'ensenyament que reben en les seues escoles:

No importa que unos reciban su enseñanza en escuelas confesionales y que los otros la reciban en escuelas libres. No importa que unos sean hijos de padres católicos y los otros lo sean de padres librepensadores; la salud de sus hijos, su alegría, su destino, debe preocupar a todos²⁵⁵.

I assenyala, avançant-se també, els beneficis i els objectius que hauria de tenir aquesta mena de patronat, federació o unió de colònies escolars, uns objectius, uns plantejaments i unes argumentacions que trobarem després en el Reglament de funcionament de la Federació de Colònies Escolars de 1933, tal i com veurem més endavant:

Natural parece, pues, que las colonias escolares todas estuviesen regidas por un patronato que las organizase, seleccionando a los muchachos, según su naturaleza y sus tareas, para enviarlos a los climas apropiados y cuidarlos con toda solicitud. Un patronato que además, recogería fondos para las colonias, abriendo suscripciones, organizando festivales, consiguiendo subvenciones, pero que respetaría, ya que de otra manera podría avivar el recelo y la suspicacia, la personalidad de cada colonia, la que por su parte se procuraría recursos entre sus adeptos o protectores [...]. Nosotros, que tenemos una personalidad política y religiosa bien delineada y a la que de ninguna manera queremos renunciar, iríamos con gusto a una Federación o unión de colonias escolares [...]. Iríamos a esa Federación o unión, porque pensamos que si en junto ahora se envían a las colonias, en Valencia decimos, mil niños, se podría muy bien entonces enviar cinco o seis veces ese número, excitando el

(255) Just Gimeno, Julio, "Colonias Escolares", *El Pueblo*, 6 de juliol de 1928, p. 2. Per a incidir en la falta de suport i d'interés per part de l'Ajuntament de València en el sosteniment de les colònies escolars aporta dades de l'Ajuntament de Madrid, que sí que "ha concedido a este asunto de las colonias la importancia debida": en 1910 tenia una consignació pressupostària de 10.000 pessetes i en 1927 arribava a 500.000 pessetes. Assenyala també, que una organització d'aquestes característiques evitaria confusions i injustícies com les que produeix l'actual sistema que permet discriminacions i repartiments o distribucions aleatòries i arbitràries i que deixa fora les colònies escolars laiques.

celo de todos, pidiendo el apoyo del Ayuntamiento, que espontáneamente ha debido darlo, ya que la salud de los niños valencianos interesa a la ciudad toda²⁵⁶.

Un mes després, arriba a constituir-se a València, “como resultado de los activos trabajos que viene realizando el señor Pérez Feliu”²⁵⁷, la Federació de les Colònies Escolars de València i es nomena una comissió per al foment de totes les colònies escolars, un clar precedent del que després serà la Federació de Colònies Escolars de l'època republicana, una iniciativa que serà ben acollida i de la qual participaran diverses entitats organitzadores: l'Ajuntament de València, la Junta Provincial contra la Tuberculosi, la Junta Valenciana de Colònies Escolars, les colònies laiques i, per a les colònies catòliques, l'arquebisbat de València. La comissió sol·licita la contribució de tots els valencians amb la quantitat d'almenys una pesseta per a la colònia que els inspire més confiança o per a totes elles i informa que les donacions es podran realitzar en la papereria del senyor Vila Serra, plaça dels Caixers, en la casa d'articles fotogràfics de don Ramón Jiménez, baixada de Sant Francesc, o en les redaccions dels periòdics²⁵⁸. Pérez Feliu també insisteix en aquesta idea: “basta con dar una peseta por valenciano y de este modo las listas que hoy son de Dolor, que sufren los niños por su debilidad y sus parientes porque conocen el peligro que amenaza a los

(256) *Ibidem*.

(257) “El Fomento de las Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 4 d'agost de 1928, p. 4.

(258) “Ecos. Las colonias escolares”, *El Pueblo*, 4 d'agost de 1928, p. 2. Sabem que la comissió arriba a repartir en parts iguals un donatiu de 1.000 pessetes efectuat per l'anglès Herri L. Sacki entre les colònies de l'Ajuntament, les de la Junta provincial contra la Tuberculosi, les de la Junta Valenciana, les colònies laiques i les colònies catòliques a través de l'arquebisbat de València. Ja no tornem a trobar cap referència a aquesta comissió fins a un anys després quan, en un encontre que manté el governador civil de València Hernández Malillos amb la premsa el dia 13 de juliol de 1929, després de visitar l'escola del carrer del Comte de Salvatierra dirigida per Consuelo Gómez Ferrer, torna a transmetre la idea de constituir una Federació de Colònies que s'encarregue d'organitzar-les econòmicament “como los falleros su fiesta”, iniciant subscripcions voluntàries econòmiques que es pagarien setmanalment o mensualment perquè, en arribar el període de colònies poguera comptar la Federació amb mitjans suficients per a poder desplaçar al camp o al mar durant dos mesos el major nombre possible de xiquets. “Gobierno civil. Escuelas y colonias”, *La Correspondencia de Valencia*, 13 de juliol de 1929, p. 1. També eixe mateix any signa algun article en la premsa el doctor Pérez Feliu com a membre d'eixa comissió però pensem que aquesta no arriba a tenir cap tipus de repercussió institucional o pragmàtica i que realment no passa d'aquest tipus d'actuacions en premsa i de proclames i crides a la població per conscienciar-la de la necessitat d'ajudar al manteniment de les colònies escolars, de totes amb independència de la seua orientació política o religiosa. No creiem que arribara a funcionar de manera sistematitzada i organitzada ni que es dotara de cap reglament de funcionament intern ni organigrama.

niños, quedarán convertidas en listas de la Esperanza de Salvación” i això, doncs, s’aconsegueix “dedicando a su salvación ‘unas pesetas’: 90 por niño”. I, ho demana per a totes les colònies de València “sin distinción de dirección, de religión, etc. Aspiramos a hacer cinco partes iguales: para la Junta Valenciana, Tuberculosis, católicas, laicas y Ayuntamiento”²⁵⁹.

En un altre article²⁶⁰, Just torna a incidir en la necessitat d’impulsar les colònies escolars, sobretot entre els fills dels obrers i del xicotet industrial perquè dels xiquets de les famílies riques “sus padres ya cuidan de ellos, poniendo en sus cuidados todos los grandes recursos que su posición privilegiada les consiente”. I critica, una vegada més, la falta de subvencions i d’ajudes per part dels poders públics a les colònies escolars laiques.

Assenyala que mentre altres institucions organitzadores de colònies escolars reben subvencions oficials, les de les escoles laiques, lliures, no se’n beneficien i són discriminades pel fet, precisament, de ser laiques i afirma que “hay intereses y amores que están por encima de toda confesión religiosa y de todo sistema político, y, para nosotros, el amor a los niños, la preocupación por su suerte, es de esos valores excepcionales que están más allá de las fronteras religiosas y políticas”. Just, ens clarifica, per si queden encara dubtes que “nosotros, solo nosotros y nadie más, hemos de sostener nuestras colonias, poblarlas de niños”. I, lògicament, torna a exhortar els coreligionaris, els republicans, laics i lliurepensadors, perquè contribuïsquen en el seu sosteniment i facen possible no solament la seua continuïtat, un any més, sinó que se’n puguen beneficiar més escolars perquè “la iniciativa particular, en este caso como en otros muchos, más atenta y más previsora, y, desde luego, más generosa que la acción de los gobiernos, parece haberlo resuelto”.

D’aquesta manera, “de los niños pobres, de los niños humildes, que viven en pobres casas, que comen mal, para quienes comprar un libro significa un gasto considerable y una enfermedad un retraso de muchos meses –comprar al fiado, quedarse sin luz, reducir la ración-, se encargarán los hombres que aman a los niños, los que sienten el infortunio ajeno y condenan el agravio injusto y la persecución del fuerte”.

(259) Pérez Feliu, Mariano, “Las listas del dolor y la esperanza”, *El Pueblo*, 12 de juliol de 1928. Situa en 70.000 pessetes la quantitat que s’hi necessita “para salvar los niños que acuden a las escuelas y están más urgentemente amenazados por la enfermedad”.

(260) Just Gimeno, Julio, “Colonias Blasco Ibáñez. La solidaridad necesaria”, *El Pueblo*, 14 de juny de 1928, p. 1.

A la fi, torna a posar-se en marxa la colònia escolar Blasco Ibáñez de Buñol. Per primera vegada s'acorda establir dos torns, de 25 dies cadascun, "en vista del gran número de alumnos que solicitan ir". La primera expedició ix el 20 de juliol i la segona el 15 d'agost²⁶¹. Des de la Casa de la Democràcia se seleccionen un total de 54 colons (l'any anterior havien estat 40) d'entre els més necessitats i després de, com sempre, practicar el reconeixement mèdic. La resta de colons els envien des del casino del districte de la Misericòrdia, un total de 20; 13 de La Luz de Russafa, que fins aquest moment havia actuat al marge o amb els de la Casa del Pueblo Radical; i 7 d'El Avance. Aproximadament un centenar d'alumnes de les escoles laiques hi participaran aquest estiu de 1928 en cadascuna de les dues expedicions de la colònia escolar Blasco Ibáñez. Com podem comprovar, el nombre de colons i els casinos i societats republicanes que hi participen aquest any ha augmentat. L'equip humà que acompanya els colons també:

Vicente Orts	director	Casa de la Democràcia
José Escuin	administrador	Casa de la Democràcia
Arturo Padilla	mestre	El Avance
Antonio Mengod	mestre	La Luz (des d'octubre de 1924) ²⁶²
Dionisio Catalá	mestre	Casa de la Democràcia
Rafael Arizo Samper	mestre	Casa de la Democràcia (fins a 1931) ²⁶³
José Pellicer	mestre	Casa de la Democràcia
Paquita Ágrede	mestre	El Avance
Antonia Arroyo	mestre	El Avance
Teresa Cisneros	mestre	Casa de la Democràcia (des de 1926)

A més, se seguirà un horari i un pla d'activitats genèric per a tots i cadascun dels dies que ha de durar l'expedició (i que continuarà durant els anys posteriors amb poques variacions):

(261) "Colonias escolares Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 12 de juliol de 1928, p. 1.

(262) Casino "La Luz" de Ruzafa, AUV, EM, 201/4 i 144/339.

(263) Ferrús Peris, Wilson (in press).

7-7'30	alçar-se, condícia personal i desdejuni de café amb llet i galletes
8-11	eixida al camp amb esmorzar
11-13	descans, explicacions sobre el que s'ha vist i observat durant l'excursió i finalment dutxa
13-14	dinar
14-17	lectura, dibuix i oci
17-20	passeig i berenar
20-21	gimnàstica
21-22	sopar i a dormir

Els resultats, per altra banda, són realment positius: tots els colons han augmentat en pes, talla i espirometria, i han arribat a aconseguir unes diferències de 8'5 quilograms, huit mil·límetres i tres centímetres, respectivament. I, com sempre, han comptat amb l'ajuda i la col·laboració de les autoritats i el poble de Buñol: l'empresa del camp i la directiva de l'equip de futbol cediren les instal·lacions a la colònia escolar perquè els menuts pogueren jugar totes les vegades que ho desitjaren i els van regalar entrades perquè pogueren assistir a tots els partits que es realitzaren durant el temps que duraren les colònies; l'empresa del teatre Penella els invità a assistir al cinema tots els dijous; la societat republicana de Buñol El Avance els va obsequiar amb café gelat; l'alcalde envià entrades per assistir al concert que donà la banda El Empastre; van visitar les fàbriques de paper de Francisco Guarro i de Pedro Rodríguez; el metge Francisco Garcés i el farmacèutic Ernesto Carrascosa proporcionaren els seus serveis de manera gratuïta; les comissions de la Casa de la Democràcia de València i les de la seua Juventud Artística-cultural van realitzar tres visites i els portaren pastissos; a més, també portaren obsequis Nicasio Agustina (deu pessetes), la Societat Nestlé (que aportà trenta-sis pots de llet condensada La Lechera), Vicente Garrigues (un corder), Agustín González (magdalenes), Rafael Arizo Aparici (pastissos), Lorenzo Guix (vi i oli), Filemón Galarza (orxata i *barquillos*).

És tal l'èxit obtingut i la satisfacció dels organitzadors, a pesar que l'edifici encara no està definitivament acabat, que aquest mateix any, des de la Junta de Colònies Blasco Ibáñez i des de les diverses entitats, casinos i societats republicanes, s'organitza un acte en la casa colònia republicana

per a descobrir un bust de Vicente Blasco Ibáñez (instal·lat al saló principal i regalat per la Juventud Artística-cultural de la Casa de la Democràcia) i un retrat del director Vicente Orts (regalat per la Junta de la Casa de la Democràcia per a celebrar les seues bodes de plata com a director de la seua escola). En l'acte, on estigueren representats la pràctica totalitat dels casinos republicans, van prendre la paraula García Ribes, com a president de la Junta, José Medio i Alejandro López Rodrigo, president i secretari de l'Artística-cultural, Miguel Andrés Castro, en nom de la Casa de la Democràcia, i Fernando Galán en nom dels republicans de Buñol, i, com no, el doctor Mariano Pérez Feliu²⁶⁴.

La tria que es realitza dels més necessitats devia resultar una tasca àrdua, difícil i trista per als organitzadors perquè no tots els que havien d'anar atenent al dictamen mèdic podien anar per falta de recursos i de subvencions oficials, de manera que el mateix metge havia d'establir diferències i apreciar graus de més urgència. Veiem com es produeix aquest reconeixement mèdic de tots els menuts amb la intenció d'elegir entre ells els qui més necessitaran anar a la colònia:

Estábamos con el médico algunos representantes de la directiva de la Casa de la Democracia, en una de las aulas. Uno a uno, con la cabeza descubierta, iban entrando los niños para ponerse en las manos del médico. Tenían cierto aire encogido, con sus modestos vestidos, y las manecitas manchadas de tinta. Cuando se les interrogaba balbuceaban con voz ahogada unas palabras:

-Éste debe ir –decía el médico señalando a un muchaho de pecho angosto y hombros puntiagudos.

Preguntábamos su nombre y lo apuntábamos.

-Éste también –añadía- y, con la desenvoltura del profesional nos enseñaba la córnea sin sangre de otro niño, y su cuello flaco, de piel blanda.

Y apuntábamos nombres y nombres. La impresión era tristísima. Había mucho muchaho pequeño mal constituido, con avas [sic],

(264) Just Gimeno, Julio, "Colonias Escolares", *El Pueblo*, 6 de juliol de 1928, p. 2; "Colonias Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 12 de juliol de 1928, p. 1; "Colonia escolar Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 14 d'agost de 1928, p. 1; important l'article: "Buñol. Colonia escolar Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 8 de setembre de 1928, p. 1.

con síntomas alarmantes de enfermedades largas, agotadoras, incurables²⁶⁵.

Des de la Casa del Pueblo Radical s'indica i se felicita que aquest estiu de 1928 el nombre de xiquets i xiquetes que han pogut assistir a les colònies escolars organitzades pels diversos casinos republicans “sobrepasan a los que formaban en años anteriores, y por ello es de esperar que en años sucesivos, y claro está, debido a la protección que les prestan los simpatizantes de esta obra no quedará ningún niño de los que se instruyen en nuestras escuelas y que se halle necesitado de aire, sol y una buena alimentación sin que deje de disfrutar de tan benéficos elementos”. I, a més, informa que la campanya de conscienciació de la classe obrera iniciada l'any anterior ha aconseguit el seu efecte i les societats obreres s'han anat conscienciant d'aquesta necessitat i han col·laborat i contribuït econòmicament al seu sosteniment²⁶⁶. En agost d'aquest any, i durant trenta dies, els xiquets i les xiquetes de l'escola sostinguda per aquest casino tornen a instal·lar-se a la població d'Alborache. La col·laboració, les visites i alguna que altra activitat serà compartida amb els colons de la Casa Colònia de Buñol²⁶⁷.

Per la seua banda, les colònies escolars municipals durant aquest any no s'establiran a la població de Buñol. Se n'ubicarà una a Segorbe i d'altra a Ribarroja de xiques, i una a Villar del Arzobispo i d'altra a la platja de la Malva-rosa de xics²⁶⁸.

En 1929, la Junta directiva de les colònies escolars Blasco Ibáñez, encapçalada un any més per Joaquín García Ribes, torna a fer una crida no solament als coreligionaris, als republicans blasquistes, sinó a “todas las organizaciones de izquierdas y a todos los hombres de buena voluntad,

(265) Just Gimeno, Julio, “Las colonias Blasco Ibáñez. El amor a los niños”, *El Pueblo*, 8 de juny de 1928. L'autor s'afanya a deixar clar que aquesta situació de la infància no és exclusiva de les escoles laiques, que és una problemàtica que ateny a tots: “Esto es general en nuestra infancia. Se vive mal, en casas infectas y se come poco. En estas condiciones es imposible procrear una raza robusta, equilibrada, de considerables reservas vitales”.

(266) “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 22 de juliol de 1928, p. 1. “Las colonias escolares y las sociedades obreras”, *El Pueblo*, 8 de juliol de 1928, p. 1.

(267) “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 4 d'agost de 1928, p. 1. “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 6 de setembre de 1928, p. 2. En aquesta notícia, entre d'altra informació, podem llegir: “También fueron invitados y asistieron a un partido de futbol, que se celebró en Buñol”.

(268) “Colonias Escolares municipales”, *La Correspondencia de Valencia*, 21 de juliol de 1928, p. 5.

cualquiera que sea su ideología, para que nos ayuden a cumplir los fines pedagógicos y humanitarios que nos están encomendados”. Es dirigen, doncs, a tots: als casinos republicans, a les societats obreres i al que ells denominen *corporaciones de carácter neutral...*, al major nombre de “conciencias libres y buenas, abundantes, por fortuna, en las entidades de ideología democrática a que aludimos”. I recorden que el centenar d’alumnes de les escoles laiques que es beneficien de les colònies és del tot insuficient i que aspiren que aquest estiu siguin més nombroses i encara millor ateses. De nou, argumenten la seua necessitat i la seua urgència en el fet que ningú, amb independència dels seus criteris polítics, pot restar indiferent als xiquets i les xiquetes que, “con abrigo insuficiente, escasa alimentación y habitando casas insalubres, han llegado al fin del curso escolar debilitados y enfermos, con propensión alarmante a ser víctimas de morbosidades terribles”. I el més important, torna a introduir un concepte integral i renovador de l’educació: es tracta de formar noves generacions de ciutadans cultes, sans i bons. Una concepció de l’educació, en la qual han de jugar un paper important les colònies, les excursions, les eixides, l’educació física..., que trobarà el seu punt més àlgid amb la proclamació i la instauració de la II República²⁶⁹. Cal, per altra banda, recordar que els alumnes de les escoles laiques “no tienen protección oficial” i per tant “no pueden confiar más que en la filantropía, muchas veces demostrada, de los correligionarios”²⁷⁰.

El diumenge 28 de juliol, a les cinc de la vesprada, ix cap a Buñol la primera de les expedicions de la colònia escolar Blasco Ibáñez, un total de 90 xiquets i xiquetes de les escoles laiques sostingudes pels casinos republicans blasquistes: 55 de la Casa de la Democràcia i 25 del casino del districte de la Misericòrdia. Uns dies després, el dia 1 de setembre, s’incorporen també els colons de l’escola La Luz. Estaran fins al 27 d’agost i al seu capdavant marxen José Medio en qualitat de director²⁷¹; José Escuin com

(269) “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 3 de juliol de 1929, p. 1. A més de Joaquín García Ribes com a president, la resta de la Junta directiva la conformen: Julio Just com a vicepresident, A. López Rodrigo com a comptador, Gerardo Carreres com a tresorer, Julio Saborit com a secretari i com a vocals José María Marzal, José Vidal, Mariano Pérez Feliu, José Escuin i Vicente Orts.

(270) Tal i com ens recorda Vicente Orts a “Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 2 de juliol de 1929, p. 4.

(271) En aquest moment José Medio exerceix com a subdirector de les escoles de la Casa de la Democràcia segons consta a *El Pueblo* del 30 de juliol de 1929 i Vicente Orts encara figura com a director d’aquestes. Però aquest mateix any morirà Vicente Orts i partir del curs 1929-1930 accedirà Medio a la direcció de les escoles laiques i també de les futures colònies escolars.

a administrador; Carmen Solero com a auxiliar; i com a mestres, Teresa Cisneros, Antonia Arroyo, Dionisio Catalá i Leopoldo Querol²⁷².

Una nova incorporació, la d'aquest últim jove mestre republicà, que amb tota probabilitat es farà càrrec dels alumnes del districte de la Misericòrdia, encara que nómés dirigirà les seues escoles laiques durant el curs 1931-1932. Aquest “prestigioso y culto maestro laico”²⁷³ havia obtingut el títol de Batxiller en abril de 1928, però el de Mestre de Primera Ensenyança no li és expedit fins a febrer de 1930. Va presidir la Junta de la Juventud Republicana de València, de la qual entrà a formar part en agost de 1927 com a secretari, i la Federació de Joventuts del PURA. A més, a partir de 1932 participà activament com a conferenciant en multitud d'actes de reafirmació republicana; en octubre de 1932 intervingué en el Congrés Nacional de Joventuts Radicals i Autònomes en representació de la Federació de Joventuts; el 6 de novembre d'aquest mateix any assisteix a l'Assemblea Municipal del PURA que se celebra a València²⁷⁴.

“Los pequeños, con su sombrero de paja, luciendo en él la leyenda de la colonia y trajecitos claros, ocupaban su asiento en los coches y cantaban hermosas composiciones” i entre els representants del PURA que acudeixen a l'acte d'acomiadament, hi trobem una important representació: el president de la Junta, García Ribes; Julio Just, president de la Casa de la Democràcia i redactor d'*El Pueblo*; el doctor Pérez Feliu; Gerardo Carreres, exdiputat provincial i representant del casino de Gil Polo, del districte de l'Audiència; tota la junta directiva de la Casa de la Democràcia; Castro Conca, representant d'El Progreso de Barcelona; Ramón Sanchis, representant de Fraternitat Republicana de la Vega; i representants dels casinos El Avance, Fraternitat de Russafa, El Ejemplo... En fi, una demostració més del pes, l'interés i la importància que el republicanisme blasquista

(272) “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 28 de juliol de 1929, p. 2; “Vida republicana. Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 30 de juliol de 1929, p. 1. *El Pueblo*, 1 d'agost de 1929, p. 2. En aquest últim també es dona una relació (amb noms i cognoms) dels colons que conformen aquesta expedició.

(273) “Escuela Mixta Graduada del distrito de la Misericordia”, *El Pueblo*, 23 de setembre de 1931, p. 4.

(274) “Acción Republicana. Segorbe”, *El Pueblo*, 6 d'agost de 1927, p. 5; “De enseñanza”, *Las Provincias*, 19 d'abril de 1928, p. 5; “Noticias”, *Las Provincias*, 26 de febrer de 1930, p. 4; “Federación de Juventudes de Unión Republicana Autonomista de Valencia”, *El Pueblo*, 13 d'agost de 1932; *El Pueblo*, 30 d'agost de 1932, p. 8; *El Pueblo*, 13 de setembre de 1932; *El Pueblo*, 20 de setembre de 1932, p. 10; *Las Provincias*, 24 de gener de 1933, p. 5; “Ante el Congreso nacional de Juventudes Republicanas Radicales y Autónomas”, *El Pueblo*, 13 d'octubre de 1932, p. 3; “La Asamblea Municipal al Partido de Unión Republicana Autonomista”, *El Pueblo*, 9 de novembre de 1932, p. 2.

li dóna a les colònies escolars dins dels seus projectes educatius i culturals: escoles laiques, biblioteques, escoles d'adults, editorial republicana, conferències, vetlades literàries, pedagògiques, politicosocials i musicals, exposicions...²⁷⁵.

Aquest any 1929 serà recordat pels republicans blasquistes no solament perquè, tal i com assenyalen des de la Junta, el període de colònies ha estat un èxit rotund tant des del punt de vista pedagògic com econòmic, sinó sobretot perquè s'han pogut pagar tots els deutes que encara pesaven sobre la Casa Colònia i, a més, realitzar treballs de pintura i de conservació de l'edifici. I tot, gràcies a la donació de 12.900 pessetes que va fer Mario Blasco-Ibáñez.

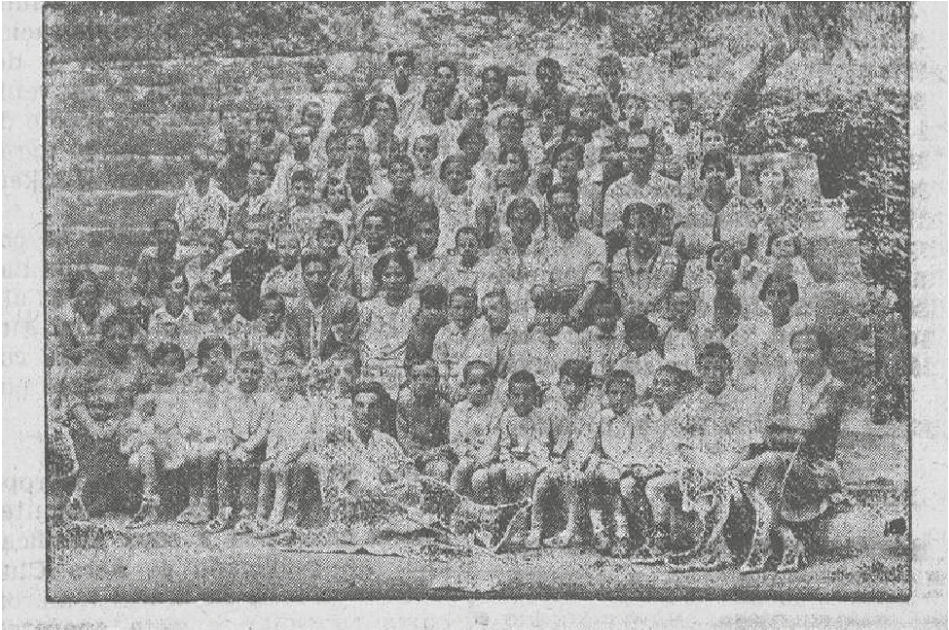
Des de la Junta recorden que “sobre nuestra Casa-Colonia, sin que nadie la apremiara, pesaban créditos enormes. Estos acreedores no turbaban nuestra tranquilidad; se trataba de correlegionarios de abnegación profunda”. Ara, per fi, “la junta puede decir: La Casa de las Colonias escolares Blasco Ibáñez, es propiedad exclusiva de sus colonos; sus acreedores han sido pagados merced a la munificencia de don Mario Blasco-Ibáñez”²⁷⁶.

El mateix que un diumenge d'agost visita la colònia, amb la presència també de Roberto Castrovido, Francisco Ribes i Fernando Montesinos. Un d'eixos diumenges en què multitud de famílies visitaven els colons i les instal·lacions de la Casa Colònia junt amb algun dirigint republicà i convertien el dia en una acte festiu, propagandístic i reivindicatiu, de reafirmació blasquista, amb la implicació de tot el poble que en participava. La crònica d'aquesta visita ens deixa, una vegada més, una descripció del lloc en què estava enclavat l'edifici: “Enclavada en la cresta de un monte tiene por patio el paseo, al que sombrea arboleda centenaria. Olmos, plátanos, acacias, altos y tristes cipreses, muy de arrayanes y adelfas treperas, pinos de señorial continente, una palmera como un signo de interrogación y muchos tilos que tamizan la luz del paseo. En un ángulo, formando una gruta, un remanso de agua en sosiego incomparable cubierto por un sauce llorón”²⁷⁷.

(275) “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 28 de juliol de 1929, p. 2; “Vida republicana. Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 30 de juliol de 1929, p. 1. *El Pueblo*, 1 d'agost de 1929, p. 2.

(276) “Junta de Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 1 de setembre de 1929, p. 1.

(277) M. A., “En Buñol. Mario Blasco, visita la Casa Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 13 d'agost de 1929, p. 2.

Colònies escolars Blasco Ibáñez de Buñol. Estiu de 1929²⁷⁸.

El dia 4 d'agost tornen a eixir 22 escolars de la Casa del Pueblo Radical cap Alborache, i allí restaran fins al 7 de setembre. Aquest any, no solament gaudeixen d'excursions en plena naturalesa sinó que també incorporen conferències de caràcter instructiu. A més, s'ha consolidat ja el suport del proletariat valencià a les colònies radicals a través de diverses societats obreres. Al seu front, el mestre laic Nicolás González²⁷⁹. El mateix que es fa càrrec de la direcció de les escoles laiques radicals en setembre de 1927 i també, amb tota probabilitat, de la colònia laica organitzada per la Casa del Pueblo Radical l'estiu de 1928, una vegada abandona les escoles Lorenzo Agud, al seu front des de 1922, per a ocupar una plaça de mestre nacional a Río Quintanilla, una pedanía de Aguas Cándidas (Burgos), en setembre de 1927²⁸⁰.

(278) *El Pueblo*, 29 d'agost de 1929.

(279) "Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical", *El Pueblo*, 3 d'agost de 1929, p. 2; *El Pueblo*, 31 d'agost de 1929, p. 7; "Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical", *El Pueblo*, 7 de setembre de 1929, p. 7.

(280) "Lista general de opositores aprobados", *El Magisterio Español*, 27 d'abril de 1927, núm. 7.731, p. 289; *El Magisterio Español*, 25 de juliol de 1927, núm. 7.799, p. 273; "Registro Civil", *Las Provincias*, 11 d'agost de 1927, p. 5.

Aquest any la Junta Valenciana torna a instal·lar també una de les seues colònies a Buñol, mentre manté els seus ja tradicionals enclavaments a Chelva i Macastre. Així, el dia 11 d'agost arriben a la població acompanyats pel seu director, José Martínez Aguilar; els mestres auxiliars Alberto Debón, Pascual Plasencia, Teresa Capilla i Irene Cuesta; i els vocals de la Junta Enrique Marzo i Fernando Belda. Són rebuts al passeig de Borrunes per la Corporació Municipal al complet i el seu alcalde Jesús Ortiz, el jutge municipal, el rector, la guàrdia civil i una bona quantitat de veïns. Tampoc hi van faltar el president de la Junta, José Martínez Martí i els colons de la Casa Colònia Blasco Ibáñez. S'instal·len pròxims a la colònia laica, en un “magnífico edificio, higiénico, amplio, aislado, junto a la fuente de San Luis, que el Ayuntamiento ha acondicionado en las mejores condiciones” i, a més, els ha atorgat una subvenció de 500 pessetes²⁸¹. Compten, doncs, amb el suport total de l'Ajuntament de Buñol que contribueix en la seua instal·lació i el seu sosteniment, i amb un equip docent “competente y especializado, que presta sus servicios sin interés, cuidándose no sólo del mejoramiento físico, sino de la educación moral, religiosa e intelectual de los colonos”.

Per la seua part, l'Ajuntament de València tria Oliva, Riba-roja del Túria, Segorbe i Villar del Arzobispo per a instal·lar les seues colònies. No compartirà, doncs, espai amb la Junta Valenciana i les escoles laïques²⁸².

Finalment, ens agradaria citar una vegada més les paraules de Pérez Feliu per fer-nos una idea de fins a quin punt havien arrelat les colònies escolars en 1929, tot i ser conscients que quedava molta feina per fer:

El primer año gozaron sus beneficios 40 pequeños y ahora son más de mil. El primer año se gastaron “tres mil pesetas”, este año el Ayuntamiento sólo gastará “cien mil pesetas” [...]. Además de las cien mil pesetas del Ayuntamiento, la Junta Valenciana de Colonias escolares, la de Tuberculosis, la de los distintos sectores políticos y religiosos, gastan también. En total no bajará de “ciento cincuenta mil pesetas”, lo que se gastará en colonias escolares, que comenzaron con un gasto de tres mil. Pero con ser tan elevada la cantidad

(281) “Junta Valenciana de Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 13 d'agost de 1929, p. 2.
 “Junta Valenciana de Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 31 d'agost de 1931, p. 2.

(282) “Colonias municipales”, *La Correspondencia de Valencia*, 17 de juliol de 1929, p. 1.

de 150 mil pesetas, no es suficiente, aún precisa más dinero. Aún quedarán este año muchos niños que no tendrán plaza en las colonias por escasez de dinero²⁸³.

El mateix dia que s'inaugura el saló d'actes de la Casa de la Democràcia, el 20 de juliol de 1930, ix la primera expedició cap a la Casa Colònia Blasco Ibáñez de colons de les escoles laiques. Aquesta estarà composta per xiquetes i xiquetes de les escoles de la pròpia Casa de la Democràcia, del casino de la Misericòrdia i de La Luz de Russafa. Eixe mateix dia s'informa de l'acte en pro de les colònies escolars laiques celebrat al teatre Serrano de València i organitzat per les entitats republicanes del districte de la Vega i del Port a fi de recaptar fons econòmics i que omplí el teatre de gom a gom: la representació de l'obra "La mala hierba" de Mario Blasco-Ibáñez. Un esdeveniment que acaba convertint-se en un acte d'enaltiment del republicanisme blasquista i, especialment, del seu treball a favor de les colònies escolars laiques i de la Casa Colònia Blasco Ibáñez. Però, l'interés d'aquest acte rau fonamentalment en el fet que García Ribes, al final de la seua intervenció, fa una crida als poblats marítims perquè els republicans alcen junt al mar l'altra Casa Colònia que, diu, necessiten les escoles laiques del Partit²⁸⁴.

En els últims anys, durant la dictadura de Primo de Rivera, l'època més difícil per als republicans, el laïcisme i els lliurepensadors, i a pesar dels problemes econòmics i la falta de subvenció institucional que van sofrir, el nombre de xiquets i de xiquetes de les escoles laiques que es van anar beneficiant de les colònies anà en augment any darrere any i "mas bien pronto a la paralización de obras y envío de colonias que siguió al infundado ataque de los de la Dictadura siguió una gran actividad". Així, la Casa de la Democràcia per exemple, en 1925, "el año del renacimiento de esta institución", arribà ja als 32 colons, més dels que mai se n'havien enviat; en 1926 en pogué enviar 36, en 1927 40, en 1928 pujà fins als 52 i en 1929 se situà en els 60. L'any 1930, abans de la proclamació de la II República, arribarà al seu punt més àlgid, els 70, quan abans de la dictadura, inclús

(283) Pérez Feliu, Mariano, "¡Valencianas! ¡Valencianos!", *Las Provincias*, 18 de juliol de 1929, p. 3. Signa l'article com a membre de la Comissió per al Foment de totes les Colònies Escolars de València creada l'any anterior.

(284) "Inauguración del salón de actos de la Casa de la Democracia" i "El festival pro Colonias Blasco Ibáñez. Brillante afirmación cultural y laica", *El Pueblo*, 19 de juliol de 1930, p. 1.

amb subvencions, enviava entre 12 i 14 escolars. Per la seua banda, el casino de la Misericòrdia, iniciador de les colònies, arribarà aquest any als 30 mentre que abans n'enviava entre 8 i 10²⁸⁵. Així ens ho relata, una vegada més, Julio Just:

Pero el advenimiento de la Dictadura detuvo de pronto el crecimiento de la hermosa institución. El Ayuntamiento negó desde entonces toda subvención a las escuelas y colonias laicas. Todo en adelante había de ser para conventos, asilos religiosos, Sindicatos católicos y escuelas de carácter confesional. Hasta a los niños se les hacía víctimas de la persecución sectaria de que eran víctimas los republicanos. Y nótese, para comprender la tremenda injusticia que el caso representaba, que los Ayuntamientos republicanos, mientras gobernaron la ciudad, nunca negaron su auxilio, su ayuda, a las colonias y otras instituciones destinadas a mejorar la vida e instrucción de los niños, aun estando regidas por religiosos o bajo patronato de conocidos católicos²⁸⁶.

Aquest any serà el primer de molts i en molts anys en què les colònies escolares laiques reben subvenció de l'Ajuntament de València, cosa que els permetrà augmentar el nombre de colons i un millor funcionament. Així, i a càrrec del superàvit del pressupost de l'any anterior concedeixen subvenció a les colònies escolars dels centres El Avance, La Luz, Casa Radical, El Ejemplo, Casa de la Democràcia i el Casino Republicà de la Misericòrdia reben un total de 6.000 pessetes, distribuïdes de manera equitativa a raó de 1.000 pessetes cadascun. A més, i de manera específica, s'atorga una subvenció de 5.000 pessetes a la Casa de la Democràcia per a les colònies Blasco Ibáñez²⁸⁷.

(285) Just, Julio, "Colonias Blasco Ibáñez. Por los hombres de mañana", *El Pueblo*, 15 de juliol de 1930, p. 2. Just, Julio, "La libertad en Valencia. Las colonias Blasco Ibáñez y otras cosas", *La Libertad*, 22 d'agost de 1930, p. 6.

(286) *Ibidem*.

(287) "Valencia. Subvenciones acordadas por el Pleno con cargo al sobrante del presupuesto de 1929", *Las Provincias*, 15 d'octubre de 1930, p. 2. No són les úniques colònies ateses per l'Ajuntament, algunes d'elles ja venien rebent subvenció cada any: 3.000 pessetes les colònies de les Conferències de Sant Vicent Paül; 5.000 pessetes les dels Sindicats Femenins; i 5.000 pessetes les de la Junta Valenciana. També ix la notícia a "En la Casa de la Ciudad. Subvenciones acordadas por el Pleno con cargo al sobrante del presupuesto de 1929", *La Correspondencia de Valencia*, 14 d'octubre de 1930, p. 1.

Des de l'Ajuntament de València també comença a comptar-se amb les colònies escolares laiques a l'hora de repartir donacions econòmiques realitzades per particulars o entitats. Així ocorre, per exemple, amb la recaptació econòmica realitzada pel periòdic *La Voz Valenciana* com a conseqüència de la celebració de la denominada *berbena de las modistillas* als Jardins del Reial, que li és lliurada a l'Ajuntament de València perquè faça la distribució que considere. I, entre d'altres institucions i societats de diversa índole, trobem 250 pessetes per a la Junta Valenciana, 250 pessetes per a les colònies escolars de les Escoles Pies i altres 250 per a les colònies escolars de Buñol. Aquestes quantitats atorgades s'havien de recollir en les mateixes dependències de l'Ajuntament²⁸⁸.

Serà, doncs, l'any de la consolidació definitiva d'aquestes colònies escolars. Assistiran a la Casa Colònia un total de 160 xiquets i xiquetes, dividits en dos torns de 80 i acompanyats, com sempre, dels mestres delegats per les escoles laiques i pel nou director de les escoles de la Casa de la Democràcia José Medio, a més de l'administrador de les colònies José Escuin. La primera expedició eixirà el dia 20 de juliol i tornarà el 17 d'agost; la segona expedició estarà entre el 17 d'agost i el 14 de setembre²⁸⁹. Així queda descrita la partida dels menuts:

¡Qué conmovedora la partida de los niños! [...] allí estaban, con sus paquetes, con la cara risueña, con los ojos alegres [...]. Todos llevaban un redondo sombrero de paja con una cinta de seda azul y una leyenda en ella: "Colonias Blasco Ibáñez" [...] todos habían recobrado la alegría, era como un vivo resplandor dichoso que los transfiguraba [...] estaban allí rodeados de una inmensa multitud que les decía cosas tiernas [...]. De pronto, el coche, con una gran lentitud [...] partió. Llevaba en la trasera, como los navíos en la popa, el nombre que le pusieron, un gran cartel anunciando la expedición. Sonaron los aplausos, unánimes y calurosos, de la multitud. Los niños, asomados a las ventanillas, saludaban con sus pañuelos y los que quedábamos les correspondíamos, desde el jardín y las aceras, y desde los balcones también, llenos de gente, de

(288) "En la Casa de la Ciudad. Distribución de lo recaudado en un festival benéfico", *La Correspondencia de Valencia*, 26 d'agost de 1930, p. 2.

(289) Lerroux, "Colonias Escolares", *El Pueblo*, 20 de juliol de 1930, p. 2. "Colonias escolares Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 15 d'agost de 1930, p. 2.

la Casa de la Democracia. Aceleró la marcha el coche, desapareció en una vuelta y todavía nos quedamos en la calle durante un buen rato [...] ²⁹⁰.

Per la seua banda, els radicals de la Casa del Pueblo, es tornen a establir, aquest estiu de 1930, a Alborache. Al seu front, aquesta vegada, estarà Vicente Ferragut, al capdavant també de les escoles laicoracionalistes que mantenen els republicans radicals des del curs 1930-1931 fins a 1933 que comença a exercir com a mestre nacional ²⁹¹.

La colònia escolar s'identifica clarament com una activitat complementària de l'escola i absolutament educativa i amb un gran valor pedagògic, puix els mestres "se desviven por atender a los niños, sujetando a los mismos a un plan pedagógico de indiscutible importancia educativa" però sense oblidar la importància d'aquestes per a la "regeneración física y espiritual". A més, sabem que, almenys durant aquest estiu, els colons s'instal·len en una "magnífica casa" cedida per Miguel Aguilar "el que llevado de un sano altruismo rivaliza con su distinguida esposa en facilitar a la colonia cuantos medios puedan contribuir a hacer grata la estancia de los pequeñuelos en ésta". Una obra, la de les colònies escolars, organitzada i recolzada, ens recorden des de les files radicals, pel coreligionari Mariano Pardo ²⁹².

L'Ajuntament de València també organitza les seues colònies escolars, però, de nou, entre les seues destinacions no s'hi trobarà el poble de Buñol. Així, el dia 13 de juliol eixirà, des del modern saló de la Casa Consistorial, la primera expedició: 91 xiquets cap a Villar del Arzobispo, 70 a Requena i altres 70 a Sinarcas; i 130 xiquetes a Segorbe, 50 a la Malva-rosa i 53 cap al Vedat de Torrent. Un mes després, el 13 d'agost, des del pati de l'Ajuntament de València, eixirà la segona de les expedicions municipals d'aquestes colònies escolars cap a les seues diferents destinacions: a Requena 83 colons, a Sinarcas 66, a la Malva-rosa 55 i al Vedat de Torrent 56; mentre que cap a Villar del Arzobispo partiran 96 xiquetes i cap a Segorbe altres 141. Un total, doncs, de la gens menyspreable xifra de 961 xiquetes i xiquetes de les escoles nacionals de la ciutat de València assitiran en 1930 a

(290) "Vida republicana y obrera", *El Pueblo*, 23 de juliol de 1930, p. 2.

(291) "De Enseñanza", *Las Provincias*, 15 de desembre de 1933, p. 7.

(292) Sabater, Máximo, "Alborache", *El Pueblo*, 9 d'agost de 1930, p. 7.

aquestes colònies organitzades pel primer tinent d'alcalde i destacat dirigent del PURA Vicente Marco Miranda²⁹³.

A la platja de la Malva-rosa s'instal·len un total de 57 xiquets, al capdavant dels quals està Rafael Arizo Aparici²⁹⁴, com a director, i els mestres auxiliars Ricardo Arizo Samper, Vicente Bordetas i Luis Serra Andrés, i com administradora Concepción Samper. També participen en aquesta colònia les mestres Asunción García de los Ríos i Vicenta Morales²⁹⁵.

Els que sí que compartiran un any més localitat amb els colons de la Casa Colònia Blasco Ibáñez seran els de la Junta Valenciana que mantindran, a més, les seues colònies de Macastre i de Chelva. L'equip docent que conforma la colònia de Buñol estarà compost per: José Martínez Aguilar com a director i Rafaela Martínez Aguilar, Concha Granell López, Andrés Boix i Pascual Plasencia Plasencia en qualitat de mestres.

L'èxit i la consolidació de les colònies ja és un fet que no es pot negar, però encara es considera insuficient, tant pel que fa al nombre d'escolars amb necessitats reals com al grau d'implicació de la societat valenciana en general i del proletariat en particular. Aquesta espenta definitiva a les colònies escolars la veurem a partir de 1931 amb la implantació de la II República. Valga, com a exemple, la queixa del president de la Junta

(293) "Primera expedición de las Colonias Escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 14 de juliol de 1930, p. 2. "Hoy ha salido la segunda expedición de Colonias Escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 13 d'agost de 1930, p. 2. Al front d'aquestes colònies figura el següent equip: A Requena, Alejandro Pérez Moya com a director, Cristina Tarín Giménez com a administradora i Valeriano Mejías Claramunt, José Vázquez Abad, José Pérez Tarín i Mariano Garrigós Narbón com a mestres; a Sinarcas, Eugenio Moreno Díaz com a director, Purificación Pérez Clemente com a administradora, i Eliseo Palomares Monterde, Angel García Grajales i José García Villalba com a mestres; al Vedat, Vicenta Borredá Santamaría com a directora i Desamparados Vidal i Carmen Ibáñez Orobal com a mestres; a la de la Malva-rosa, Rafael Arizo Aparici com a director, Concepción Samper com a administradora i Ricardo Arizo Samper, Vicente Bordetas Gimeno i Luis Serra Andrés com a mestres; a Segorbe, Dolores Organista Belda com a directora, Josefa Vives Vidal com a administradora i Desamparados Armengod, Carmen Anadón, Amparo Senís, Elvira Borja, Milagro Bruñó i Celia Prats com a mestres; i a Villar del Arzobispo, Teresa Izquierdo com a administradora i Leocadia Pérez, Angeles Vidal, Celia Pérez, Dolores Martínez i Adela García com a mestres. Respecte a l'equip docent que conforma la primera expedició hi ha alguns canvis: a Villar del Arzobispo hi van Rafael i Ricardo Arizo, Ismael Pérez, Armando Graullera, Vicente Bordetas i Luis Serra; a Segorbe, Rosalía Amorós com a directora i Carmen Anadón, Águeda Viejobueno, Amparo Domingo, Dolores Organista i Josefa Viñes com a mestres; i a la Malva-rosa, Juana Izquierdo, Amparo Graullera, Teresa Pellicer, Leocadia Pérez i Angelita Vidal.

(294) Ferrús Peris, Wilson (in press). Ferrús Peris, Wilson (2014b: 245-248).

(295) A Serra Marín, Luis, "Las colonias escolares. Una excursión marítima", *La Correspondencia de Valencia*, 26 d'agost de 1930, p. 5, l'autor de l'article descriu una excursió dels colons de la Malva-rosa amb l'embarcació *Golondrina Rosario*, propietat de José Ripoll, qui la posa a disposició d'aquesta colònia municipal de manera gratuïta.

Valenciana, Juan Bartual Moret, quan presenta la memòria d'aquestes colònies de 1930:

No estamos satisfechos del resultado de nuestra labor. Es cierto que las colonias, durante el tiempo que permanecieron en el campo, se desenvolvieron con la más perfecta normalidad [...] pero comparemos la magnitud de la empresa realizada el pasado año 30 con la del 29 y, aun cuando los datos acusan un aumento en los medios y en el número de colonos, no es aquello que soñamos. Valencia se acerca a los 400.000 habitantes; tienen una potencialidad económica insospechada hasta poco ha y de que son muestra palmaria las transformaciones que están operándose en la ciudad, el rebosar de las gentes en paseos, teatros, cines... Pero toda esta exhibición de riqueza y plétora de vida tiene un matiz sombrío de egoísmo [...], es preciso llamar a la conciencia de los que se sienten felices y echar en su elixir de grata vida unas gotas amargas que les traiga a la realidad [...], también, llamar a la puerta del proletario para que, en muy modesta medida, cierto, nos ayude [...]. Hemos progresado, sí, en nuestro empeño, pero ¡con qué parsimonia!²⁹⁶.

(296) JVCE (1931).

CAPÍTOL V

Proclamació de la II República.

Cap a la plenitud (1931-1932)

En la memòria de les colònies escolars de 1931 organitzades per la Junta Valenciana, el seu secretari, Vicente López López, afirmava rotundament: “Ha sonado la hora del niño”. I ho argumenta en el fet que “no nos interesa tanto la conquista en sí de una sociedad diferente sino en cuanto sea realizable en ella el nuevo derecho que balbucea en numerosas declaraciones como la llamada de Ginebra y que se van incorporando a las legislaciones de todos los países”. Ens remet, efectivament, a la Declaració de Ginebra sobre els Drets del Xiquet assumida en 1924 per la Societat de Nacions i que la recentment instaurada II República feia seua incorporant-la a l'article 43 de la Constitució de 1931. “En cada una de esas declaraciones late seriamente una interpretación del vivir que debería ya pertenecer, clara hasta en sus detalles, a la conciencia colectiva”, continuava López en el seu escrit²⁹⁷. Una responsabilitat assumida pel nou règim democràtic que farà de l'educació l'eix principal de les seues actuacions polítiques.

(297) JVCE (1932).

Colònia escolar FUE. Buñol, 1931²⁹⁸.

Així, a l'article 48é de la Constitució de desembre de 1931 podem llegir tota una declaració de principis del nou govern republicà que no és altra cosa que el seu programa educatiu:

El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado, y lo prestará mediante instituciones enlazadas por el sistema de la escuela unificada.

La enseñanza primaria será gratuita y obligatoria.

Los maestros, profesores y catedráticos de enseñanza oficial son funcionarios públicos.

La libertad de cátedra queda reconocida y garantizada.

La República legislará en el sentido de garantizar a los españoles económicamente necesitados el acceso a todos los grados de enseñanza, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la vocación.

(298) APA. Foto facilitada per Miguel Ángel Uribes Sánchez.

La enseñanza será laica, hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspirará en ideales de solidaridad humana.

Se reconoce a las Iglesias el derecho, sujeto a inspección del Estado, de enseñar sus respectivas doctrinas en sus propios establecimientos.

A més, l'article 3r proclamava el caràcter laic de l'Estat i, en conseqüència, el 26é establia la prohibició d'exercir la indústria, el comerç i l'ensenyament a els ordes religiosos.

La victòria en les eleccions municipals del 12 d'abril de les candidatures republicanes davant de les monàrquiques, la proclamació de la II República el 14 d'abril, la contundent i clara victòria posterior en les eleccions generals del 28 de juny dels republicans d'esquerres i dels socialistes, la constitució del govern progressista d'Azaña entre les forces republicanes i socialistes, i finalment, l'aprovació de la Constitució el 9 de desembre de 1931 consagraria un projecte educatiu ambiciós, modern i progressista, clarament marcat i basat en els postulats ideològics de Francisco Giner de los Ríos i la Institución Libre de Enseñanza i la influència del PSOE i de la FETE, un model educatiu reformista i en total sintonia amb els més moderns corrents pedagògics europeus i nord-americans.

El que havia de ser el model de l'escola republicana, doncs, quedava consagrat per aquesta Constitució. Una nova escola, unificada, laica, solidària i gratuïta, que intentaràn fer realitat impulsant noves construccions escolars i renovant la xarxa escolar existent, ampliant el nombre de mestres i millorant la seua formació i el seus sous, sense oblidar, és més, impulsant, el sentit i el caràcter humà i social de l'escola, l'atenció als més desfavorits. Una nova escola que necessàriament havia de ser activa i creadora, arrelada al medi més immediat, en contacte amb la naturalesa i complementada amb tota una sèrie d'activitats de caràcter artístic, literari, físic i musical. Una autèntica revolució pedagògica en total sintonia amb els postulats ideològics i les pràctiques i les metodologies educatives que les escoles racionalistes i la pràctica totalitat de les laiques havien intentat portar endavant.

Per al republicanisme progressista i l'esquerra socialista l'ensenyament, doncs, era una peça clau, però no solament per a la modernització del país sinó també per a la pervivència del propi sistema democràtic modern i europeu que s'acabava de posar en marxa. Una transformació de l'escola

tradicional i els seus vells mètodes en una escola nova, unificada i laica, una escola creativa i activa front a la memorització, basada en l'experimentació i l'observació, en contacte amb la naturalesa, que creia en la formació integral de l'alumnat, que fomentava una gran varietat d'activitats artístiques, literàries i musicals, que pretenia educar persones completes, sense diferències de sexe, gratuïta, pública i obligatòria, democràtica i participativa..., que, en fi, pretenia canviar la societat. Calia fer extensible la cultura i l'educació a tots, obrir l'escola a la societat i al medi més pròxim i immediat.

Aquest interès, precisament, que ja venien complint les colònies escolars, serà també una de les causes que anima la intensificació i la generalització d'aquesta pràctica a partir de 1931, també amb una clara intencionalitat social i dirigida fonamentalment, en principi, als xiquets i xiquetes de les classes més humils, però totalment emmarcades en la concepció de l'educació com una combinació de salut física i desenvolupament intel·lectual en perfecta harmonia i contacte directe amb el medi natural; una concepció activa de l'educació, que planteja l'experimentació continua com a font de coneixement.

A poc a poc, aniran creixent en nombre i fent-se extensibles a tot l'alumnat com una eina més per a l'educació integral dels xiquets i les xiquetes. No és doncs estrany que en les colònies estiguen involucrats els mestres més implicats en la renovació pedagògica i el nou model educatiu, interessats per l'educació estètica, el treball manual, els jocs, les excursions, l'activisme, l'experimentació, l'observació, les activitats extraescolars..., en una paraula, pel desenvolupament integral dels xiquets i de les xiquetes²⁹⁹.

Un context, doncs, en què no ens és difícil entendre i emmarcar el gran impuls que reben les colònies escolars en general, i les laiques republicanes en particular, a partir de 1931 i que abraçarà tota l'etapa republicana, un període d'esplendor on naixen, creixen i es multipliquen de manera espectacular aquestes experiències circumescolars, en molts aspectes avançades i innovadores. Destaquem-ne, doncs, algunes:

L'estiu de 1931 l'Ajuntament de Gandia decideix formar colònies i aprovar un crèdit que ho faça possible, i tot això davant la falta de consignació pressupostària municipal per culpa "de nuestros pasados y antepasados hombres de la monarquía" que "no se preocuparon de menester

(299) Ferrús Peris, Wilson (2014a:183-195).

tan grandioso y necesidad tan loable”. Només un any després, gràcies a l’impuls del Consell Local de Primera Ensenyança, alcen un edifici amb eixa finalitat en la platja nord de Gandia sota el nom de Joaquín Costa. Vinculada totalment als principis ideològics i la política educativa republicana és definida per la inspectora provincial Ángeles Sempere com “todo un modelo a imitar” i estarà constituïda pel següent equip humà: Amparo Guardiola com a administradora; Salvador Valls com a director; Carmen Alagarda i Julio Valiente com a mestres. A partir de 1933 la responsabilitat de les colònies i de l’edifici serà assumida totalment per l’Ajuntament³⁰⁰.

Una altra iniciativa totalment republicana és la de l’Ajuntament d’Algemesí, impulsada per la pròpia Corporació i organitzada pel Consell Local a partir de 1932 al castell de Cullera³⁰¹. Des de Castelló de la Ribera també es comptarà amb una colònia escolar que, promoguda pel Consell Local i patrocinada per l’Ajuntament, començà l’estiu de 1933 i s’ubicà a la platja de Benidorm³⁰². José Ignacio Cruz, que també cita aquesta colònia, indica que el Círculo Instructivo Ferroviario promogué en 1933 l’organització d’una colònia escolar a Xàtiva per als fills dels treballadors del ferrocarril amb destinació a la platja d’Oliva. A més, assenyala que des de 1934 funciona a Siete Aguas la colònia Pablo Iglesias, impulsada pels cercles socialistes de la ciutat de València i FETE, al front de la qual es troben Juan Magal Benzo i Eva Junquero³⁰³, encara que amb tota probabilitat es va començar a organitzar abans perquè en 1933 el MIP ja li concedeix una subvenció de 5.000 pessetes a Juan Magal en qualitat de president de la Comissió de Colònies Escolars Pablo Iglesias³⁰⁴.

Per altra banda, segons indica Cándido Ruiz, també n’organitzaren a Alzira en 1933³⁰⁵, Tavernes de la Valldigna entre 1934 i 1936, Ontinyent

(300) Vedella, “Gandia. Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 10 de juliol de 1931, p. 7 i Vedella, “De Gandia. Inauguración de las colonias escolares”, *El Pueblo*, 5 de juliol de 1932, p. 2.

(301) Interessant l’article del mestre auxiliar de la colònia Rafael López Rombol, “Colonia escolar Algemesí. Realidades”, publicada a *El Pueblo* el dia 14 de setembre de 1932, p. 4.

(302) En trobareu més informació a Vicent Ysern, R. (2000: 152-182).

(303) Cruz, José Ignacio (2012: 134 i 149-152).

(304) “Disposiciones oficiales”, *Las Provincias*, 23 de maig de 1933, p. 7.

(305) Al respecte, a “El acto de anteayer en Alcira. Con motivo de la inauguración del edificio para el Círculo Republicano Alcireño”, *El Pueblo*, 9 d’agost de 1932, p. 3. El president de la Diputació de València Juan Calot afirma que els republicans d’Alzira ara ja poden construir unes colònies escolars.

i Sagunt³⁰⁶. També a Mislata s'organitza una colònia escolar en 1933 per als xiquets i les xiquetes de totes les escoles, combinant el règim de mar de la platja de la Malva-rosa amb “otro período de salutífera asistencia en Torrente”³⁰⁷.

Una altra de les colònies escolars que s'organitza durant el període republicà és la Colònia Escolar Doctor Gómez Ferrer, “como acto de amor al que fué hombre bueno y amante de los niños” i amb la qual col·laboren els doctors Pérez Feliu, Valencia Negro, García Brustenga i Bueno Sanz. La primera expedició tingué lloc en 1931, era mixta i estigué organitzada per la Peña Caridad “en favor de los niños pobres de Valencia”. Anava dirigida fonamentalment, doncs, a “los hijos de los mendigos que al efecto fueron anotados por los comisionados en plena calle” i a “hijos de obreros sin trabajo”. En 1933 s'instal·laren a Atzaneta d'Albaida; en 1935 es van ubicar a Macastre i comptà amb una subvenció de 3.000 pessetes del MIP gràcies “a las activas gestiones de nuestros parlamentarios”. Estava composta per 60 colons d'ambdós sexes i l'equip de mestres el conformaven: Rafael Mateu, com a director, Dolores Marqués, Desamparados Ortiz, Dolores Marí, José Soriano, Francisco Asensi i Vicente Serrador. La casa que acollí la colònia estava situada “a unos centenares de metros del lindo pueblecito, separado por un desfiladero de la fuente del Bolet, en la cúspide del monte”, un lloc privilegiat des d'on “se disfruta de un panorama excelente y de una temperatura agradable”. En 1936 participen, junt amb les colònies Doporto i Giner de los Ríos, en una colònia escolar mancomunada, sufragada i organitzada per Esquerra Valenciana, la Junta de Protección de Menores i la Peña Amigos del Niño (abans Peña Caridad). S'instal·la entre Rocafort i Godella, en l'antic convent dels caputxins, i hi participen 120 colons en total³⁰⁸.

La Junta de Govern del Col·legi Oficial d'Agents Comercials també pren la decisió d'organitzar una colònia escolar en setembre de 1934 diri-

(306) Ruiz Rodríguez, Cándido (1993: 141-143).

(307) “De Mislata. La Colonia Escolar”, *El Pueblo*, 18 d'agost de 1933, p. 2.

(308) “La colonia de hijos de obreros sin trabajo”, *El Mercantil Valenciano*, 6 d'agost de 1933, p. 3; “Colonia Escolar Doctor Gómez Ferrer”, *El Pueblo*, 17 de juliol de 1935, p. 2; “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 24 de juliol de 1935, p. 4; Manuel Tort, J., “Las Colonias Escolares del Doctor Gómez Ferrer”, *La Correspondencia de Valencia*, 15 d'agost de 1935, p. 7; “Llegada a Valencia de la Colonia escolar Doctor Gómez Ferrer”, *La Correspondencia de Valencia*, 22 d'agost de 1935, p. 8; Colonias Escolares. Federación de Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 16 de setembre de 1936, p. 4.

gida als fills i les filles dels membres de l'associació. La primera, composta per 30 colons i ubicada a Sinarcas, s'organitzà en agost de 1935 i estigué dirigida per Francisco Sales, auxiliat per Manuel Yuste. En l'estiu de 1936, el Comité de la Asociación de Viajantes, Representantes y Comisionistas del Comercio y de la Industria d'UGT confiscà el Col·legi Oficial d'Agents Comercials i posteriorment aprovà el seu ingrés a finals del mes d'agost en l'associació vinculada a UGT. Des d'aquestes dues entitats, s'organitza una nova colònia escolar per a 31 xiquets i xiquetes a Buñol que ix des del Col·legi Oficial d'Agents el 15 d'agost. L'Ajuntament "les tenía preparado alojamiento en el Grupo Escolar de las Ventas, pero con el fin de que disfrutaran de mayor amplitud y comodidades se ha instalado esta Colonia en el convento de monjas, desocupado desde la implantación de la República". L'equip humà estava conformat per: Manuel Andrés Castelló com a director; Nieves Grifol com a directora; Rosa Hernández, en qualitat d'infermera; Maria Campoy, cuidadora; com a administrador Antonio Ferrer; i un delegat de la Comissió del Col·legi d'Agents i de la Asociación de Viajantes y Representantes (UGT), organitzadora de la Colònia³⁰⁹.

Fora de la província de València, González-Agàpito afirma que es creen colònies escolars a Alcoi, Altea, Dénia, Concentaina o Alacant i també la Diputació de Castelló n'organitza a Sant Pau d'Albocàsser, on també n'ubica una la Societat Castellonenca de Cultura, i a Eslida, mentre que l'Ajuntament de Castelló ho fa a Lucena del Cid i Orpesa³¹⁰.

I, junt a les colònies, el foment de les cantines escolars, una institució en la qual la "función social de la escuela encuentra quizá su mejor exponente", ens recorda Llopis, perquè l'escola no ha de ser "como ha sido tanto tiempo, la vieja sala de clase donde se congregan maestros y alumnos durante varias horas del día sin contacto alguno con la vida. Hay que vitalizar la escuela. Hay que llevar vida a la escuela y llevar la escuela allí donde la vida esté. La escuela no será verdadera escuela mientras no viva en íntimo

(309) "De Enseñanza. Colonias escolares del Colegio Oficial de Agentes Comerciales UGT", *La Correspondencia de Valencia*, 15 d'agost de 1936, p. 4; "De Enseñanza", *La Correspondencia de Valencia*, 19 d'agost de 1936, p. 5; *La Correspondencia de Valencia*, 28 d'agost de 1936, p. 4; SALES, V., "Nuestras Colonias Escolares Veraniegas" en Vida Corporativa. *Órgano del Colegio Oficial de Agentes Comerciales de Valencia*, núm. 102, agost 1935, p. 1, citat a Cruz, José Ignacio (2012: 135-136).

(310) González-Agàpito, J., Marqués, S., Mayordomo, A. i Sureda, B. (2002: 612).

contacto con la realidad todos aquellos valores educativos que la escuela apetece y necesita”³¹¹.

Cantines i colònies escolars, doncs, sense oblidar el foment dels viatges escolars, les excursions, els intercanvis, les beques, els robbers..., seran clares apostes del Ministeri, segur “de que con ello realizaba una magnifica obra educativa y republicana”. Així sintetitza Llopis l’interés i la preocupació que les colònies escolars despertien per part de la República: “Los presupuestos para 1931 dedican a este objeto 250.000 pesetas. A los de 1932 llevamos 400.000. A los de 1933, 600.000... Es que, en orden a las colonias, como en orden a las cantinas, los Ayuntamientos han sentido la necesidad de establecerlas. El Ministerio ha fomentado todas las iniciativas de ese género. Y las ha ayudado económicamente. Bien seguro de que con ello realizaba una magnífica obra educativa y republicana”³¹².

En molts aspectes trobarem elements de coincidència amb la funció social i pedagògica que mou l’organització de les colònies escolars i la pràctica educativa de les escoles laiques i racionalistes, en harmonia amb l’esperit laic de la Constitució i el nou règim democràtic. De fet, els mestres laics són definits i considerats com baluards i “màrtirs” de la República així com l’única garantia per a la pervivència de l’escola republicana, raó per la qual aquesta els ha de protegir. Consideren així mateix l’escola laica com el model del que hauria de ser l’escola nacional i els mestres laics el model del nou Magisteri de la República³¹³.

En aquest nou context, del tot favorable després d’anys de suspensió dels drets constitucionals i persecucions al laïcisme, continuaran la seua tasca les colònies escolars laiques de la Casa Colònia Blasco Ibáñez de Buñol l’estiu de 1931, però ara, a més, començarà a comptar amb suport institucional. No debades, quan es proclama la II República, el PURA de Sigfrido Blasco és el partit hegemònic en la província de València, controla l’Ajuntament, la Diputació i la majoria dels municipis, entre ells el de Buñol i la seua comarca. Un control absolut de la vida política que exercirà pràcticament fins als triomf del Front Popular en 1936³¹⁴.

(311) Llopis, Rodolfo (2005: 224).

(312) *Ibidem*, p. 225.

(313) Lázaro Lorente, Luis Miguel (2014: 193-204).

(314) A València capital, en les eleccions municipals d’abril de 1931, l’èxit i el domini fou aclaparador: 32 regidors republicans front a 18 conservadors. Alcaldes foren els republicans blasquistes: Vicente Marco Miranda, Agustín Trigo, Vicente Alfaro i Vicente Lambies. En les eleccions de novembre de 1933 també foren un èxit per

Així, el Ministeri aprova una subvenció de 5.000 pessetes per a les colònies blasquistes i en promet una altra d'entre 10.000 o 15.000 pessetes, “según de lo que disponga el presupuesto”, per a finalitzar les obres de la Casa Colònia. I s'anuncia com un èxit de Julio Just, “nuestro querido camarada”, en aquells moments diputat a Corts pel PURA. Aquest mateix any, la Diputació també ajuda en el manteniment de les colònies republicanes i aprova una subvenció immediata de 500 pessetes i la viabilitat d'aportar-ne una altra de 20.000 pessetes³¹⁵.

I malgrat aquest canvi, des de la Junta de Colònies Blasco Ibáñez es continuen queixant de manera continuada que les subvencions i ajudes de l'Administració han estat escasses i la recaptació menor i clamen perquè les entitats oficials, les societats i el públic en general s'adonen i es consciencien de la importància i la necessitat d'aquestes institucions escolars, definides com “la obra más humanitaria que se conoce, la que más atenciones y cariño debe merecer a todo hombre consciente”, una obra que comporta “innumerables beneficios” i que ofereixen “al niño pobre todo cuanto éste necesita”, i demanen la seua contribució econòmica. Assenyala que durant aquest estiu, “haciendo titánicos esfuerzos”, han pogut enviar a Buñol dues expedicions: una de 105 colons i d'altra de 110. Així i tot, doncs, aconseguen enviar un total de 215 xiquets i xiquetes, 55 més que l'any anterior³¹⁶.

Un punt, doncs, d'inflexió respecte als anys anteriors, malgrat les contínues queixes de falta de recaptació i d'implicació social. A més, s'hi sumen altres escoles laiques inaugurades a finals dels anys vint o principis dels trenta al caliu dels nous casinos blasquistes que han anat obrint-se a la ciutat de València. Nous “temples laics” que se sumen “a la serie innumerable que desde enero pasado [de 1930] surgen esplendorosamente del seno de nuestro Partido” i se sumen als ja 180 casinos oberts pel PURA. Un fet que, per altra banda, posa en evidència l'expansió del partit blas-

al PURA i la seua Aliança Republicana que obtingué 5 diputats a la ciutat de València i 9 en la província. Un predomini, doncs, absolut. Martínez, Francesc A. i Laguna Platero, Antonio, dirs. (2008).

(315) “Julio Just, logra varios miles de pesetas para las colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 6 d'agost de 1931, p. 1. “En la Diputación”, *El Pueblo*, 11 d'agost de 1931, p. 2.

(316) “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 26 d'agost de 1931, p. 2. “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 12 de setembre de 1931, p. 7; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 23 de setembre de 1931, p. 3.

quista i que aquesta no es limitava als districtes rurals sinó també a “aquelles barriadas que junto a la capital forman parte de la misma”³¹⁷.

Així, en la primera expedició, que ix el 19 de juliol, participen xiquets i xiquetes del Casino Republicà del districte de la Misericòrdia (18) i de la Casa de la Democràcia (34), però també del Casino Republicà del districte del Museu (20), Centre Republicà El Ideal de Burjassot (12), El Popular (8), El Cantonal (6) i Cercle Instructiu Republicà de Campanar (7)³¹⁸. En la segona expedició, que ix el 16 d'agost, trobem colons de La Luz, El Avance, El Ejemplo i, novament, de la Casa de la Democràcia, però també del Centre Instructiu Republicà El Ideal de Natzaret i de la Casa de la Democràcia de la Vega.

El Casino Republicà del Museu, al carrer de Burjassot núm. 3, sostenia una escola laica ubicada en el propi local de la societat, el Grup Escolar Mario Blasco, inaugurada el 30 d'octubre de 1930 i que un mes després obri les seues portes sota la direcció d'Antonio Borrull³¹⁹. El Ideal de Burjassot, ubicat al carrer de Blasco Ibáñez i en funcionament almenys des de 1923, promou el Patronat de les escoles del grup Escolar Vicente Blasco Ibáñez, establert al carrer del Bisbe Muñoz núm. 78 i dirigit per Antonio Padilla, el mateix que havia estat al front de les escoles de El Avance des de 1924³²⁰. El Centre Republicà Popular, ubicat al carrer d'Espartero núm. 17 del districte de l'Hospital, sosté l'Escola Mixta Mariano Pérez Feliu, inaugurada el 4 de maig de 1931³²¹.

Per la seua banda, el Casino Republicà Independent El Cantonal, ubicat a l'av. del Port núm. 216 del districte de la Vega Baixa, sustentava una

(317) “Solemne apertura del Centro Republicano del Zafranar”, *El Pueblo*, 13 d'agost de 1930, p. 3; *El Pueblo*, 24 de juliol de 1931, p. 1.

(318) No hem trobat a les fonts documentals consultades cap informació ni referència a l'escola laica sostinguda i promocionada pel Centre Instructiu Republicà de Campanar. Sí que sabem que la societat estava presidida per José Gascó Cercós. *El Pueblo*, 10 de juliol de 1931, p. 7.

(319) “Grupo Escolar Mario Blasco”, *El Pueblo*, 17 de setembre de 1931, p. 7; “En Valencia. Inauguración del Grupo Escolar Mario Blasco”, *El Luchador*, 29 d'octubre de 1930, p. 3; “Inauguración del Grupo Escolar Mario Blasco”, *El Pueblo*, 30 d'octubre de 1930, p. 1; “Enseñanza. Escuelas Blasco Ibáñez del Círculo Republicano del Museo”, *El Pueblo*, 6 de setembre de 1930, p. 6.

(320) “Centro Republicano El Ideal de Burjasot”, *El Pueblo*, 18 de febrer de 1930, p. 4; *El Pueblo*, 10 de juliol de 1931, p. 1; “Centro Republicano El Ideal de Burjasot”, *El Pueblo*, 7 de gener de 1932, p. 8; “Grupo escolar Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 27 de setembre de 1933, p. 2.

(321) “Escuelas laicas Mariano Pérez Feliu del Círculo Instructivo Republicano El Popular”, *El Pueblo*, 6 de juny de 1931, p. 3; “Acción Republicana. Centro Republicano El Popular”, *El Pueblo*, 8 de setembre de 1931, p. 6.

Escola Mixta legalitzada formalment en desembre de 1926 i establerta a l'av. del Port núm. 198, però en funcionament anys abans sota la direcció de Fernando Comendador García fins a 1925 que se'n fa càrrec Alberto Carrasco Comendador. En 1928 torna a eixir a concurs la plaça de mestre director de l'escola i en maig de 1931 la Junta directiva del Casino acorda per unanimitat adherir-se al PURA. Des d'aleshores es denominarà Casino Republicà El Cantonal³²².

Pel que fa al Centre Republicà El Ideal de Natzaret, s'obri el 8 de març de 1931 i d'immediat instal·len una escola laica³²³. Finalment, la Casa de la Democràcia de la Vega s'inaugura el 8 de setembre de 1928 en l'av. del Port núm. 161-1 i sosté el denominat Colegio Colón, una escola mixta dirigida per Francisco Hidalgo Moreno, que comença a funcionar, en el mateix local de la societat, en 1929³²⁴.

Al front de les dues expedicions de nou, com a director, José Medio i com a administrador José Escuin. Sabem que els mestres que els acompanyen en la segona expedició són Paquita Ágrede, encara com a mestra d'El Avance des que substituïra Antonia Arroyo en 1925; Teresa Cisneros, la mestra de primer grau i costura de la Casa de la Democràcia des de 1926; José Baixauli, pertanyent al grup de mestres nacionals "cultos y prácticos en la enseñanza moderna" i molt vinculat a l'escola laica El Ejemplo³²⁵; José García, que figura com a mestre, a finals del segle XIX, de l'escola laica del Centre de Fusió Republicana del carrer dels Llibrers núm. 2, que després es transformarà en Centre Instructiu d'Unió Republicana Autonomista de Primera Ensenyança i mantindrà les escoles laiques sota la direcció de Vicente Orts, i que finalment donarà pas a la Casa de la Democràcia, seu central del PURA, ja al carrer d'Alfredo Calderón³²⁶; Joaquín Álvaro, que, recordem, està al front de l'escola laica de La Luz

(322) "Ratificaciones de adhesión al Partido de Unión Republicana Autonomista", *El Pueblo*, 17 de maig de 1931, p. 1; "Casino Republicano El Cantonal", *El Pueblo*, 6 de juny de 1931, p. 3; "Casino Republicano Independiente El Cantonal. Avenida del Puerto, 216", *El Pueblo*, 4 de setembre de 1928, p. 1; "De enseñanza", *El Pueblo*, 18 de novembre de 1928, p. 4.

(323) "Acción Republicana. Casino Republicano de Nazaret", *El Pueblo*, 7 de març de 1931, p. 4.

(324) "Casa de la Democracia de la Vega", *El Pueblo*, 8 de setembre de 1928, p. 1; Colegio "Colon". Colegio de Primera y Segunda Enseñanza, AUV, EM, 183/3.

(325) "En honor de Sandalinas", *El Pueblo*, 9 d'abril de 1930, p. 2.

(326) Colegio Escuela del Centro de Fusión Republicano Casino Nacional, AUV, EM, 130/95; Escuela del Centro Instructivo de Unión Republicana (Centro de Unión Republicana Autonomista), AUV, EM, 137/201.

des de 1930; i Luis Ponce, potser al front dels colons de l'escola laica de la Casa de la Democràcia de la Vega o d'El Ideal de Natzaret. De la primera expedició només s'informa a *El Pueblo* que acudeixen com a auxiliars els mestres de les escoles que hi participen en les colònies³²⁷.

Un augment, tant pel que fa al nombre de colons com a la participació d'escoles laiques sostingudes pels casinos republicans blasquistes, que anima el PURA, la Junta Blasco Ibáñez i els diversos casinos republicans a continuar amb el projecte d'ampliació de l'edifici per a poder enviar més xiquets i xiquetes a la Casa Colònia de Buñol³²⁸.

Les bones i excel·lents relacions que els republicans blasquistes mantenen amb les colònies de la Junta Valenciana i les colònies municipals, així com la vinculació que tracten de fer-ne amb el laïcisme i el republicanisme, es posa de manifest en les visites que realitzen i la manera en què l'òrgan del partit *El Pueblo* ho comunica. Així, per exemple, s'intueix de la visita que realitzen a Cullera els regidors del PURA de la ciutat de València, amb l'aleshores alcalde blasquista Agustín Trigo al capdavant, per visitar la colònia municipal allí instal·lada, al temps que no deixen de visitar també, i publicitar per si hi ha cap dubte de l'aposta republicana per les colònies, la Casa de la Democràcia de la població i l'agrupació musical Santa Cecília, presidida per Eduardo Bolúfer³²⁹.

Aquest mateix estiu, el més representatiu del republicanisme polític i institucional valencià realitza una visita-homenatge a Buñol, descrit com a meca del republicanisme. Formen la comitiva representants de casinos i centres republicans de València, representants i dirigents del PURA en l'Ajuntament de València i la Diputació, el governador civil Francisco Rubio, el comandant general, el president del Consell Federal, diputat i director d'*El Pueblo* Sigfrido Blasco, junt amb reconeguts redactors i col·laboradors del periòdic blasquista. Visiten la colònia del PURA, a la qual li fan una donació de 200 pessetes, però també la colònia que la Junta

(327) "Colonias Blasco Ibáñez. Salida de la Colonia", *El Pueblo*, 19 de juliol de 1931, p. 7; "Colonias Escolares", *El Pueblo*, 16 d'agost de 1931, p. 7. A "Los republicanos valencianos en Buñol", *El Pueblo*, 26 d'agost de 1931, p. 1-2, coincideixen els noms de tot l'equip menys els de José García i Joaquín Álvaro que canvien pels de José Gomis i Francisco Blanch. La quantitat de colons participants tampoc coincideix en totes les informacions, però les diferències són irrelevantes, es parla de 104 i 109 en compte de 105 i 110.

(328) "Grupo Escolar Mario Blasco", *El Pueblo*, 17 de setembre de 1931, p. 7. Esperen poder aportar més recursos a la Junta i que aquesta pugui ampliar el seu edifici i així poder enviar més xiquets i xiquetes. Aquest és el primer any que participa aquest grup escolar i envia 20 colons, "de los más necesitados".

(329) "Colonias Escolares. Una excursión muy agradable a Cullera", *El Pueblo*, 9 d'agost de 1931, p. 2.

Valenciana manté a Buñol³³⁰. Una mostra de les bones relacions existents entre el partit i la Junta Valenciana, amb la qual, recordem, guarden des de sempre, molts vincles d'unió.

Aquest any, les colònies de la Junta Valenciana experimenten un creixement extraordinari. Tornen a organitzar-se a Buñol, Macastre i Chelva però per aquestes colònies passen un total de 159 xiquets i 170 xiquetes front als 68 xiquets i les 79 xiquetes de l'any anterior, organitzats en dos torns a excepció de la colònia de Buñol, on envia una única expedició de 27 xiquets i 24 xiquetes, que compartirà no solament població sinó també activitats i molt bona relació amb la colònia laica i el suport dels elements republicans i laics de la població³³¹.

Pel que fa a les colònies de l'Ajuntament de València, s'organitzen aquest any amb l'aprovació d'una transferència de crèdit de 33.000 pessetes, en la seua major part per a les colònies municipals³³². Fet que facilita un augment també espectacular de les expedicions i dels participants. Des d'ara seran mixtes com les laiques i les de la Junta Valenciana, una mostra més dels canvis polítics que s'han produït i de la nova política educativa dels republicans, i s'organitzen sota la responsabilitat i la supervisió dels regidors del PURA. S'envien diverses expedicions. La primera ix l'1 de juliol i s'ubica a Requena (47 xiquets i 24 xiquetes), Sinarcas (41 xiquets i 20 xiquetes)³³³ i el 17 d'agost ix la segona a la Malva-rosa (al Pòsit de Pescadors El Progreso s'instal·len 44 xiquets i 35 xiquetes), Villar del Arzobispo (34 xiquets i 28 xiquetes), Segorbe (65 xiquets i 52 xiquetes) i Navajas (30 xiquets i 31 xiquetes)³³⁴. A més, encara mourà una altra expedició durant el mes d'agost a Cullera composta per 29 xiquets i 28 xiquetes³³⁵

(330) "Los republicanos valencianos en Buñol", *El Pueblo*, 26 d'agost de 1931, p. 1-2.

(331) La colònia de Buñol torna a estar dirigida per José Martínez Aguilar. L'equip de mestres estarà constituït per: Purificación Sáinz Perpiñá, Amparo Domínguez Domínguez, Joaquín Millán Ramírez i José Soriano Sanz. La colònia estava composta per 24 xiquetes i 27 xiquets. *JVCE* (1932).

(332) "Ayuntamiento", *El Pueblo*, 1 de juliol de 1931, p. 9.

(333) "Las Colonias Escolares", *El Pueblo*, 2 de juliol de 1931, p. 2. La de Requena està dirigida per Alejandro Pérez Moya, com a director, i pels mestres auxiliars: Milagros Mero, Consuelo Nicolau, Valeriano Mejías, Luis Serra i José Ramón Frau. Com a administradora Cristina Tarín. La de Sinarcas està dirigida per Enrique Moreno, com a director, i per Amelia Esparza, Magdalena Pons, Eliseo Palomares, Anselmo Pérez com a mestres auxiliars. Com a administrador està Purificación Pérez.

(334) "Salida de Colonias", *El Pueblo*, 18 d'agost de 1931, p. 2. Els directors de les colònies eren Rafael Arizo Aparici, Mariano Garrigós, Juan Magal i Carmelo Martínez Puchal.

(335) "Visita a las Colonias Escolares de Cullera", *El Pueblo*, 8 d'agost de 1931, p. 1; "Colonias Escolares. Una

i una altra a Requena i a Sinarcas, novament, el 3 de setembre, la primera amb 21 xiquets i 43 xiquetes³³⁶. Així doncs, els colons de les escoles nacionals de la ciutat de València tampoc no coincidiran aquest estiu amb els alumnes de les escoles laiques i els de la Junta Valenciana.

Les altres colònies escolars laiques republicanes, les organitzades per la Casa del Pueblo Radical, tornen a instal·lar-se durant tot el mes d'agost a la població d'Alborache i assenyalen, amb més optimisme que els blasquistes, que aquest any s'han aconseguit més diners i això els ha permés augmentar el nombre de xiquets i de xiquetes, que en anys anteriors sempre havia oscil·lava al voltant dels vint-i-cinc, fins arribar als trenta-dos.

Colònia escolar de la Casa del Pueblo Radical a Alborache, 1931³³⁷.

També celebren sense vacil·lacions l'èxit que per a ells han tingut les colònies organitzades pels casinos republicans, inclosos els blasquistes, i mostren el seu convenciment que el proper any encara hi participaran

excursión muy agradable a Cullera”, *El Pueblo*, 9 d'agost de 1931, p. 2. Ubicada en “el puerto de Cullera, en el pintoresco camino del Faro y a los pies del hermoso castillo que domina tierra y mar”. L'equip humà el formen: Lorenzo Miralles, director; Elena Giménez, administradora; María Vela, Amelia Llorca i Ramón Menor com a mestres. Hi participen d'aquesta colònia municipal 29 xiquets i 28 xiquetes. El regidor delegat que té al seu càrrec aquestes colònies és Luis Santonja.

(336) “Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 4 de setembre de 1931, p.3. Al capdavant, com a directors: Alejandro Pérez Moya i Eugenio Moreno.

(337) *El Pueblo*, 6 d'agost de 1931.

més xiquets i xiquetes, “demostración de la pujanza del republicanismo valenciano”. Per altra banda, per fi sabem on se situa la colònia radical en aquesta població: en “una magnífica casa” propietat de Leandro Olano i la seua esposa Consuelo Barber, que els la van oferir de manera totalment gratuïta. Una casa que és descrita com un “espacioso y comfortable local instalado en pleno monte, rodeado de jardines y junto a una extensa pinada que aromatizaba aquellos contornos, teniendo también un campo de deportes y una piscina de agua corriente donde se bañaban diariamente los colonos”. Unes instal·lacions, com hem dit, que es posen a disposició dels directors de la colònia radical per a anys successius i fins que puguen fer una casa colònia a imatge de la dels blasquistes, un edifici que sembla que estava projectat però del qual no tenim constància que s’arribara a construir. S’incideix en els avantatges, ja coneguts, d’aquestes colònies: profitoses per a la salut, bona i abundant alimentació, “cuidado y trato cariñoso” i “una continua vida de contacto con la naturaleza”³³⁸.

Efectivament, els objectius i els destinataris de les colònies no canvien de manera significativa, continuen dirigint-se bàsicament als infants més necessitats des del punt de vista sanitari i social sense deixar de costat la formació cultural i cívica. Tanmateix, a partir d’ara s’incideix més en la funció pedagògica i la formació d’eixos nous ciutadans que la República necessita. I, malgrat l’interés del nou govern de fer-les extensibles a tothom, a l’igual que ocorre amb les cantines escolars, continuen sent els principals destinataris els més necessitats i desfavorits, assumint una funció social de la qual no solament no es desprendran sinó que alimentaran, ara més encara si cap tenint en compte que compten amb més fons i més societats i persones involucrades. Continuaran convençuts, doncs, dels seus beneficis tant des del punt de vista higienicosanitari com pedagògicococial. Comencen a ser a partir d’ara un fet generalitzat i un objectiu institucional.

En fi, mòbils socials, fisiològics, pedagògics i morals. Higiene i instrucció; educació i moral. Així s’afirma des de la Junta de Colònies Blasco

(338) “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 2 de setembre de 1931, p.3. Assenyalen des del casino radical que la pràctica totalitat dels colons són fills d’obers i que cada vegada hi ha un major compromís per part de le societats obreres, entre les quals se citen: “Sociedad Obrera del ramo de Justicia, Societat Obrera de Marroquineros, Sociedad de Muebles Curvados La Unión, Sociedad y Cooperativa de Empleados Lebón”. “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1931, p. 7; “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 17 de juliol de 1931, p. 7.

Ibáñez, que ho resumeixen en “niños sanos, cultos y alegres, células de una humanidad ulterior, fraternal y fuerte”. I així ens ho expliquen: “Queremos que cada uno de nuestros niños sea un apreciable valor social, una fuerte expresión fisiológica y una unidad moral sin mácula”. I encara afegeixen, “le restablecemos al vigor fisiológico perdido, a la alegría y entusiasmo de la vida, a la pasión por la escuela, a la devoción por el maestro, al cariño de sus padres y al amor abnegado y fecundo hacia su patria y hacia la humanidad”. En síntesi, “salud para el cuerpo y alegría para el alma”, sense oblidar el nou objectiu que assumeix l’educació, “forjar un ciudadano apto para la República”. I per aconseguir eixos objectius, ofereixen “un edificio espléndido, situado en uno de los parajes más pintorescos de la villa de Buñol” i la garantia i solvència, diuen, d’onze anys d’experimentació pràctica, de lliçons útils i adaptades a la realitat amb un professorat competent. També ens defineixen a qui va dirigida, fonamentalment, la colònia: “para niños que la necesiten”, és a dir, “los hijos de nuestra clase obrera, para que los niños del proletariado puedan disfrutar de los beneficios materiales y morales de estas colonias”³³⁹.

Però, si hem de destacar un fet, d’aquest any de la proclamació de la II República, és sense cap tipus de dubte la instal·lació a la comarca, i concretament a Buñol, d’una colònia escolar impulsada i organitzada per la Federació Universitària Escolar valenciana (FUE), una organització netament republicana nascuda al caliu d’aquesta nova etapa i alineada clarament en la defensa del projecte educatiu que el nou govern pretén impulsar³⁴⁰.

La FUE, constituïda a València en 1930, contribuï a la lluita contra la dictadura de Primo de Rivera i l’arribada de la República i representà una alternativa laica, republicana i d’esquerres davant altres organitzacions estudiantils com la Confederación de Estudiantes Católicos de España o el Sindicato Español Universitario (SEU), pròxim a Falange³⁴¹. No és d’es-

(339) “A todas las buenas personas”, *El Pueblo*, 5 de juliol de 1931, p. 1; “La Junta de las Colonias Escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 8 de juliol de 1931, p. 2; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 9 de juliol de 1931, p. 6. El subratllat és nostre.

(340) D’aquestes colònies impulsades per FUE Magisteri se n’han ocupat diversos autors: León Estebán a JVCE (1989: 32-34); Cruz, José Ignacio (2012: 128-132); Ruiz, Cándido (1993: 155-165); i Agulló, Carmen i Vidal, Sonia (2008: 65-72).

(341) Ferrús Peris, Wilson (2014a: 261). Una organització clarament antifeixista i compromesa de manera activa en la defensa dels valors democràtics i de les reformes empreses pel govern republicà, sobretot en matèria educativa. Participà en les activitats de reforma pedagògica com les missions pedagògiques, les colònies esco-

tranyar, doncs, que aquesta iniciativa comptara des del principi, tal i com ells mateixos ens narren, amb la col·laboració i el suport de la Corporació municipal de Buñol i del seu alcalde Arsenio Galán que “nos ofrecieron su ayuda y los pisos superiores del Ayuntamiento para nuestra instalación” així com també la dels veïns i veïnes de la població que “nos ofrece cuarenta camas, alguna ropa y utensilios de cocina”. Però també comptà, des d'aquests inicis, amb la col·laboració i el suport de persones tan significatives com Mariano Pérez Feliu, José Martínez Aguilar, Vicente Marco Miranda, Vicente Gurrea, Angelina Carnicer, Concha Tarazaga, Carmen García de Castro, Juan Peset Aleixandre i Máximo Gómez³⁴², una nòmina que anirà augmentant els següents anys i que ens permeten fer-nos una idea de la transcendència i importància que van tenir aquestes colònies escolars i del suport amb el qual van comptar des de diversos àmbits i sectors de la societat, tot i incloent el del republicanisme blasquista, i les seues colònies laiques, i el de la Junta Valenciana de Colònies Escolars,

lars o les universitats populars. Durant els anys que durà la guerra, els seus membres prenen partit pel govern republicà i lluiten en el front o continuen en la rereguarda participant i promovent activitats de caràcter educatiu, cultural o assistencial. La colònia escolar de Buñol, promoguda per la FUE, n'és un bon exemple. Amb aquestes consideracions no és d'estranyar, doncs, que la Comissió de Depuració no passara per alt la pertinença d'alguns mestres a aquest sindicat d'estudiants.

(342) *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol 1931-1936*. Un any després, en 1932, i seguint les dades recollides en aquest mateix document, entre els seus col·laboradors i membres d'Honor ens trobem: Juan Peset Aleixandre (rector de la Universitat de València); Mariano Gómez (president de la Sala Sexta del Tribunal Suprem); Rodolfo Llopis (director general d'Ensenyament Primari); Luis Doporto (governador civil de València); Vicente Lambies (alcalde de València); Juan Calot (president de la Diputació de València); José Riquelme (Comandament General de la Tercera Regió Militar); Mariano Pérez Feliu (citat com a fundador i director de colònies escolars); José Martínez Aguilar (mestre nacional i regidor de l'Ajuntament de València); Carmen Valero (la mestra de Silla que exerceix a Oliva); Angelina Carnicer (professora de la Normal de València); María Villén (directora de la Normal de València); Enrique Cerezo (president de FUE i diputat); Jesús Bartrina (degà de la Facultat de Medicina); Rodríguez Fornos (de la Facultat de Medicina); Concha Tarazona (professora de la Normal de València); Carmen García de Castro (professora de la Normal de València); Vicente Marco Miranda (diputat); Vicente Gurrea (regidor de l'Ajuntament de València); José Puche (professora de la Facultat de Medicina); Julio Cosim (professor de la Normal de València) “y otros que harían inermable esta lista...”, acaben escrivint els autors de la memòria de les colònies escolars de FUE-Buñol. I encara, a aquesta nòmina n'hauriem d'afegir en 1933: Niceto Alcalá Zamora (president de la República); Pablo Sosa (director del Conservatori de Música); Rafael Cort (director de l'Escola Industrial); Ramón Velasco (director de l'Escola de Belles Arts); Ramón Velasco (degà de Dret); Joaquín Álvarez (director de l'Institut de València); Francisco Beltrán (degà de la Facultat de Ciències); Alfonso Cuevas (director de l'Escola de Comerç); Juan Bello; Joaquín Fenollosa (professor de la Normal); Victorino Vázquez (professor de la Facultat de Medicina); Vicente Pichó; Sigfrido Blasco (director d'*El Pueblo*); Vicente Castell (director de *El Mercantil Valenciano*); José Aparicio Albiñana (director de la *Voz Valenciana*); Teodoro Llorente (director de Las Provincias); Casto Llopis (director de *La Correspondencia de Valencia*); Manuel Escudero. Segons apareix a *El Mercantil Valenciano*, 19 de febrer de 1933, i que aporta Cándido Ruiz a la seua obra *Política y Educación...*, op. cit., p. 156.

amb els quals compartirà a partir d'ara i fins a 1936 fins i tot municipi, col·laboradors i activitats.

Coincidiran amb la recerca d'una educació activa i integral; laica i democràtica; solidària i crítica. I, tal i com apunta José Ignacio Cruz, potser “debido a la juventud de sus integrantes, a la honda preocupación social de la entidad, a su indudable orientación progresista y a las influencias de las nuevas corrientes educativas, se acentuó el carácter lúdico, el respeto hacia los niños y el clima de camaradería entre los integrantes de la colonia”³⁴³. Disposaven d'una biblioteca i una ràdio i entre les seues principals activitats, com ells mateixos ens conten, ens hi trobem “charlas generales, gimnasia, natación, bailes populares, canciones populares y en general con excursiones y sus horas de descanso”. O més concretament, en paraules del rector de la Universitat de València Juan Peset: “se oxigenaron los niños anémicos, con juegos gimnásticos vigorizan sus músculos inertes, con cánticos dilatan el pecho en atrayentes verbenas, comen ansiosos, duermen profundamente y gozan adaptándose al ambiente vivificador oyendo al mismo tiempo los discretos consejos y elementales enseñanzas”³⁴⁴.

Aquesta colònia, doncs, s'instal·larà per primera vegada a Buñol el 8 d'agost d'aquest 1931 en els pisos superiors de l'Ajuntament, al mateix lloc on s'ubicaren les primeres colònies laiques i que s'usaven al llarg de l'any com a escoles nacionals. Segons llegim a *El Pueblo*, òrgan oficial del blasquisme que les defineix com “modelo por su orientación y feliz dirección”, aquest primer any anaren 30 xiquets i xiquetes durant 20 dies³⁴⁵ i al seu càrrec van estar els estudiants de Magisteri: Carmen Solero, Amparo Buso, Víctor Agulló i José Cantó, dirigits per la també estudiant Milagros Escales³⁴⁶.

D'aquesta manera expressa de nou, Peset Aleixandre, la seua satisfacció per aquesta iniciativa i pel suport amb què va comptar:

(343) Cruz, José Ignacio (2012: 131-132).

(344) *Memoria de la Colonia Escolar FUE de Valencia*, València, 1933.

(345) “Colonia escolar FUE. Un nuevo triunfo de la Juventud Escolar”, *El Pueblo*, 27 de juliol de 1932, p. 3. Aquestes dades són un poc diferents a les que apareixen a la *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol 1931-1936*. Ací, s'afirma que assistiren 32 xiquets i xiquetes d'entre 6 i 12 anys durant 32 dies.

(346) *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol...*, op. cit.

Palabras no bastan para ensalzar la obra laudabilísima de esta Junta de Colonias; de maestros como los organizadores José Cantó y V. Agulló y sus colaboradoras Srtas. Escales, Buso y Solero, acompañantes de los expedicionarios, por puro amor y sin otra recompensa que la propia satisfacción; a la prensa que encomió tan caritativo proyecto; en una palabra, a cuantos contribuyeron gustosos con su óbolo, incluso Autoridades que enjugaron el mezquino déficit; siendo deseable, seguro, que todos han de seguir protegiendo tanta gloria imperecedera [...].

Gustosísimo me asocio a tantas excelsitudes de la benéfica obra de los escolares del Magisterio, reitero me felicitación cumplidísima y hago los más fervientes votos para que prospere esa verdadera panacea infantil que devolverá a la sociedad incontables miembros útiles que un destino fatal parecía condenarles a cruel muerte en la edad más florida y dichosa³⁴⁷.

Només un any després, ja aconseguen enviar-ne un total de 60 per un període de 40 dies, és a dir, el doble³⁴⁸. Al mateix periòdic s'assenyala també que el doctor Manuel Usano Martín, cap del Departament d'Esports de la FUE, és el responsable de l'exploració mèdica dels colons i de la seua selecció. Aquest segon any, estaran al càrrec dels menuts els també estudiants de Magisteri: Rafael Raga, que estarà al seu front com a director administrador, José Cantó, Francisco Corbí, Víctor Agulló i Pedro Martínez³⁴⁹, a més de José Boquet, Joaquín Calero i les mestres Lolita Bernat, Asunción Boquet i Carmen Griffón, segons llegim a la memòria

(347) *Memoria de la Colonia Escolar FUE de Valencia...*, op. cit.

(348) A la *Memoria* afirmen que aquesta segona colònia durà 40 dies, però a "Junta de Colonias del Magisterio FUE", *El Pueblo*, 24 d'agost de 1932, p. 2, s'explica que aquesta hauria d'haver durat 40 dies però que els colons només n'han pogut estar 32 perquè el pressupost era de 6.000 pessetes i només se n'han pogut recaptar 4.000 pessetes. Davant aquesta situació, continuen explicant, van sol·licitar una subvenció a l'Ajuntament de València que els va ser denegada i després els Vivers per a organitzar un festival benèfic però en sessió celebrada el dia 22 d'agost també se'ls va denegar.

(349) "Colonia escolar FUE. Un nuevo triunfo de la Juventud Escolar", *El Pueblo*, 27 de juliol de 1932, p. 3; també a "Junta de Colonias Magisterio", *El Pueblo*, 24 de juliol de 1932, p. 4, on s'insisteix que la colònia estava composta per 60 xiquets i xiquetes i s'informa que el dia 25 havia d'eixir del local social de la FUE. Una vegada més, les dades no coincideixen amb les que s'assenyalen a la memòria, on s'indica que anaren 27 xiquets i 23 xiquetes durant 40 dies, és a dir, un total de 50. Al periòdic sembla que el nom que apareix entre l'equip docent que es fa càrrec dels colons és Víctor Aguilar, però coincidim amb els autors de la memòria que deu tractar-se de Víctor Agulló.

de les colònies. Deixaran els alts de l'Ajuntament per a instal·lar-se en el local de les antigues escoles del carrer del Cid³⁵⁰.

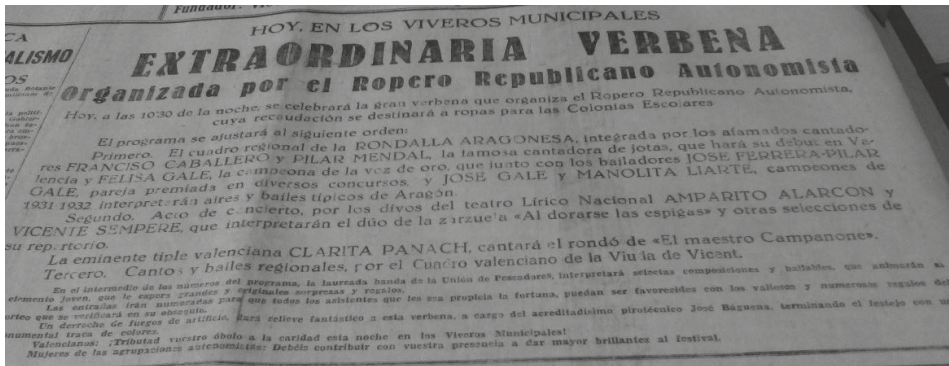
Aquest estiu de 1932 també representa un èxit sense precedents per a les colònies escolars laiques i republicanes. Així, el dia 1 de juliol des de les pàgines d'*El Pueblo*, s'anuncia l'eixida de la primera expedició cap a Buñol de les tres que aquest any té previst organitzar la Junta de Colònies Blasco Ibáñez. L'any 1932, doncs, passarà de 300 el nombre de colons que enviaran les escoles laiques blasquistes, un centenar més que l'any anterior. I, a més, enriquiran les seues activitats amb la instal·lació en la casa colònia d'una ràdio que usaran per a confeccionar programes i difondre'ls entre la població. És tal l'èxit, que es planteja d'una manera decidida la possibilitat de fer reformes en l'edifici i alçar un pis més la casa per tal de poder enviar més colons encara. En total, doncs, aquest any seran 312 xiquets i xiquetes, distribuïts en tres torns de 104, els que passaran un mes complet a la casa colònia. Entre ells, hi haurà alumnes de la Casa de la Democràcia, La Luz, el Casino de la Misericòrdia, El Ejemplo, la Casa de la Democràcia de la Vega, el Grup Escolar Mario Blasco del Casino del Museu, El Ideal de Natzaret i, una nova incorporació: els xiquets i les xiquetes de l'Escola Mixta Graduada del Centre Instructiu Republicà de la partida del Safranar del districte de l'Hospital³⁵¹, instal·lada en el mateix local de la societat, al Camí de Picassent núm. 20, inaugurat el 10 d'agost de 1930³⁵².

També tenim constància que, almenys a partir d'aquest any, el PURA posa en marxa el *Roperero Republicano Autonomista*, presidit per Pilar Tortosa de Blasco i constituït per dones republicanes, amb la finalitat de procurar protecció, aliments i roba per als xiquets de famílies desafavorides i amb escassos recursos. Per aconseguir-los organitzen actes benèfics, busquen donatius, confeccionen roba, comproven els casos més necessitats.

(350) *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol...*, op. cit.

(351) "Colonia Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 1 de juliol de 1932, p. 8; S. y R., "Colonias Blasco Ibáñez", *El Pueblo*, 31 de juliol de 1932, p. 10 (article molt interessant); "Escuela Mixta Graduada del Centro Instructivo Republicano del Zafranar", *El Pueblo*, 28 de setembre de 1932, p. 8.

(352) *El Pueblo*, 24 de juliol de 1931, p. 1; "Solemne apertura del Centro Republicano del Zafranar", *El Pueblo*, 13 d'agost de 1930, p. 3; "Escuela Mixta Graduada del Centro Instructivo Republicano del Zafranar", *El Pueblo*, 28 de setembre de 1932, p. 8.

Campanya del Ropero Republicano Autonomista³⁵³.

Es constitueixen precisament en aquest moment perquè “hoy, puesto que en nombre de la ética se han suprimido esos actos de caridad [referring to the convents] hay que atender al socorro del pauperismo de otra forma, hasta tanto llegue el día venturoso que esperamos, en el cual, el pan llegue a todas las bocas”. Així mateix, compten amb el suport del doctor Héctor Altabás, “que no cree en las mentiras religiosas, cree en la gran obligación que tienen los seres de prodigarse amor y protección” i posa la seua clínica a disposició dels més necessitats i pobres. Aquesta nova institució republicana també intervindrà en les colònies escolars laiques, no solament recollint fons perquè puguen anar el major nombre possible de xiquets i xiquetes sinó també aportant roba i aliments “sin distinción de confesionalidad”. Així és com aquest estiu de 1932 arriben a distribuir dos-cents lots de roba (compostos per un vestit, muda i calçat) entre els colons, un repartiment que es realitza en la seu general del PURA, a la Casa de la Democràcia³⁵⁴.

Pel que fa a les altres colònies laiques, les de la Casa del Pueblo Radical presidida per Rafael Benedicto, l’expedició ix durant la segona quinzena del mes de juliol cap a Alborache de nou i amb un major nombre de colons, entre d’altres raons gràcies a una major conscienciació i ajuda econòmi-

(353) *El Pueblo*, 26 de juliol de 1933.

(354) Més informació a: “El Ropero Republicano Autonomista, distribuye doscientos lotes de ropa a los niños de las colonias”, *El Pueblo*, 3 de juliol de 1932, p. 8; Carvia, Amalia, “Laborando para mañana”, *El Pueblo*, 9 de juliol de 1932, p. 8; Carvia, Amalia, “Para el Ropero Republicano Autonomista”, *El Pueblo*, 4 de setembre de 1932, p. 2.

ca per part de “nuestros correligionarios” (entre ells el dirigent blasquista Marco Miranda) i l’augment de la participació de les societats obreres. Compten de nou amb el suport de l’Ajuntament blasquista i amb la col·laboració de Consuelo Barber i Leandro Olano que els tornen a cedir l’edifici on s’ubica la colònia radical. Són acomiadats per nombrosos veïns i veïnes i per l’Ajuntament, amb l’alcalde blasquista Emilio Raga al seu front, amb una festa organitzada en el mateix local on ha estat instal·lada la colònia i marcada per la participació de la banda de música. L’arribada a València és tot un esdeveniment, com ja venia essent habitual: se’ls obsequia amb una xocolatada, es canten diverses cançons dedicades a les colònies escolars, l’himne nacional i la Marsellesa i es victoreja la República. La direcció d’aquesta colònia laica, fundada per Mariano Pardo, estarà formada per: Vicente Ferragut, que continua al front de l’escola dels radicals; Manuel Vilches, vicepresident de la Casa del Pueblo Radical; i José M. Andrés, president del Grupo Librepensador³⁵⁵.

La Junta Valenciana, amb molts vincles amb el republicanisme blasquista³⁵⁶, ja no s’instal·la a Buñol aquest estiu i, malgrat avançar tant pel que fa al nombre de colons com de dies de duració es lamenten de la disminució de la implicació ciutadana que s’ha traduït en una menor recaptació obtinguda per donatius particulars. Recorden, al respecte, que cal “evitar que el apoyo material quede en absoluto reservado al Estado” i que aboslutament tots “sin distinción de clases sociales, desde el contribuyente más rico al trabajador más pobre, tienen la obligación moral de velar por el ciudadano de mañana, de contribuir a la magna obra de robustecer –*Mens sana in corpore sano*, dice el adagio latino- al niño débil y enfermizo”³⁵⁷.

(355) “Colonias escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 1 de juliol (p. 8), 3 de juliol (p. 8), 27 de juliol (p. 2), 2 d’agost (p. 8), 24 d’agost (p. 3), 2 de setembre (p. 8) de 1932.

(356) No hem de passar per alt les visites que responsables i dirigents del PURA realitzen a aquestes colònies, moltes vegades, inclús, més com a membres del partit blasquista que no com a responsables institucionals. Com a mostra els actes de reafirmació republicana que representants del PURA i responsables institucionals realitzen en setembre de 1932 primer a Tuéjar i després a Chelva, on aprofiten per a visitar la colònia escolar i fer una donació de juguets. “Brillantes actos cívicos en Tuéjar y Chelva”, *El Pueblo*, 10 de setembre de 1932, p. 8.

(357) JVCE (1933). L’estada, que mai havia passat dels trenta dies, passa aquell any a ser de quaranta dies. S’estableixen, com ja és habitual, a Macastre i Chelva. A Macastre va un primer torn de 38 xiquets i 28 xiquetes i un segon torn de 26 xiquets, dirigits per Rafael Mateu Cámara; a Chelva va un primer torn format per 42 xiquets i 37 xiquetes i un segon torn de 40 xiquets i 18 xiquetes, dirigits per Manolita Linares Amorós. També a “Noticias”, *El Pueblo*, 21 de juliol de 1932, p. 8; “Hoy llegan las colonias escolares de Chelva”, *El Pueblo*, 19 d’agost de 1932, p. 2.

Per la seua banda, les colònies organitzades per l'Ajuntament de València, controlat pel PURA, s'ubiquen a Sinarcas, Requena, Villar del Arzobispo, Segorbe, Navajas, Cullera i la Malva-rosa a més de la colònia permanent establerta al Sanatori Nacional Marítim de la mateixa platja de la Malva-rosa³⁵⁸. Aquest any, no solament es produeix un augment considerable d'expedicions i participants sinó també un suport clar i decidit del republicanisme blasquista que organitza visites institucionals i del partit però també actes propagandístics republicans de suport a les colònies municipals³⁵⁹.

(358) Organitzen quatre expedicions amb una durada d'uns 25 dies cadascuna. La primera expedició ix a principi de juliol: Sinarcas (60 xiquets), dirigida per Eugenio Moreno Díaz, com a mestres Mario Quirós Martínez, Manuel Yuste i Hernán Herrero, i Amparo Blanch com a administradora; Requena (70 xiquets), dirigida per José Pérez Tarín, com a mestres Eduardo Pérez Hernández, Antonio Contreras Burgos, José Climent Arnau i Francisco Llorens Climent, i com a administradora Cristina Tara; Villar del Arzobispo (68 xiquetes), dirigida per Patrocinio Baena García, com a mestres Carmen Ibáñez, Amparo Vidal i Carmen Torres (que en altres llocs la identifiquen com a Carmen Pons), i com a administradora Vicenta Borredá; Segorbe (110 xiquetes), dirigida per Dolores Organista Belda, com a mestres Rosario Muedra, Amparo Beltrán, Teresa Chaume, Genoveva Pons, Concepción Ferrer, Vicenta Berga (en altres llocs obvien Beltrán i Chaume i parlen de Bello), i Josefa Vivas com a administradora; Navajas (53 xiquetes), dirigida per Carmen Martínez, com a mestres Carmen Pérez, Francisca Mira i Vicenta Capuz, i com a administradora Carmen Aguilar; Cullera (60 o 67 xiquets, depenent de la informació), dirigida per José Quirós (o Bautista Quirós segons altres llocs) amb Ángel García Grajales, Vicente Bordetas i Julio Muñoz Gratacós com a mestres, i Severina Borredá com a administradora; la Malva-rosa (entre 101 i 110 segons la informació), dirigida per Rafael Arizo Aparici i Julio Pérez Martínez, Luis Serra Marín, Fernando Martínez Juan, Ramón Rossi Torres i Rafael Arizo Samper com a mestres, i com a administradora Concepción Samper. La segona expedició ix a finals de juliol: Navajas (53 xiquets); Segorbe (115 xiquets); Requena (75 xiquetes); Sinarcas (61 xiquets); Villar del Arzobispo (80 xiquetes); Cullera (57 xiquetes); la Malva-rosa (57 xiquetes). La tercera expedició ix a mitjan mes d'agost: Cullera (59 xiquetes); Segorbe (116 xiquetes); la Malva-rosa (110 xiquets); Navajas (53 xiquets), dirigida per Carmelo Martín; Villar del Arzobispo (80 xiquets), dirigida per José Pellicer; Requena (80 xiquets); Sinarcas (65 xiquets). Encara n'ix una última a principi de setembre cap a: la Malva-rosa, Cullera, Requena i Villar del Arzobispo. "Notas Municipales. Colonias escolares municipales", *El Pueblo*, 1 de juliol de 1932, p. 2; "Notas Municipales. La primera expedición de las colonias escolares del municipio", *El Pueblo*, 2 de juliol de 1932, p. 8; "Notas Municipales. Colonias Escolares", *El Pueblo*, 3 de juliol de 1932, p. 10; "Notas Municipales. Las expediciones de colonias escolares que llegan y las que parten", *El Pueblo*, 27 de juliol de 1932, p. 2; "Notas Municipales. Las colonias escolares", *El Pueblo*, 16 d'agost de 1932, p. 8; "Notas Municipales. Para las colonias escolares del municipio", *El Pueblo*, 4 de setembre de 1932, p. 2.

(359) Per posar un exemple, el director de la colònia municipal de la Malva-rosa, Rafael Arizo Aparici (reconegut republicà, laic i maçó) organitza un festival infantil, un acte de reafirmació republicana on participen una gran quantitat d'entitats republicanes. "Un festival infantil", *El Pueblo*, 21 de setembre de 1932, p. 2.

CAPÍTOL VI

La concreció dels criteris organitzatius i pedagògics (1933-1934)

Amb tot, ens resulta d'especial importància la celebració en març de 1933, en el local de la Junta Provincial de Menors i sota la presidència del doctor Luis Valencia Negro, d'una assemblea d'entitats dedicades en gran part a l'organització de colònies escolars. Assisteixen representants de la Federació d'Empresaris i Espectacles, Junta de Protecció de Menors, Asociación de Maestros Nacionales, Asociación de Maestros de Primera Enseñanza no oficial, l'inspector mèdic escolar, Escolles Pies, colònia Obreros sin Trabajo, Junta Valenciana de Colònies Escolars, Casa del Pueblo Radical, Junta Provincial de la Lluita Antituberculosa, Casa de la Democràcia, Patronato de la Juventud Obrera, Colònies Escolars FUE, Círculo Socialista i Asociación General de Empleados y Obreros de los Ferrocarriles de España (zona núm. 14). En aquesta assemblea s'elegeix un Consell Directiu i s'acorda celebrar el *Día de la Colonia Escolar* el 14 de maig amb la intenció de recaptar fons per a totes les colònies escolars federades³⁶⁰.

(360) Aquest Consell Directiu estarà presidit pel propi Luis Valencia Negro i actuaran com a secretari Jesús Miralles Labella i com a comptador Rafael Arizo Aparici. A més, s'integraran com a vocals: el president de l'Associació de la Premsa Valenciana, Emilio Aguilar Ross; Indalecio Alcaraz Andrés; Eliseo Berenguer Carceler; Mariano Bellogín García; José Cano Selva; Jorge Comín Durán; José Ejarque Villar; Vicente Lassala Miguel; Emilio Lluch Arna; Juan Magal Benzo; José Medio Terrádez; Mariano Pérez Feliu; i Concha Tarazona Colomer. Per altra banda, es nomena un Comitè Executiu, del qual formaran part Luis Valencia, Jesús Miralles i

Només un mes després, l'1 de juliol de 1933, s'aprovarà un Reglament de funcionament per a la Federació de Colònies Escolars, creada, recordem, en 1928 però amb molt poca incidència i escassa participació i implicació fins a hores d'ara, moment en què la pràctica totalitat de les entitats que organitzen colònies escolars a la ciutat de València s'agrupen i en formen part amb la finalitat, entre d'altres, de propagar, fomentar i perfeccionar l'organització de les colònies escolars; recaptar ajudes econòmiques i subvencions per a distribuir-les entre les organitzacions federades; organitzar i coordinar activitats i actes de diversa índole amb la intenció de recaptar fons per a les colònies³⁶¹; i vigilar i comprovar que els fons econòmics repartits s'inverteixen de manera adequada en les colònies i en benefici dels menuts³⁶².

Rafael Arizo; una Comissió de Festes constituïda per Aguilar Ross, Cantó Selva i Miralles Labella; una Comissió de Propaganda amb Bellogín García, Alcaraz Andrés i Pardo Soriano; i una altra Comissió de Recaptació de Donatius amb Lassala Míguel, Medio Terrádez i Valencia Negro. "Federación de Colonias Escolares", *Las Provincias*, 31 de març de 1933, p. 12.

(361) A banda de la celebració del denominat *Día de la Colonia Escolar* (el delegat especial del Comitè organitzador serà Ramón Sanchis Montón i trobarem informació sobre la festa i sobre les entitats i societats que hi participen, entre d'altres, a: "Día de la Colonia Escolar", *Las Provincias*, 13 de maig de 1933, p. 6, i "Por los niños pobres. El Día de la Colonia Escolar", *La Correspondencia de Valencia*, 4 de maig de 1933, p. 2), obtenen una donació econòmica de 25.000 pessetes de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de València ("Noticias", *Las Provincias*, 8 de juny de 1933, p. 3, i "Federación de Colonias Escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 8 de juny de 1933, p. 8) i es realitza una funció teatral ("La sonrisa del bebé" de José Juan Alcaraz, cap de la secció administrativa de Primera Ensenyança de la província) a l'Eslava de València, patrocinada pel governador civil de la província i també president de la Junta de Protecció de la Infància Luis Doporto ("Crónica teatral", *Las Provincias*, 29 de juny de 1933, p. 4, i "Teatralerías. Ante una función benéfica", *La Correspondencia de Valencia*, 28 de juny de 1933, p. 8). Durant l'any 1933 la Federació reparteix un total de 35.000 pessetes entre totes les entitats que en formen part, de manera equitativa al nombre de xiquets i xiquetes que participen en cada colònia escolar ("Postulación para la Federación de Colonias Escolares", *El Pueblo*, 19 de juny de 1934, p. 5) i el *Día de la Colonia Escolar* celebrada en 1934, obté 3.951'85 pessetes ("Federació Colonia Escolar", *El Pueblo*, 7 de juliol de 1934, p. 4).

(362) Cal recordar que en 1928 es planteja per primera vegada, precisament des de les files del blasquisme i del laïcisme, la necessitat d'impulsar una Federació de Colònies escolars i que s'arriba a constituir eixe mateix any així com també una comissió per al foment de totes les colònies escolars. I, encara que ens consta que aquesta comissió arriba a repartir algun donatiu en parts iguals entre diverses entitats organitzadores de colònies que en participen (l'Ajuntament de València, la Junta provincial contra la tuberculosi, la Junta Valenciana de Colònies Escolars, les colònies laiques i l'arquebisbat de València per a les colònies catòliques), ja no tornem a tenir notícies d'aquesta Federació. De fet, en l'estiu de 1929 el governador civil transmet la necessitat de constituir aquesta Federació i des de la premsa es demana la col·laboració econòmica de la ciutadania per a totes les colònies escolars. Ja en agost de 1931, la Junta de Protecció a la Infància acorda constituir la denominada Federació Local de Junes de Colònies Escolars Valencianes, adscrita a la pròpia Junta i autoritzen les despeses de la colònia de xiquets asilats de Sant Eugeni i de la Protectora que han de passar 30 dies a Macastre sota la vigilància tècnica de la Junta Valenciana de Colònies Escolars ("Junta de Protección a la Infancia. Acuerdos de la Comisión gestora provincial", *El Pueblo*, 19 d'agost de 1931, p. 6). I, en juliol de 1932, s'informa de la postu-

Gràcies a aquest reglament sabem quina havia de ser l'estructura organitzativa, el funcionament, la tipologia de l'equip personal i els criteris pedagògics d'aquestes colònies escolars, i entre elles lògicament les de les colònies laiques blasquistes i les de la Casa del Pueblo Radical, perquè per a formar part de la Federació s'exigia l'acceptació i el compliment de tots i cadascun dels preceptes que contenia el Reglament, així com també dels acords de la pròpia Federació³⁶³.

De la lectura del seu contingut, junt amb les disposicions que, respecte a les normes que havien de complir els mestres que conformaven l'equip docent de la Casa Colònia de Buñol, aprova la Junta de Colònies Blasco Ibáñez un any després, els criteris establerts als reglaments interns de les pròpies escoles laiques i la informació extreta dels mateixos periòdics, especialment d'*El Pueblo*, òrgan oficial dels republicans blasquistes, podem tenir una idea bastant clara i ajustada de l'ideari ideològic i pedagògic de les colònies escolars laiques i republicanes.

Aquests són, doncs, els criteris organitzatius i pedagògics, la selecció dels colons, l'equip personal, les característiques de l'edifici i de les dependències, l'alimentació i l'horari que havien de seguir-se en les colònies escolars organitzades per les institucions integrades en la Federació i, per tant, també en les colònies escolars laiques i republicanes, que, dit de pas, ja feia anys que ho havien assumit i ho practicaven:

- a) Organització de les colònies: La colònia ha de tenir una durada mínima de 40 dies; seran, a ser possible, mixtes; els colons tindran entre 7 i 14 anys i provindran de famílies pobres, encara que s'hi admetran xiquets i xiquetes de famílies riques que hauran de pagar una pensió equivalent a la despesa mitja d'un colon (de dos a tres pessetes diàries), no tindran tracte diferenciat i mai no consumiran cap de les places gratuïtes fixades per cada entitat; per als menors de 7 anys s'organitzaran colònies especials.

lació a favor de les colònies organitzat per la Federació en la Fira de Juliol d'eixe any i de les parades que s'han muntat amb eixa finalitat per part de diverses organitzacions ("Feria de Julio. El día de la Colonia Escolar", *El Pueblo*, 31 de juliol de 1932, p. 5). Ara, en formaran part, segons hem vist, la pràctica totalitat de les entitats promotores de colònies escolars.

(363) Federació de Colonias Escolares (1933): *Reglamento de la Federación de Colonias Escolares*, Hijo de F. Vives Mora-impresor, València. Aquest document està complet com apèndix a l'obra de Cruz, José Ignacio (2012: 188-195).

- b) Selecció dels colons: Tindran preferència els xiquets i les xiquetes més necessitats físicament a criteri del metge pediatra encarregat de la selecció; en igualtat de circumstàncies tindran preferència els orfes i els fills de família nombrosa que tinga major quantitat de fills menors de 14 anys; s'haurà d'omplir una fitxa medicopedagògica facilitada per la Federació i a la seua disposició.
- c) Equip personal mínim: Un director o directora, que haurà d'estar en possessió de la titulació de mestre i tenir experiència en colònies escolars; un mestre o mestra com a mínim per cada 25 colons o fracció, excepte per a les colònies de la FUE que podran ser estudiants dels últims cursos de Magisteri; un cuiner o cuinera; un auxiliar de cuina si la colònia excedeix de 60 menuts; una "criada" per cada 20 colons o fracció; i amb caràcter voluntari s'aconsella que cada colònia dispose d'un administrador o administradora, una infermera i un o dos alumnes dels últims cursos de Magisteri en pràctiques i amb caràcter gratuït; al metge li correspon fixar quins xiquets s'han de banyar i quins no, la duració dels banys, el tipus d'exercici que convé a cada menut, determinar si els convé colònia de muntanya o de platja...
- d) Edifici i dependències: Ha d'estar ubicada en un lloc on s'hi trobe aigua i arbres en abundància, lluny de terrenys pantanosos i de tolls; les colònies de muntanya s'instal·laran en llocs d'altura superior als 500 metres; l'edifici haurà de disposar d'un dormitori per als colons i un altre per al personal, menjador, cuina, dispensa, lavabos i vàter, una habitació per a dutxes i una sala per a l'esbarjo i els treballs escolars; els dormitoris (n'hi haurà un per a cada sexe si la colònia és mixta) no hauran de comunicar-se ni amb la cuina ni amb el menjador ni amb els serveis; han de ser amplis i estar ben ventilats i assolellats; i durant la nit les finestres hauran de romandre obertes; els vàters han de ser inodors i disposar d'aigua abundant; hi haurà un lavabo i una dutxa per cada 10 colons com a mínim.
- e) L'alimentació: Es prohibeix l'ús de plats i gots d'alumini i culleres de pal; també està totalment prohibit que diversos xiquets mengen en el mateix plat o font; s'exigeix una severa neteja i desinfecció; la cuina i el rebost han d'estar protegides amb gasses i teles metàl·liques; els aliments han de ser sempre i tots de primera qualitat; no es limitarà mai el pa i durant la menjada també podran repe-

tir qualsevol plat sempre que així ho desitgen; el règim alimentari consistirà en: xocolate o café amb llet i pa per a desdejunar; carn freda o fruita i pa per a esmorzar; un plat fort, principi d'ous o peix i postres per al dinar; fruita i pa per a berenar; bullit de verdures, un plat de carn o ous i postres per a sopar.

- f) Horari: A les 7h. del matí s'alcen i després de la neteja personal es realitza un breu exercici de gimnàstica higiènica; a les 8'30h. es desdejuna i després cada mestre es farà càrrec del seu grup; fins a les 10h. joc lliure; des de les 10h. fins a les 12'30h. treball manual, lectures comentades..., després el bany; a les 13h. el dinar, a continuació descans a l'aire lliure i redacció del diari; a les 17h. berenar, passeig, cançons, recitals...; a les 20h. sopar; a les 21h a l'habitació a dormir. La neteja personal dels colons ha de ser d'allò més extremada i hauran de ser els mestres els que vigilaran i dirigiran els xiquets en les operacions de neteja de la pell, de la boca i del cap. Es verificaran diàriament en alçar-se i la neteja de la boca després de cada menjada.
- g) Criteris pedagògics: Els xiquets i les xiquetes no van a treballar sinó a millorar la seua salut; el treball ha de ser lliure i espontani; mai s'han de fer excursions llargues que puguen fatigar els menuts; els mestres han de ser suficientment hàbils per a provocar activitats instructives a partir de les excursions, jocs, festes i costums locals...; els xiquets són capaços d'aprendre en qualsevol lloc, més enllà de les quatre parets d'una aula: en el carrer, en el joc, en el passeig...; l'art d'educar consisteix en això, saber aprofitar i apropar al xiquet tot el món que l'envolta.

Unes normes de funcionament i uns criteris organitzatius i pedagògics que, en el cas de les colònies blasquistes, encara es concreten i es detallen més gràcies a la decisió de la direcció de la Junta de Colònies Blasco Ibáñez de publicar les disposicions a les quals s'hauran d'ajustar els mestres de la Casa Colònia de Buñol, uns acords que va aprovar la mateixa Junta el 22 de juny de 1934 i que decideixen plasmar per escrit, no perquè fins aquest moment no se seguiren sinó "para el mejor cumplimiento del mismo y para evitar que algún maestro pueda cometer alguna falta, segu-

ramente involuntaria, por ignorancia de las antedichas disposiciones”, tal i com afirmen des de la mateixa Junta³⁶⁴.

En definitiva, cada mestre es responsabilitza, a nivell administratiu i burocràtic, dels colons de la seua escola. L'eixida es realitza, com ja sabem, des de la seu central del PURA, és a dir, des de la Casa de la Democràcia, on hauran d'acudir mitja hora abans de la partida. Durant el viatge, els mestres seran els reponsables de la vigilància dels menuts i es distribuiran de tal manera que puguen controlar tots els menuts. Una vegada en la colònia, a cada mestre se li assigna un grup de colons, sense deixar d'atendre mai el conjunt dels membres de la colònia. Estan obligats, doncs, a cuidar-los amb la màxima atenció en tot moment i a vigilar-los de manera eficaç.

De la mateixa manera, el mestre està obligat a donar-los la dutxa que els corresponga, a vigilar que després de les menjades es renten la boca, que tinguen cura de la neteja personal i evitar que estiguen sols en qualsevol dependència amb la finalitat que no discutisquen, es barallen o trenquen el material. El docent ha de ser capaç de transmetre'ls valors cívics, de convivència, col·laboració i solidaritat. A més, conviurà amb els menuts: s'alçarà i eixirà del dormitori al mateix temps i atindrà la seua neteja personal amb ells. El menjador ha de ser una extensió més de l'educació, de manera que no solament vigilarà els xiquets i les xiquetes sinó que haurà de traslladar-los hàbits, comportaments, actituds i, fins i tot, coneixements.

Una vegada adormits els menuts, els mestres podran eixir de la casa colònia, però sempre s'haurà de quedar almenys la meitat del professorat, que, per altra banda, només podrà eixir dues nits per setmana. La meitat del personal també es podrà absentar del pati, després de dinar i de la neteja bucal els dies excepte els dies festius i els diumenges que la visita dels pares obliga a mantenir una major vigilància.

Respecte a les activitats, després de desdejunar i una vegada organitzats els grups pels respectius mestres, ixen cap al lloc designat per la Direcció. Sempre haurà d'anar un mestre per la meitat i l'altre pel final del grup. Una vegada en el lloc, els colons seuen al voltant del mestre per a esmorzar o berenar. Després realitzen jocs, evitant sempre la violència i res-

(364) *Disposiciones de la Junta de Colonias Blasco Ibáñez a las que deberán ajustarse los señores maestros que asistan a la Casa-Colonia en calidad de profesoras auxiliares*. El document ve recollit com apèndix a Cruz, José Ignacio (2012: 181-186).

pectant sempre el medi natural. Durant els passejos, visites o excursions s'impartiran les denominades lliçons ocasionals, és a dir, no programades, establertes o sistematitzades prèviament. Tots els dies hauran de gaudir de banys de sol i realitzar gimnàstica. A més, els xiquets i les xiquetes hauran de realitzar un resum diari de les lliçons impartides pels mestres durant les eixides i, a més, procuraran que escriguen també tots els dies una carta a la seua família. Després de sopar, s'hauran d'organitzar activitats, fins a l'hora de ficar-se al llit, que siguen d'interés educatiu (contes, cançons...) però que no perjudiquen la digestió del menut.

Finalment, hem d'assenyalar que, malgrat que aquestes colònies blasquistes són mixtes i avançades des dels seus inicis a l'igual que ho eren les escoles laiques d'on provenien els seus colons, encara durant aquests anys del període republicà la concepció igualitària del xiquet i de la xiqueta i l'aplicació d'un ensenyament realment coeducatiu i igual per als dos sexes queda molt lluny de la realitat. Així, entre les disposicions a què estem fent referència ens trobem que: "Las maestras, juntamente con las niñas, cuidarán de adornar el comedor, remendar las ropas de los niños y cuidar del aseo de estos" i que "Con el solo fin de que les resulte como lección práctica a las niñas procurarán estar al cuidado del doblado, planchado de la ropa, ayudarán a servir la mesa, les explicarán la forma de condimentar la comida del día, etc.". A més, les mestres, però no els mestres, hauran de tenir també especial cura en la neteja del cap de les xiquetes, però no dels xiquets, "de la colonia con el fin de evitar la propagación o cría de suciedades propias de esa parte del cuerpo"³⁶⁵.

En definitiva, un sistema organitzatiu i pedagògic que, necessàriament, hem de completar amb les resolucions, orientacions i observacions que trobem als reglaments, tant els de les societats que mantenen les escoles laiques republicanes com els dels mateixos centres instructius, l'alumnat

(365) *Ibidem*. No és l'únic cas on ens trobem aquesta distribució d'activitats diferenciades a xiquets i xiquetes i l'assignació d'algunes d'elles exclusivament a les xiquetes. Sobre la colònia escolar de Lluçena, per exemple, trobem testimonis de colons que recorden que "mientras las niñas asean los dormitorios, nosotros nos recreamos con la lectura o escribiendo el diario", que "los niños jugamos en la plazoleta mientras las niñas preparan las mesas para servirnos la comida" o que "terminado el desayuno, todas las niñas aseábamos nuestros dormitorios y el de los niños; preparábamos la mesa para la comida y cena, repasábamos la ropa de la semana". Aguilar Ródenas, Consol (1997: 578). Unes pràctiques i una concepció diferenciada de l'educació que continuava sent bastant habitual malgrat l'adveniment de la II República i la Constitució de 1931 que atorgava a la dona la condició de ciutadana en igualtat de condicions i amb els mateixos drets que l'home. Ferrús Peris, Wilson (2014a: 146-147).

dels quals conforma les colònies escolars laiques republicanes i el professorat dels quals és el mateix que els acompanya durant aquestes eixides i conviu amb ells. Uns principis ideològics, uns postulats pedagògics, unes metodologies i unes pràctiques educatives pròpies d'unes escoles avançades i d'uns mestres innovadors que tractarem més endavant.

Amb tot, durant l'estiu de 1933 i 1934 les colònies laiques blasquistes continuen acudint a Buñol. És més, al llarg de 1933 es fa un esforç econòmic incalculable per a poder ampliar l'edifici i les seues instal·lacions i albergar còmodament a més de cent xiquets i xiquetes, capacitat màxima que fins a eixe moment tenia la Casa Colònia. I gràcies a aquest esforç, que realitzen els casinos republicans i els seus coreligionaris³⁶⁶, podran enviar cada any dues expedicions, conformades cadascuna d'elles per més de 150 colons³⁶⁷.

En 1934, tornen a participar les escoles laiques sostingudes i patrocinades per la Casa de la Democràcia, el Casino Republicà de la Misericòrdia, la Casa de la Democràcia de la Vega, El Ejemplo, el Casino Republicà del Museu, El Popular, La Luz, El Ideal de Natzaret, i a més se suma el Casino Republicà de Vara de Quart³⁶⁸. Per la seua banda, l'escola laica dels republicans radicals continua establint-se durant el mes d'agost al municipi d'Alborache al mateix local, a la casa cedida per Leandro Olano i la seua esposa Consuelo Barber, encara que en l'estiu de 1934 es planteja la possibilitat que dure quaranta dies³⁶⁹. També sabem que els metges encarregats de revisar els menuts d'aquesta colònia, d'atendre'ls i de fer-los el seguiment físic, higiènic i de salut eren José Dómine i Antonio Bartrina³⁷⁰ i que la colònia i les seues instal·lacions, tal i com ocorre amb les colònies blasquistes de Buñol, continuen obertes els diumenges a les famílies dels infants i a tots aquells coreligionaris que vulguen comprovar “la excelente

(366) Fins i tot s'organitzen festes i activitats per a recaptar fons que ajuden a fer front a les despeses d'ampliació del local. “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 19 de juliol de 1933, p. 1.

(367) “Colonias escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1933, p. 3; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 2 de juliol de 1934, p. 8; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 3 de juliol de 1934, p. 2. El cost era de 462 pessetes per colon i dia. “Colonias escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 14 de juliol de 1934, p. 5.

(368) “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 9 de juny de 1934, p. 8. No hem trobat a les fonts documentals consultades cap informació ni referència a l'escola laica sostinguda i promocionada pel Casino Republicà de Vara de Quart.

(369) “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 13 de juliol de 1933, p. 3; “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1934, p. 8.

(370) “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 16 de juliol de 1933, p. 4.

instalación, dentro de un local admirable, con amplias y ventiladas habitaciones y con balcones mirando al monte, de donde reciben el aire puro de los pinos, tan saludable para la infancia”³⁷¹.

Durant aquests anys, des de les files del republicanisme blasquista continuen incidint en l’interés humanitari i social de les colònies escolars republicanes. Per una banda, és una “inmensa obra de fraternidad hacia todos los hombres y de tendencia a morigerar la imperfección humana, que todavía permite que haya niños indigentes, mal vestidos, insuficientemente alimentados y habitando tugurios insanos”, de manera que, des d’un punt de vista social “son un intento laudable de reparación al daño inferido a una parte de la especie humana”. Per altra banda, són un instrument per a contribuir a “la salud actual de nuestros niños, la robustez ulterior de nuestros jóvenes y una sucesión de generaciones de fuerte contextura fisiológica abierta, y por este solo hecho, a todas las posibilidades de regeneración moral y física”. Els xiquets i les xiquetes que necessiten de les colònies escolars són “los ciudadanos de mañana, realizadores del ideal de una república evolutiva, honesta y fraternal”. I, a més, és imprescindible que aquestes colònies escolars siguin laïques, no s’ha de prescindir de “la moral laica, que ansiamos; la consciencia manumitida de toda caución religiosa” i “debemos aprender y enseñar que el conocimiento y el sentimiento, elementos de nuestra consciencia, han de tener como fuerza impulsora de nuevas modalidades de ordenación social el interés de todos los hombres, el encadenamiento de la vida toda de nuestra convivencia en la conquista de la mayor suma de felicidad por la reducción del dolor físico y del dolor social”. Amb les colònies escolars es pretén, doncs, aconseguir “una humanidad más sana y más culta” ja que “niños sanos y niños buenos, crean hombres fuertes y morales y ellos serán las células que plasmarán nuestro ideal de paz y de cultura para todos”³⁷².

L’estiu de 1933, l’Ajuntament de València, dirigit pel PURA, decideix instal·lar també colònies escolars a Buñol, junt amb les que el mateix partit manté a la població. S’ubicaran, una vegada més, en “las amplias naves de lo que fue fábrica de sedas, en el paseo de San Luis” després de condicionar, habilitar i disposar els dormitoris, els menjadors, la cuina “y todas las dependencias con gran sencillez y gusto, causando un efecto

(371) “Colonias Escolares. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 9 d’agost de 1933, p. 2.

(372) López Rodrigo, A., “Colonias Escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 2 de juliol de 1933, p. 1.

sorprendente y halagador”, amb la inestimable ajuda del també ajuntament blasquista de Buñol. Així, el 18 de juny eixirà una primera expedició formada per 153 xiquetes i dirigida per Álvarez Culebras. Aproximadament un mes després, el 10 de juliol, ix la segona expedició amb 155 xiquets. I encara eixiran el 15 d’agost les últimes colònies municipals, una cap a la platja de la Malva-rosa i l’altra, de nou, cap a Buñol³⁷³.

Colònies municipals a la platja de la Malva-rosa³⁷⁴.

Una quantitat de colònies que hem de sumar a les que l’Ajuntament de València, a través del delegat de Colònies Escolars el tinent d’alcalde Julio Saborit, organitza entre juny i setembre també a Cullera, el Vedat de Torrent, Segorbe, Villar del Arzobispo i Requena. Un total, doncs, d’onze expedicions entre juny i setembre que suposen 2.500 xiquets i xiquetes, “sin que se haya quedado solicitud alguna por atender”. Tot un èxit sense precedents per als republicans blasquistes de la ciutat de València³⁷⁵.

(373) “Colonias Escolares Municipales”, *La Correspondencia de Valencia*, 20 de juny de 1933, p. 2; “En la Casa de la Ciudad. Sigue el Movimiento de Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 10 de juliol de 1933, p. 1; i “En la Casa de la Ciudad”, *La Correspondencia de Valencia*, 15 d’agost de 1933, p. 1.

(374) APA. Foto facilitada per M. José Arizo Berga.

(375) El 10 de juny ixen les dues primeres expedicions cap a Cullera i el Vedat de Torrent; el 18 de juny ix la tercera cap a Buñol; el 30 de juny la quarta, cinquena i sisena cap a Segorbe, Villar del Arzobispo i Requena; el 4 de juliol la setena i la huitena cap a Cullera i el Vedat de Torrent, després de tornar les anteriors; el 10

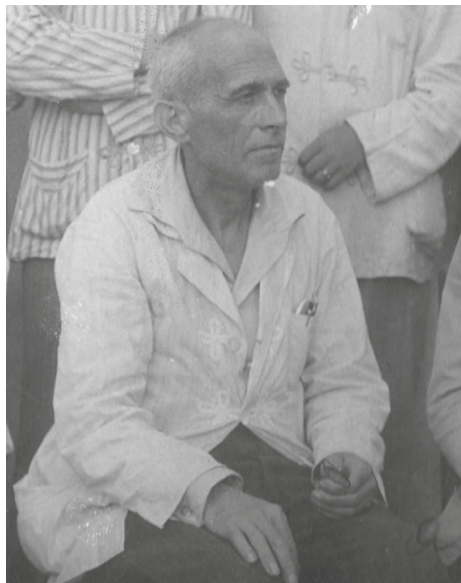
Arribats en aquest punt, considerem d'un enorme interès l'article que Mariano Romar publica en *El Pueblo* el 26 de juliol de 1933 sobre la labor de Rafael Arizo Aparici al front de la colònia municipal de la Malva-rosa des que es fundara, ara feia quatre anys, "un hombre, encanecido entre los niños y al servicio del más acendrado espíritu laico". Una crònica que ens ajuda a comprendre millor l'organització i l'esperit de llibertat que es vivia en aquestes colònies escolars, al front de les quals hi eren els millors i més preparats mestres. Unes consideracions que ens poden servir i es poden fer extensibles a les colònies escolars laiques i republicanes. Es rebutja i es critica el règim disciplinari escolar *cuartelario*, propi d'una pedagogia caduca però molt estés entre les escoles nacionals i la majoria de les privades, perquè "además de asfixiar las iniciativas propias del niño constreñían su libertad y mortificaba su propio temperamento". Front a açò, tal i com es pretenia aconseguir en la majoria de les escoles laiques i racionalistes, cal incentivar el dinamisme, l'activisme i la llibertat dels xiquets i de les xiquetes³⁷⁶.

Un any després, des de les pàgines de *La Correspondencia de Valencia* es fan ressò de la important reducció que ha realitzat l'Ajuntament de València de l'import destinat a les colònies escolars municipals, deixant la quantitat en només 100.000 pessetes, la meitat del que hi havia previst al pressupost. Però informen també de la sospita que l'alcalde les vulga su-

de juliol ix la novena cap a Buñol; i el 15 d'agost ixen les últimes, la desena i l'onzena, cap a la Malva-rosa i Buñol. A més, s'acceleren els tràmits per a obrir una colònia escolar permanent a la Malva-rosa (l'edifici s'alçarà finalment al Camí de la Malva-rosa núm. 88 i s'inaugurarà en febrer de 1934) i s'estudia la possibilitat d'obrir-ne una altra permanent a la muntanya. "En la Casa de la Ciudad. Mañana comenzarán a salir las colonias escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 9 de juny de 1933, p. 8; "En la Casa de la Ciudad. Van saliendo las colonias escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 30 de juny de 1933, p. 1; "En la Casa de la Ciudad. Movimiento de colonias escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 4 de juliol de 1933, p. 8; "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 7 d'agost de 1933, p. 8; "Noticias", *Las Provincias*, 30 de juny de 1933; "Noticias", *Las Provincias*, 5 de juliol de 1933, p. 3; "De la Región. De Segorbe. La colonia escolar", *Las Provincias*, 7 de juliol de 1933, p. 11; "Noticias", *Las Provincias*, 8 d'agost de 1933, p. 3.

(376) Romar, Mario, "Una colonia a orilla del mar. Más de un centenar de pequeños vivifican sus cuerpos al aire y al sol", *El Pueblo*, 26 de juliol de 1933, p. 3. L'autor de l'article també ens narra el règim que diàriament se segueix a la colònia. S'alcen a les 7 h. del matí "sin intromisiones de autoridad coactiva" i "se entregan a las tareas de su aseo". Abans de desdejunar, realitzen al pati un poc de gimnàstica sueca. A continuació, platja, passeig, bany i jocs lliures fins a les 12 h. que descansen un poc abans de dinar. Es descansa després fins a les 16 h. i després d'un passeig es passa a realitzar jocs col·lectius fins a l'hora de berenar. Després, "una suave y ligera sesión de instrucción a base de cantos escolares, disertaciones prácticas sobre motivos naturales de orden físico y social y sesiones de cine". Finalment s'open i se'n van a les habitacions i es preparen per a dormir.

primir: “El hecho no tiene precedentes y constituye para el Ayuntamiento republicano de la tercera capital de España una verdadera ignominia”³⁷⁷.

El mestre laic, Rafael Arizo Aparici, en la colònia municipal de Villar del Arzobispo, 1930³⁷⁸.

Però, l’Ajuntament blasquista de Vicente Lambies³⁷⁹, encara que amb menys pressupost, continuarà donant suport a les colònies escolars i promocionant-les, tal i com es manté des del propi PURA. Això sí, la delegació de Colònies Escolars de l’Ajuntament informa que s’organitzaran i començaran a principi del mes d’agost però advertint que “tan sólo podrán figurar en las mismas los niños que a juicio de los facultativos les sea de indispensable necesidad los beneficios de dicha institución”³⁸⁰.

A la fi, ixen expedicions de colònies escolars cap a Navajas, el Vedat de Torrent, Cullera, Requena, Segorbe, la Malva-rosa i Villar del Arzobispo³⁸¹.

(377) “Las Colonias Escolares del Ayuntamiento”, *La Correspondencia de Valencia*, 6 de juliol de 1934, p. 1.

(378) APA. Foto facilitada per M. José Arizo Berga.

(379) Vicente Lambies Grancha, maçó i militant del PURA, fou alcalde de València entre maig de 1932 i novembre de 1934. També aconseguí una acta de diputat en les eleccions de 1933.

(380) “En la Casa de la Ciudad”, *La Correspondencia de Valencia*, 25 de juliol de 1934, p. 1.

(381) L’1 d’agost ixen cap a Navajas 40 xiquets (dirigits per Carmelo Martínez) i cap al Vedat de Torrent 40

I un any més decideixen des de l'Ajuntament enviar una colònia escolar també a Buñol el dia 10 d'agost amb un total de 150 xiquets, però l'alcalde ordenarà la tornada només quatre dies després perquè l'edifici destinat a aquesta nombrosa colònia municipal "no ofrecía todas las garantías de solidez" i decideixen distribuir els xiquets entre la Malva-rosa i Villar del Arzobispo³⁸².

Els qui ja no faltaran tampoc any rere any a aquesta cita de Buñol seran les Colònies Escolars FUE-Magisteri, que les organitzaran ininterrompudament fins a l'estiu de 1936, moment en què, com a conseqüència del colp militar, hagueren de canviar la seua organització, els seus objectius i els seus destinataris, que a partir d'eixe moment seran els fills dels milicians en el front i els xiquets evacuats de les zones ocupades pels rebels.

Així, i seguint sempre la informació extreta de la citada *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol*, en 1933, l'any de major èxit, aconseguïen enviar a Buñol un total de 120 xiquets i xiquetes dividits en dos torns de 60 colons i una durada de 40 dies cadascun³⁸³.

La segona colònia rebrà el nom de l'estudiant de la FUE mort en 1931, Jaime Remohí. Aquesta vegada s'instal·laran en el denominat edifici Prieto de la població i estarà dirigit per Víctor Agulló, que anirà acompanyat per Asunción Boquet, Lolita Bernat, María Guimerá, Pepe Boquet, Francisco Corbí, Tomás Urbiztondo, Joaquín Calero i A. Extremera³⁸⁴.

xiquetes; el dia 8 d'agost ix la tercera colònia cap a Cullera dirigida pel mestre municipal Ramón Rossi Torres; el dia 11 d'agost ix la colònia cap a Segorbe amb 115 xiquets; el dia 20 d'agost cap a la Malva-rosa es traslladen 22 xiquets i 26 xiquetes sota la direcció de Ramón Rossi i auxiliat per Vicentita Rodrigo, Agustín Torán, Manuel Quevedo i Salvador Calabuig. "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 31 de juliol de 1934, p. 1; "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 3 d'agost de 1934, p. 1; "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 7 d'agost de 1934, p. 1; "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 10 d'agost de 1934, p. 1; "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 20 d'agost de 1934, p. 1.

(382) "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 9, 10, 14 d'agost de 1934, p. 1.

(383) Així es llig també a la premsa, on s'anuncia l'eixida per al dia 25 de juliol de 1933 de la primera expedició de 60 xiquets i xiquetes cap a Buñol des del carrer de l'Abadia de Sant Martí núm. 10, local social de la FUE, i s'anuncia la segona expedició, la Jaime Remohí, per al dia 25 d'agost, amb les mateixes característiques que la primera. L'única diferència respecte a la informació de la *Memòria*, és que al periòdic sempre informa que la durada d'amdues expedicions és de 32 dies i no de 40. "FUE. Colonias Escolares", *El Pueblo*, 25 de juliol de 1933, p. 2.

(384) Aquest any també, es constitueix el Departament de Colònies Escolars FUE (abans Junta de Colònies del Magisteri FUE) amb un Comitè d'Honor presidit pel president de la República. Per a l'organització de les colònies escolars d'aquest estiu de 1933 (les del Magisteri FUE i les Jaime Remohí) es designa la següent Junta: José Cantó Selva, director-cap del Departament; Miguel Marín, secretari; Tomás Urbiztondo Barber, vicese-

L'any 1934 patiran el canvi de govern i les polítiques radicalcedistes, però malgrat les dificultats i els entrebancs no defalliran i encara aconseguiran enviar a la Colònia Escolar FUE, instal·lada al denominat Antiguo Centro (plaça del Mercat), 66 xiquets i xiquetes, que romandran allí des de principis d'agost fins al 6 de setembre. L'equip docent estarà constituït per: José Cantó, com a director; Víctor Agulló, com a administrador; Ascensión Boquet, Pilar Mozas, Rosita Busquets, Francisco Corbí, Rafael Giménez i Ramón Orero, com a mestres³⁸⁵.

Per la seua banda, la Junta Valenciana continuarà sense establir-se a la població de Buñol i optarà, una vegada més, per instal·lar les seues colònies a Macastre i Chelva, en els locals cedits, com en anys anteriors, per Hidroelèctrica i la Fundació Clavel de Chelva, respectivament. Per allí passaran cada any al voltant de 300 xiquets i xiquetes³⁸⁶, distribuïts en quatre expedicions de 30 dies i 60 colons³⁸⁷.

Les tres colònies escolars establertes a Buñol, mantindran relacions excel·lents, coincidiran en algunes activitats, col·laboraran entre elles i rebran suport dels elements republicans del poble de Buñol i del seu Ajuntament³⁸⁸.

cretari; secció administrativa: Víctor Agulló Aguilar, tesorer; Antonio Martínez Rueda, comptador; secció de propaganda i festes: Francisco Corbí Ortuño, vicepresident; José Bort Zandalinas, secretari; Ricardo Sanjuán Pallás, vicesecretari; secció mèdica: Manuel Usano Martín, vicepresident; Enrique Georgacópulos Teja, secretari; Antonio Herrera Padilla, vicesecretari; secció de vocals: Luis Serra Andrés i Rafael Martínez Peiró. S'assenyala, contràriament al que es diu a la *Memoria*, que el nombre de colons és de 150. "Noticias", *Las Provincias*, 18 de febrer de 1933, p. 3.

(385) "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 6 de setembre de 1934, p. 1. No obstant, aquesta informació contrasta amb part de la informació de la *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol...*, *op. cit.* En aquest cas s'afirma que s'instal·len 40 xiquets i xiquetes durant 32 dies i que els mestres participants van ser: Lolita Bernat, Asunción Boquet, Encarna Agulló, Francisco Corbí, Tomás Urbiztondo, Ramón Orero i els germans Pascual Mozas.

(386) "Junta Valenciana de Colonias Escolares", *El Pueblo*, 15 de juliol de 1933, p. 8; "La colonia escolar de Chelva", *El Pueblo*, 21 de juliol de 1933, p. 2. "Junta Valenciana de Colonias Escolares", *El Pueblo*, 24 de juny de 1934, p. 7.

(387) "Colonias Escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 31 d'agost de 1934, p. 1. S'informa que després de 30 dies d'estada a Macastre torna la primera de les expedicions i se'n va la tercera cap al mateix lloc. El dia 2 de setembre ix de Chelva de tornada cap a València la segona de les expedicions. Afegeixen que si poden aconseguir suficients fons econòmics n'organitzaran la quarta.

(388) Per exemple, durant les festes de Buñol els xiquets i les xiquetes de les colònies laiques, de l'Ajuntament de València i de la FUE berenen junts en el passeig de San Luis. "Buñol en fiestas", *Las Provincias*, 6 de setembre de 1933, p. 4. Per la seua banda, la Junta Valenciana continua instal·lant les seues expedicions a Chelva (dos torns de 65 xiquets i xiquetes cadascun) i a Macastre (un primer torn de 66 xiquets i xiquetes i un altre de 63). Cal afegir com a novetat que aquest any acudeixen 40 xiquets i xiquetes pobres del Port de Sagunt que ixen el

CAPÍTOL VII

Els darrers anys (1935-1936)

Les eleccions de 1933 van ser favorables al PRR i la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) a nivell nacional, un resultat que tingué el seu reflex ací al País Valencià amb el triomf i predomini del PURA i la DRV. Els republicans blasquistes, amb Sigfrido Blasco-Ibáñez al seu front, no solament col·laboraran amb els diversos governs que es conformen al llarg d'aquest bienni radicalcedista sinó que també hi participarà en la figura del dirigent Ricardo Samper, que arribarà a ostentar la Presidència del Consell de Ministres durant sis mesos i el Ministeri de l'Estat, encara que per poc de temps.

Des de 1931 s'anaren creant vincles d'unió i cooperació molt estrets entre el PURA i els radicals de Lerroux, fins al punt que molts militants blasquistes estaran també afiliats al PRR. Açò provocà una pèrdua de la pròpia identitat i derivà en un seguidisme absolut de les polítiques i les decisions marcades per Lerroux, uns plantejaments, per altra banda, cada vegada més conservadors i pròxims a la CEDA. Fins i tot, després de la revolució d'octubre de 1934, regidors i alcaldes d'esquerres, legitimament elegits, van ser obligats a dimitir per a ser substituïts per gestores de majoria conservadora, conformada per la DRV, el PURA i el PRR.

dia 22 d'agost en dos grups de 25 i 15 per a incorporar-se, respectivament, a la colònia de Chelva i de Macastre. *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1933*, València, Tip. P. Quiles, 1934; i "Junta Valenciana de Colonias Escolares", *La Correspondencia de Valencia*, 23 d'agost de 1933, p. 6.

Una de les últimes expedicions de colònies escolars d'estiu, 1936³⁸⁹.

Aquesta absència de polítiques pròpies, el seguidisme dels radicals i el gir cap a posicionaments de dretes i conservadors, provocà una crisi progressiva al si de les dues organitzacions republicanes i l'eixida de molts militants i també de destacats dirigents del PURA (Vicente Marco Miranda, Julio Just i Faustino Valentín) que en juliol de 1934 fundaren Esquerra Valenciana, a l'igual que uns mesos abans, però al si del PRR, Diego Martínez Barrio junt amb d'altres dirigents radicals s'escindira i fundara el Partido Radical Demócrata, que mesos després s'unirà al Partido Republicano Radical Socialista per a fundar el Partido Unión Republicana Nacional.

Els casos de corrupció deterioraran la seua imatge i provocaran una caiguda imparable. Sigfrido resulta involucrat, amb altres alts dirigents del PURA i del PRR en el cas *Straperlo*, un assumpte de cobrament de quantitats econòmiques a canvi de la concessió d'autorització per a una ruleta de joc, i provoca la dimissió de Lerroux. Només un mes després, es destapa un altre cas de corrupció provocat per la denúncia de l'exinspector general de Colònies Antonio Nombela, que apunta directament a Lerroux. Acò desacredita el PRR i l'enfonsa definitivament, una caiguda que arrossega

(389) Foto Vidal Corella. *El Pueblo*, 25-8-1936.

irremeiablement el PURA, un partit que fins a eixe moment havia controlat la vida política de la província de València i havia tingut en les seues mans, de manera indiscutible, l'Ajuntament de València i la Diputació³⁹⁰.

Davant aquesta situació, es convoquen noves eleccions a les quals el PURA es presenta dèbil, amb una forta crisi interna i amb nombroses fugues de militants i simpatitzants cap a partits republicans d'esquerra. El resultat electoral deixa els blasquistes sense representació i entra en la seua fase final. Els radicals de Lerroux no ho tenen molt millor i pràcticament desapareixen. Com apunta García Andreu: "El blasquismo perdió 77.405 votos en la provincia de Valencia y 46.690 en la capital, o dicho de otra forma, una merma del 71% y 76% respectivamente de sus votantes en relación con las elecciones de 1933" mentre que el PRR de Lerroux "sólo aguantó en la circunscripción de Castellón, aunque disminuyó un 50% el número de sus simpatizantes con respecto a 1933; en Alicante, el lerrouxismo casi desapareció del mapa electoral"³⁹¹. En definitiva, el fins ara totpoderós PRR, es queda amb l'1'1% dels vots i aconseguix només 5 diputats, de manera que ni Lerroux obté l'acta de diputat³⁹².

En iniciar-se la Guerra Civil en juliol de 1936, els radicals i el PURA són considerats còmplices dels rebels i de la dreta conspiradora, no debades havien col·laborat i pactat, respectivament amb la CEDA i la DRV, organitzacions polítiques plenament involucrades en l'alçament militar. Els partits són il·legalitzats i els seus béns confiscats. Alguns dels seus dirigents, entre ells Sigfrido Blasco, Ricardo Samper i el mateix Lerroux, ixen d'Espanya.

Alguns casinos blasquistes, que sustenten escoles laiques i participen en les colònies del partit, ja es desvinculen del PURA a partir de 1934. Un dels exemples més simptomàtic és el cas del Centre Republicà El Ideal de Burjassot que passa a denominar-se "El Ideal. Centro Republicano Blasquista de Burjasot" i ho fonamenten en el fet d'haver-se desviat el Consell Federal "de las esencias del programa de su fundador, Blasco Ibáñez"³⁹³. Un altre exemple és el del Casino d'Unió Republicana

(390) Martínez, Francesc A. i Laguna Platero, Antonio, dirs. (2008: 28-55).

(391) García Andreu, Mariano (2006: 96-97).

(392) Hugh, Thomas (1976: 180).

(393) "Los republicanos de Burjasot se separan del Partido Autonomista", *La Correspondencia de Valencia*, 18 de juliol de 1934, p. 6.

Autonomista El Ejemplo que passa a ser “Círculo Unión Republicana Nacional” i comença a denominar l’escola laica que patrocina “Escuela Racionalista El Ejemplo”³⁹⁴.

Després del colp d’Estat i una vegada iniciada la Guerra Civil, com déiem, el PURA és declarat extingit i els seus béns són confiscats i transferits a altres partits republicans d’esquerres integrats en el Front Popular, principalment IR, però algunes de les escoles laiques que sostenen continuaran obertes i en funcionament, d’igual manera que mantindran, això sí per última vegada, l’organització de les colònies escolars en les quals han participat fins a hores d’ara a través de la pròpia Junta de Colònies Blasco Ibáñez.

Així, per exemple, el Centre d’Unió Republicana Nacional, abans Autonomista, del districte de la Misericòrdia anuncia a finals d’agost de 1936 l’apertura de la matrícula en l’Escola Mixta Graduada que continuen sustentant. El denominat Centre Instructiu Blasquista d’IR del districte de la Misericòrdia, ubicat al carrer de Miró núm. 18, continua sostenint en el seu centre les antigues escoles laiques del Casino del PURA i mantenint Tomás Castelló al seu front, el mateix que les dirigia des de 1932.

Per la seua banda, el Partit Valencianista d’Esquerra constitueix el Comité executiu, presidit per Fermín Calvete “Als efectes de normalisar [sic] les activitats del Casino distrital [sic] ‘El Pueblo’ (carrer d’Espartero) per a que [sic] els seus afiliats contribuïquen [sic] a les responsabilitats del moment amb la fe i entusiasme de que [sic] sempre donaren prova, en defensa de la llibertat i de la República”. I, des del Centre Instructiu Republicà del districte de l’Audiència, seu també d’IR i ubicat al carrer dels Roters núm. 9, també marquen el seu distanciament públic de Sigfrido Blasco, “jefe que fue del Partido Autonomista, en el cual militó hasta hace poco tiempo nuestro Centro”, i les seues declaracions des de l’exili són considerades “un escarnio para el que fue aquel glorioso partido creación de su padre y orgullo de la Valencia republicana”.

Igualment, IR serà l’organització política que confiscarà l’edifici i les escoles d’aquell “temple del laïcisme” que fou per al PURA la Casa de la Democràcia de la Gran Via de les Germanies, la seu principal del partit, però “las escuelas siguieron funcionando en su línea habitual”³⁹⁵, això sí,

(394) “Círculo Unión Republicana Nacional”, *La Correspondencia de Valencia*, 29 de juny de 1934, p. 7.

(395) “Centro de Unión Republicana Nacional. Distrito Misericordia”, *El Pueblo*, 20 d’agost de 1936, p.

fins als primers mesos de 1938, moment en què el govern republicà transforma la històrica Escola Mixta Graduada de la Casa de la Democràcia en “Escuela Nacional de Valencia La Democracia” (en ocasions, també denominada “Escuela Nacional Graduada de la Gran Vía de las Germanías nº 22”) i deixa de ser una escola laica, privada i sostinguda per una casino republicà, per a transformar-se en una escola pública amb mestres nacionals³⁹⁶.

Però una de les proves més evidents que els mestres laics continuen impartint classes en les mateixes escoles que abans estaven sostingudes pels republicans blasquistes, és el fet que, presidits pel mateix José Medio, continuen reunint-se en el local de les escoles de la Casa de la Democràcia³⁹⁷.

El 12 d'agost de 1936, *El Pueblo* és confiscat per UR per acord del Comité Executiu Popular i se suprimeixen tots els originals que afecten l'extingit PURA, del qual ja no es torna a parlar, desapareix; però sí que es continua fent alguna referència a les colònies escolars Blasco Ibáñez. Es designa com a director provisional a José Aznar Pellicer, periodista i també president d'UR a València, i des d'aleshores el periòdic blasquista es converteix en òrgan oficial de la UR de Martínez Barrios³⁹⁸.

Amb aquest context i a les portes d'una guerra civil s'organitza el que seran les últimes colònies escolars laiques i republicanes, un context en el qual la Federació de Colònies Escolars continuarà en plena vigència, organitzant i coordinant activitats³⁹⁹.

8; Expedient administratiu de Tomás Castelló Peiró, AHCV, 13-C; “Partit Valencianista d'Esquerra. Casino El Pueblo”, *La Correspondencia de Valencia*, 14 d'agost de 1936, p. 4; “Los blasquistas y ‘Sufrido’”, *La Correspondencia de Valencia*, 31 d'agost de 1936, p. 3; Lázaro Lorente, Luis Miguel (1982: 43).

(396) Es pot consultar al respecte l'expedient administratiu de Teresa Cisneros Rico, AHCV, 20-C i el de Manuela Simó Esplugues, AHCV, 23-S. Aquestes dues mestres exerceixen en les escoles de la Casa de la Democràcia, però en novembre de 1937 “sabiendo que va a ser nacionalizada” sol·liciten continuar treballant allí com a mestres interines. Així és com, en febrer de 1938 reben el nomenament per a exercir en la recentment denominada *Escuela Nacional de Valencia “La Democracia”*. També l'expedient administratiu de José Medio Terrades, AHCV, 25-M, gràcies al qual sabem que, el fins a eixe moment director de les escoles laiques de la Casa de la Democràcia, a partir de març de 1938 continua exercint al mateix lloc, però ara com a mestre interí de la nova escola nacional en què s'havia transformat aquella.

(397) “De Enseñanza. A los maestros laicos”, *La Correspondencia de Valencia*, 22 de setembre de 1936, p. 4. A la reunió assisteixen dos delegats del claustre de mestres laics històrics de Catalunya.

(398) *El Pueblo*, 12 d'agost de 1936, p. 1 i *El Pueblo*, 15 d'agost de 1936, p. 5. A partir del dia 24 d'agost passa a denominar-se *El Pueblo. Diario de Izquierdas* i s'inclou en la primera pàgina l'anagrama d'UR.

(399) “Federación de Colonias Escolares. El Día de las Colonias”, *El Pueblo*, 4 de juny de 1936, p. 8; “Federación de Colonias escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 5 de juny de 1936, p. 2; “Los niños

Així, el 7 de juliol de 1935, des de la Casa de la Democràcia, ix cap a la Casa Colònia Blasco Ibáñez de Buñol una primera expedició de 160 colons d'ambdós sexes, constituïda pels alumnes de les escoles laiques sostingudes pel PURA. Després de trenta dies tornen el 6 d'agost i tres dies després marxa una segona expedició de 180 colons, que no en tornarà fins al 7 de setembre. El Rober Autonomista, presidit per Pilar Tortosa de Blasco-Ibáñez, col·labora un any més i el dia d'abans comença a repartir equips de roba entre els menuts més necessitats, una relació de noms que faciliten els mestres de cadascuna de les escoles laiques que hi participen. De nou, des de la Junta es realitza una crida a les autoritats, cases de ràdio i particulars perquè faciliten un aparell de ràdio i poder instal·lar-lo a la Casa Colònia perquè els colons puguen usar-lo durant la seua estada a Buñol com una activitat formativa i cultural més. Unes colònies escolars que continuen creixent en quantitat i qualitat (realitzen setmanalment funcions de teatre, demostracions esportives, partits de futbol amb equips locals i d'altres colons, activitats de ràdio...) i que continuen considerant-les “una obra digna de orgullo para Valencia y del Partido Autonomista”. No debades, aquest any aconseguiran enviar al voltant de 400 alumnes entre les dues expedicions que es realitzen en els mesos de juliol i agost⁴⁰⁰.

Però en juliol de 1936, amb un partit sumit en una crisi interna sense precedents, amb clars signes de descomposició, i a les portes d'una sublevació militar, els republicans blasquistes continuen organitzant les seues colònies escolars i apel·lant als socis i als coreligionaris, i també a “los hombres adscritos a cualquier credo liberal”, perquè col·laboren i contribuïsquen amb donacions econòmiques⁴⁰¹.

Continuen considerant aquesta activitat circumescolar com un dels millors mitjans per a aconseguir una humanitat més sana però també més

aspirantes a colonos, van a postular para las Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 26 de juny de 1936, p. 3; “¿Has comprado con diez céntimos en un estanco el sello pro Colonias Escolares?”, *La Correspondencia de Valencia*, 8 de juliol de 1936, p. 2.

(400) “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1935, p. 8; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 7 de juliol de 1935, p. 6; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 6 d'agost de 1935, p. 8; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 8 d'agost de 1935, p. 1; “Una visita a Buñol”, *El Pueblo*, 24 d'agost de 1935, p. 8; “Colonias Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 7 de setembre de 1935, p. 4. En aquesta última notícia conta l'anècdota que no tenen escenari per a fer les representacions teatrals i que han d'improvisar fins que eixe mateix estiu el mestre nacional Salvador Mullor Bañón, que passa l'estiu a Buñol i que també és un excel·lent pintor, els pinta un escenari “de veritat”.

(401) “Colonias Escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 1 de juliol de 1936, p. 3.

culta. Després de tants anys, les colònies no han perdut per als republicans el seu significat, el seu interès humanitari i social. Des del punt de vista social, encara són vàlides per a reparar el “daño inferido a una parte de la especie humana, preterida de los beneficios de la riqueza y aun de los de la ciencia”. Igualment, no obliden l’aspecte higienista i sanitari de les colònies que, necessàriament, han d’ajudar a la regeneració moral i física de les futures generacions, “los ciudadanos de mañana, realizadores del ideal de una República evolutiva, honesta y fraternal”⁴⁰².

Però, a més, no deixen mai d’incidir en el sentiment laic que els acompanya en totes les seues activitats educatives, formatives i culturals, i del qual mai no prescindeixen: “la moral laica, que ansiamos; la conciencia manumitida de toda caución religiosa, por la que propugnamos, han de abrirse paso por el intrincado enmarañamiento de las emociones místicas y devotas, movidas por resortes de compensación ultraterrena”. Tanmateix, “debemos aprender y enseñar que el conocimiento y el sentimiento, elementos de nuestra consciencia, han de tener, como fuerza impulsora de nuevas modalidades de ordenación social, el interés de todos los hombres, el encadenamiento de la vida toda de nuestra convivencia en la conquista de la mayor suma de felicidad por la reducción del dolor físico y del dolor social”⁴⁰³. Uns principis i uns sentiments que no deixaran de transmetre en cadascuna de les actuacions que acompanyen aquestes colònies escolars.

A la fi, el 5 de juliol d’aquest any ix cap a Buñol la primera expedició de les colònies escolars laiques blasquistes, i allí romandran, aliens a la guerra, fins al 5 d’agost. I, encara, la Junta de Colònies Blasco Ibáñez, “estimando que la normalidad es absoluta en Valencia y su provincia”, decideix organitzar la segona expedició i insta tots els inscrits perquè passen, com era habitual, per la Casa de la Democràcia “con el fin de ultimar detalles”⁴⁰⁴. Una eixida que, segons tots els indicis, acabarà produint-se el dia 9 d’agost de 1936, això sí, limitant al dia 28, per acord de la Federació de Colònies, l’única visita als colons. Aquesta sí que serà l’última colònia

(402) *Ibidem*.

(403) *Ibidem*.

(404) “Colonias Escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 3 de juliol de 1936, p. 8; “Colonias Escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 5 d’agost de 1936, p. 2.

laica i republicana organitzada pel que encara queda del blasquisme valencià⁴⁰⁵.

Per la seua banda, els republicans radicals inicien la campanya de les seues colònies escolars laiques en juny de 1935 i obrin, com sempre, la campanya de subscripcions⁴⁰⁶. A la fi, el 2 d'agost d'aquest any, ix l'expedició de colons de la seua escola laica, encara que, en aquesta ocasió ja no s'establirà a Alborache sinó a Yátova, en la mateixa comarca de la Foia de Bunyol-Xiva. Allí s'instal·laran gairebé trenta dies, fins al 30 d'agost⁴⁰⁷, en un municipi amb poques diferències respecte a l'anterior pel que fa als beneficis que es pretenen aconseguir per als infants: una vida en plena naturalesa, en contacte continu amb el sol i l'aire pur i amb una bona i saludable alimentació, amb l'objectiu d'enfortir els seus cossos i preparar-los per a l'hivern. Un lloc que els facilita també la realització diària d'excursions al camp i a la muntanya sense haver de “recorrer grandes distancias, puesto que los alrededores de Yátova, donde se halla instalada, son tan pintorescos y atractivos y las fuentes tan cercanas, que en poco tiempo se consigue encontrar un sitio delicioso donde pasar el día”⁴⁰⁸.

De la bona rebuda i acceptació que té la colònia per part de les autoritats municipals i del poble de Yátova, dóna compte la premsa, on els directors de la colònia radical arriben a afirmar que “durante los 18 años que vienen formando dicha colonia escolar, no apreciaron tanto entusiasmo ni tanto júbilo en ninguno de los pueblos en que la instalaron, lo cual justifica el buen nombre que goza el pueblo entre los más cultos y el buen concepto que del mismo se tiene”. El dia de l'arribada feren acte de presència la mestra de la població, Concha Pertegás, i el metge Francisco Mena que, a més, es va oferir de manera incondicional perquè comptaren amb ell. També hi era l'alcalde, Bernardo Martínez; el secretari de l'Ajuntament, Vicente Fortea; i els regidors Pascual Gimeno, Francisco Martínez i José Juan Higón, al mateix temps president del Consell local del PURA. Es va organitzar una manifestació per a acompanyar-los fins al local on s'havien d'instal·lar, una “espaciosa e higiénica casa, cedida gratuitamente por el

(405) “Colonias Escolares Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 8 d'agost de 1936, p. 6.

(406) “Colonia escolar. Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 13 de juny de 1935, p. 8.

(407) “Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 1 d'agost de 1935, p. 7; “Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 30 d'agost de 1935, p. 4.

(408) “Casa del Pueblo Radical. Colonia escolar”, *El Pueblo*, 11 d'agost de 1935, p. 4.

Ayuntamiento”, però abans van passar pel Centre Republicà Autonomista. “El vecindario de Yátova patentizó en dicho día su entusiasmo por la obra humanitaria que representa la colonia escolar, exteriorizando su júbilo y asistiendo en masa a recibir a los excursionistas”, de manera que “el espectáculo que ofrecía la población era encantador, viéndose las calles llenas de gente, así como los balcones”⁴⁰⁹.

En tornar la colònia, després “de un mes de estancia en el saludable y simpático pueblo de Yátova”, José Dómine, delegat inspector mèdic de les escoles i de les colònies de la Casa del Pueblo Radical des de 1917, fa públiques unes manifestacions sobre el “resultado práctico, positivo, halagador y humano de la misma”. Sabem, gràcies a aquest valuós testimoni, el rígid control que portaven de cadascun dels colons. Dómine disposava d’una fitxa individual dels 30 menuts on anotava, no solament les indicacions mèdiques, una vegada revisat cadascun dels xiquets, sinó també “notas para el mejor tratamiento y mayor rendimiento curativo: número de comidas, ración alimenticia, cantidad y calidad de féculas, grasas, hidrocarbonos, azúcar, etcétera; horas de excursión, horas de descanso, gimnasia, aeroterapia, elioterapia, balneoterapia, etcétera, aseo y moralidad”, és a dir, “un plan curativo escrupuloso, con la mayor alteza de miras, además del régimen de sobrealimentación, y medicación reconstituyente”. Un tractament personalitzat i amb pautes molt concretes que després haviem de seguir els menuts i controlar els mestres. Gràcies a aquest treball, els resultats que s’obtenien eren més que positius, extraordinaris, més encara si tenim en compte la procedència social de la majoria dels xiquets i de les xiquetes que hi participaven⁴¹⁰.

Així, explica Dómine, “todos rebosan plétora de salud, habiendo vuelto completamente cambiados y transformados, tanto en su aspecto exterior como en la desaparición de su linfatismo, escrófulas, de sus clorosis, etcétera, producto de privaciones y miseria fisiológica por falta de vida vegetativa abundante y rica, alimentación, clima, reposo, sol, agua y descanso moral y material”. Però, a més, els resultats encara són més sorprenents si atenem al pes amb què tornen els febles i malatissos infants: “todos han aumentado de peso, el que menos 250 gramos; el que más 3’750

(409) “Yátova. La colonia escolar de la Casa del Pueblo Radical”, *El Pueblo*, 7 d’agost de 1935, p. 1.

(410) “Colonia Escolar de la Casa del Pueblo Radical”, *La Correspondencia de Valencia*, 5 de setembre de 1935, p. 6.

kilogramos”⁴¹¹. Un testimoni que reflexa, en la seua essència, la bondat d’una activitat altruista com aquesta.

Després d’aquest aclaparador èxit, els republicans radicals tornen a intentar posar en marxa la seua colònia escolar en 1936 i posen en marxa la seua campanya de subscripcions i donacions en el mes de juny. Unes crides als socis i coreligionaris d’un partit, el Radical, desacreditat i definitivament enfonsat com el PURA, que continuaran al llarg del mes de juliol, fins i tot en els dies previs al colp militar. Un conflicte bèl·lic i una situació de desfeta del partit, que no sembla que impedí la realització de la que serà també l’última expedició de les colònies laiques i republicanes dels radicals⁴¹².

Pel que fa a la Junta Valenciana continua també organitzant les seues colònies escolars. Així, en juliol de 1935 envia una expedició de xiquets i de xiquetes cap a Alfara d’Algímia⁴¹³ i una altra cap a Macastre, cadascuna d’elles composta per 60 colons, unes eixides que potser es tornen a repetir en el mes d’agost, però de les quals no hem trobat constància. La Hidroelèctrica torna a cedir de manera gratuïta l’edifici que posseeix a Macastre mentre que la colònia d’Alfara la instal·la a la Masia d’Àrguines⁴¹⁴, gràcies a la desinteressada cessió de l’Ajuntament i el Sindicat de Recs, “edificio de gran capacidad e inmejorables condiciones higiénicas”⁴¹⁵.

En juny de 1936, al marge encara dels esdeveniments que estaven a punt d’ocórrer, inicia la campanya de les colònies escolars com tots els anys, amb l’avís als mestres nacionals que envien abans del dia 30 a l’Ate-neu Científic, al carrer del Mar núm. 23, o a la casa del comptador Ramón Mateu, la relació de xiquets i xiquetes de les seues escoles, que estiguen

(411) *Ibidem*.

(412) “Colonia Escolar Radical”, *El Pueblo*, 24 de juny de 1936, p. 7; “Colonia Escolar Radical”, *La Correspondencia de Valencia*, 25 de juny de 1936, p. 8; “Colonia Escolar Radical”, *El Pueblo*, 10 de juliol de 1936, p. 7.

(413) Aquest municipi s’anomena oficialment Alfara de la Baronia des que els seus habitants així ho decidiren en març de 2009 a través d’un referèndum.

(414) Als periòdics es refereixen indistintament a aquest edifici com “Masia de Arquemes” i “Masia de Arguïres”. En l’actualitat, l’edifici s’hi troba en ruïnes.

(415) “Colonias escolares”, *El Pueblo*, 23 de juliol de 1935, p. 2; “Junta Valenciana de Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 24 de juny de 1936, p. 3; “Junta Valenciana de Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 23 de juny de 1936, p. 2. El dia 23 de juliol ix la primera colònia de la Junta Valenciana cap a Alfara d’Algímia i el dia 24 ix la segona cap a Macastre, segons informa a “De Enseñanza”, *La Correspondencia de Valencia*, 22 de juliol de 1935, p. 1.

necessitats del benefici de les colònies (dos escolars per cada grau en les escoles graduades i tres en les unitàries)⁴¹⁶. Només hem pogut confirmar l'organització d'una única expedició a Godelleta, entre finals del mes d'agost i el 29 de setembre, composta per 50 menuts⁴¹⁷.

Respecte a l'Ajuntament de València, dominat encara pel PURA però amb el vot decisiu de la DRV després de l'expulsió dels regidors d'esquerreres a finals de 1934⁴¹⁸, continuarà enviant a diversos indrets un bon nombre de colons. Així, el 27 de juliol de 1935 ixen 47 xiquets cap al Vedat de Torrent dirigits per Rosa Farinós Carles; 65 xiquets cap a Cullera dirigits per Hernán Herrero Debón; altres 45 xiquets cap a Navajas dirigits per Carmelo Martínez Puchalt; i 87 xiquetes dirigides per Ramón Rossi Torres cap a la Malva-rosa. I el 21 d'agost ixen al voltant de 300 menuts cap a Cullera (90 xiquets i xiquetes); al Vedat de Torrent (88 xiquets); Navajas (52 xiquetes); la Malva-rosa (54 xiquets i xiquetes)⁴¹⁹. Respecte a l'any 1936 només hem trobat la referència d'una colònia escolar municipal de xiquetes, instal·lada a Cullera i dirigida per Concepción Gomis⁴²⁰.

Finalment, la FUE, l'estiu de 1935 instal·larà una vegada més a Buñol colònies escolars, però, com ja hem dit, aquestes seran les últimes colònies organitzades per ells en la República en pau amb els mateixos paràmetres. Aquest any, tornen a canviar la seua ubicació i s'instal·len en el carrer d'Espartero amb 40 menuts i durant 40 dies⁴²¹, molt lluny de donar resposta a les 327 inscripcions amb què compten i malgrat haver aconseguit una bona quantitat de subscripcions i la col·laboració de quasi la totalitat dels bancs de la ciutat de València, de centres docents, de diversos sindicats i

(416) "Junta Valenciana de Colonias escolares", *El Pueblo*, 18 de juny de 1936, p. 2;

(417) "Colonias escolares. Junta Valenciana de Colonias escolares", *El Pueblo*, 29 de setembre de 1936, p. 4

(418) Després de la revolució de 1934 "En la Comunidad Valenciana cientos de concejales y decenas de alcaldes fueron apartados de sus legítimos cargos a finales de 1934. La mayoría eran socialistas, de IR o radicales-socialistas. Pese a la palmaria inexistencia de pruebas, la razón esgrimida por los gobernadores civiles para su sustitución fue su implicación moral en los hechos de Asturias. Todo apuntaba a una depuración de los ayuntamientos para otorgarle mayorías a la derecha. En el Ayuntamiento de Valencia, por ejemplo, la deposición de los concejales de izquierda le dio el control del consistorio a la minoría de la DRV, cuyo voto le resultaba decisivo al PURA, al quedar únicamente 32 concejales de los 50 nominales que lo formaban". Girona, Albert i Santandreu, José Miguel (2006: 42).

(419) "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 27 de juliol de 1935, p. 3; "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 21 d'agost de 1935, p. 1.

(420) "En la Casa de la Ciudad", *La Correspondencia de Valencia*, 16 de setembre de 1936, p. 3.

(421) *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol...*, op. cit.

establiments públics. “Es el peor año económico para toda esta clase de instituciones de asistencia social”, afirmen, i, a més, les donacions han estat insuficients⁴²².

El 30 de juny de 1936 des de FUE anuncien que “un centenar de niños pobres saldrán en el próximo mes de agosto a Buñol, formando parte de nuestras Colonias” i informen que la selecció dels integrants “de nuestras Colonias escolares de niños pobres” es realitzarà a partir del 10 de juliol, uns fets sobre els quals continuen insistint durant el mes de juliol. Al mateix temps, s’inicia, “como en años anteriores” l’activitat de recollida de fons, donacions i subscripcions. Aquest any, a més, han obtingut una subvenció de 8.000 pessetes del MIP, “cifra significativa que realiza y afianza el desarrollo de nuestras Colonias Escolares”, gràcies a la gestió del doctor Peset (diputat per València) i el doctor Puché (rector de la Universitat) amb el concurs d’IR⁴²³. Finalment, el 16 d’agost eixiran cap a Buñol un total de 60 colons, però, encara que la colònia escolar continuarà sent d’estiu i temporal, canvien els destinataris: “hijos de obreros y algunos de ellos de milicianos que se hallan en el frente”⁴²⁴. Així ens ho conten els mateixos protagonistes en la *Memòria*:

El 18 de julio fue un levantamiento subversivo contra la República y fue desde este momento que sobrevino la movilización general de los estudiantes de la F.U.E. en defensa de nuestros intereses sociales, culturales y económicos, como también lo eran de la clase trabajadora y del Pueblo Español.

Un primer grupo entre los que estaban Agulló, Boquet, Guillem, Cantó, nos concentramos en la sede central de la F.U.E., calle de la Concordia: con la colaboración de las juventudes, sindicatos, ayuntamiento, etc, iniciamos la recogida de víveres y ropas, dinero y utensilios.

(422) “FUE. Departamento de colonias escolares de niños pobres”, *El Pueblo*, 19 de juny de 1935, p. 8; “FUE. Colonias Escolares del Magisterio y Jaime Remohí”, *El Pueblo*, 26 de juny de 1935, p. 4; “FUE. Colonias Escolares del Magisterio y Jaime Remohí”, *El Pueblo*, 21 de juliol de 1935, p. 4.

(423) “FUE. Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 30 de juny de 1936, p. 3; “FUE. Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 30 de juny de 1936, p. 2; “FUE. Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 4 de juliol de 1936, p. 3.

(424) “De Enseñanza”, *La Correspondencia de Valencia*, 15 d’agost de 1936, p. 4; “Colonias Escolares FUE”, *El Pueblo*, 15 d’agost de 1936, p. 3.

Nuestra primera visita fue Buñol donde para nosotros era la base fundamental de nuestras operaciones y allí se nos unió el admirable amigo y colaborador Jesús Saez Ramírez.

Finales de julio, nuestra 1ª Colonia Escolar F.U.E., compuesta por más de 60 niños y niñas, casi todos hijos de voluntarios combatientes, eran instalados en Buñol, en la llamada fábrica de la Seda (entonces formaron parte de la dirección compañeros como Agulló y Cantó) y que necesidades de trabajo les exigió trasladarse a otros lugares para posteriormente quedar instalados en el Chalet Pallarés en las Ventas⁴²⁵.

A la fi, a finals d'agost, decideixen organitzar tres colònies escolars “dedicadas en su mayor parte a los hijos de los hermanos que luchan en el frente” i inicien una campanya de recollida de fons. Al mes de setembre la FUE té en funcionament tres colònies: la Colònia Escolar FUE de Buñol, la Jaime Remohí de Canals i la recentment inaugurada de Godelleta⁴²⁶. Compten amb el suport total i l'ajuda del Front Popular local i de les organitzacions de Lliria i de Mislata⁴²⁷. I encara inicien aquest mateix mes subscripcions econòmiques per a organitzar la quarta colònia escolar, la Juan Marco, en honor del company de la FUE “muerto en defensa de la libertad por la canalla fascista”, també per a fills de milicians⁴²⁸. Aquesta última eixirà cap a Buñol a principi del mes d'octubre i s'instal·larà a la casa xalet Pallarés, edifici cedit pel Comité local com a residència permanent d'aquesta colònia escolar de fills de milicians⁴²⁹.

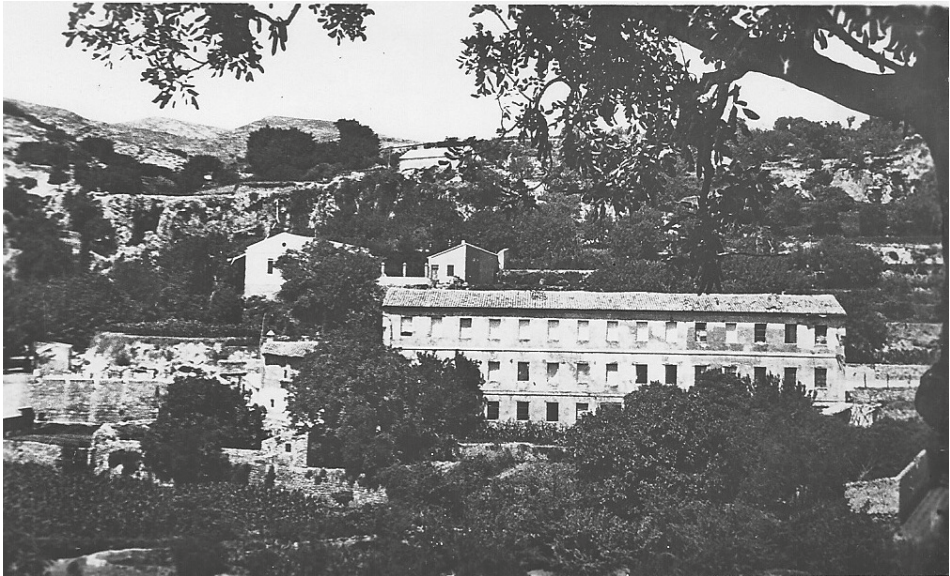
(425) *Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol...*, op. cit.

(426) Aquesta colònia, que s'ubica en l'antic local dels escolapis, acull durant 30 dies a 50 xiquets i xiquetes, fills de milicians, amb la intenció de mantenir-los “ajenos a los odios que agitan a España”. El dia 27 de setembre torna la colònia: “todos ellos hijos de milicianos, que han pasado un mes en plena sierra, saturándose de sol y aire, y haciéndoles más llevadera la tragedia a que estos canallas fascistas nos han llevado”. “Colonia Escolar para hijos de milicianos FUE”, *La Correspondencia de Valencia*, 20 d'agost de 1936, p. 20; “Colonias Escolares”, *La Correspondencia de Valencia*, 2 de setembre de 1936, p. 4 (en aquest cas, s'eleva el nombre de participants en la Colònia escolar FUE de Buñol a 72); “FUE”, *El Pueblo*, 27 de setembre de 1936, p. 5.

(427) “FUE. Departamento técnico de colonias escolares”, *El Pueblo*, 28 d'agost de 1936, p. 3; “Colonias Escolares”, *El Pueblo*, 5 de setembre de 1936, p. 7.

(428) “FUE”, *El Pueblo*, 18 de setembre de 1936, p. 4.

(429) “Colonias Escolares FUE”, *El Pueblo*, 27 de setembre de 1936, p. 5. Aquesta colònia escolar, organitzada i gestionada per la FUE, acabarà ubicant-se en la Casa Colònia Blasco Ibáñez amb caràcter de permanent per a fills de milicians i xiquets i xiquetes evacuats de les zones en guerra. Estarà en funcionament fins a finals de març de 1939. Aquests són alguns dels components de l'equip de mestres-estudiants que hi van participar,

Antiga fàbrica de la Seda de Buñol, habilitada per a rebre colònies escolars (APA)

CAPÍTOL VIII

Epíleg

La labor d'unes escoles avançades i d'uns mestres innovadors⁴³⁰

¿Hay alguien que, titulándose republicano o socialista, ponga en tela de juicio, ni en hipótesis, que la obra de la Escuela laica, ha hecho factible la República y posible las leyes laicas, y que sin ella no habría ni una cosa ni la otra? Si lo hubiere que levante el brazo, que dispuestos nos tiene a probar su error.

Federació Espanyola de Mestres Laics Històrics,
12-3-1933⁴³¹.

Les colònies escolars van ser concebudes, entre d'altres coses, com una extensió més de l'escola, del mateix procés d'aprenentatge i de la formació que s'impartia a les aules, raó per la qual, estem convençuts que les normes, resolucions i instruccions de les quals es doten les societats republicanes i les escoles laiques que sostenen degueren d'aplicar-se també en

segons la *Memoria*: Boquet, Hernandis, Fuentes, Bernat, Encarnita Agulló, Asunción Boquet, Lolita Pellicer, Lolita Faubell, Higinio Guillem. La FUE també instal·la en octubre de 1936 una altra colònia escolar permanent a Paiporta, la Colònia Kruspkaia, per a 30 xiquets i xiquetes evacuats de Toledo i Madrid, que mantindran fins a pràcticament la fi de la guerra.

(430) Sobre aquest punt vegeu Ferrús Peris, Wilson (2017a: 39-87).

(431) "A los parlamentarios y a la opinión liberal de España", CDMH, PS-Madrid, llig. 1118, c. 18.

les colònies per ells organitzades. Unes resolucions, cal afegir de pas, que s'aproven a principi de segle, gairebé trenta anys abans de l'acceptació del Reglament de funcionament de la Federació de Colònies Escolars i les disposicions de la Junta de Colònies Blasco Ibáñez, un fet rellevant que ens pot donar una mínima idea de com n'eren d'avançats aquests centres instructius.

I, com no, el primer element que les defineix, pràcticament a totes sense excepcions, és sens dubte, el caràcter completament laic que ha de caracteritzar l'ensenyament, “con exclusión de toda clase de sectarismos”⁴³². La instrucció, doncs, que s'impartirà en aquestes escoles estarà “exenta de toda rústica y superstición” i haurà d'inculcar “en sus alumnos las ideas de libertad, progreso, honradez, laboriosidad y el respeto a sus semejantes, estando terminantemente prohibido hacer escarnio ni mofa de principios, creencias y sentimientos políticos y religiosos”. Els mestres, per tant, hauran d'impedir a tota costa “las discusiones entre los alumnos, y se abstendrán a su vez de hacer manifestaciones en pro ni en contra de religión, ni política alguna positiva”⁴³³.

Un altre dels elements que caracteritza l'escola laica, i per extensió, amb tota probabilitat, les seues colònies escolars, és el fet de prohibir de manera explícita i contundent l'ús del càstig corporal “ni cualquier otro que tienda a discriminar a los niños, a provocar risa o la burla de sus discípulos”⁴³⁴. En aquestes escoles, “no se inflingirán castigos corporales a ningún educando. Las faltas se corregirán por el razonamiento y si la falta fuese grave, será expulsado de la escuela”⁴³⁵.

L'ús del raonament, el diàleg i la discussió és el recurs de què fan ús a les escoles laiques com alternativa als càstigs corporals o irracionals de l'escola de la Restauració. Algunes escoles assenyalen que els càstigs, i també els premis, que han d'utilitzar els mestres hauran de ser “los que la

(432) “Reglamento porque han de regirse las escuelas de esta Sociedad”, Escuela del Centro Instructivo Republicano (Centro Instructivo de Unión Republicana de la Misericordia), AUV, EM, 188/9.

(433) A l'art. 2 del “Reglamento porque han de regirse las escuelas de esta Sociedad”, Escuela del Casino de Unión Republicana (Casino de Unión Republicana, Sociedad las Germanías), AUV, EM, 144/345.

(434) “Disposiciones reglamentarias de la Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia”, Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*

(435) “Reglamento interior de la Escuela del Casino Instructivo Republicano El Avance”, *Colegio “El Avance”...*, *op. cit.*

pedagogía señala como más racionales⁷⁴³⁶ i d'altres plantegen que els mestres estan obligats “a no aplicar ningún castigo corporal, ni cualquier otro que tienda a desanimar a los niños o provoque la risa y burla de los condiscípulos” i afegeixen que la infracció d'aquest precepte per part del mestre serà considerada com una falta greu. A més, especifica el tipus de càstigs que es poden aplicar, unes punicions que possiblement eren extensibles a les colònies escolars: “reprensiones, retenciones en la escuela después de las horas de clase, exclusión a paseos y excursiones, expulsión temporal y expulsión total”. Al mateix temps, també ens parla del tipus de premis o “recompensas” que es podran usar: “regalos de libros, diplomas, objetos de arte, asistencia gratuita a paseos y excursiones⁷⁴³⁷”.

En aquest sentit, des de La Luz, per exemple, no solament es prohibeix als mestres pegar sinó també que els alumnes usen la força entre ells. Contràriament, es promou la tolerància i el respecte entre els alumnes, que “será sagrado” s'afirma, l'amor i la fraternitat, que “deberá reinar entre ellos ya en el Colegio ya fuera de él”. A més, reivindica el respecte mutu entre mestre i alumne i la figura del mestre-amic: “Al profesor deberán mirarle como el mejor de sus amigos y deberán mirarle, respetarle y amarle con las atenciones de padre y éste a ellos lo mismo dentro clase que fuera de ella⁷⁴³⁸”.

La concepció integral i moderna que tenen de l'educació serà un altre dels pilars d'aquestes escoles, i per tant, també de les colònies laiques i republicanes que organitzen. En les pàgines d'*El Pueblo* es publiciten com a centres moderns, ventilats i higiènics, ben dotats i avançats, amb material pedagògic renovat i innovador, ajustats a les noves metodologies i orientacions pedagògiques, amb infraestructures capdavanteres per a impartir una educació integral... L'escola de la Casa de la Democràcia, per exemple, és definida com una “acreditada escuela puramente laica y que marcha a la cabeza de las nuevas orientaciones pedagógicas”, amb un local excel·lent

(436) Escuela Círculo Instructivo Republicano “El Pueblo”..., *op. cit.*

(437) Als articles 18, 29 i 30 del “Reglamento para las escuelas”, Escuelas del Casino Republicano “El Cantonal” (Casino Republicano “El Cantonal”), AUV, EM, 188/6.

(438) “Reglamento interior del régimen de esta escuela”, Casino “La Luz”..., *op. cit.*

i un selecte equip docent⁴³⁹; un “soberbio edificio, que es, a la vez, nuestro segundo hogar y nuestro templo”⁴⁴⁰.

A més, assumiran plenament que l’aprenentatge no solament s’adquireix a l’aula sinó, sobretot, fora d’ella. Un aspecte, el de les activitats extraescolars (les visites, eixides, passejos, excursions...), en el qual insisteixen, en major o menor mesura, la pràctica totalitat dels reglaments interns de les escoles laiques i que totes inclouen en el seu pla setmanal de distribució del temps i el treball. Una de les pràctiques educatives més innovadores que aporta la ILE des d’un principi i que també assumeix l’Escola Moderna i els racionalistes.

I no solament incorporen al procés integral de formació les activitats extraescolars i la gimnàstica, els jocs i els exercicis físics sinó també el dibuix, la música, el treball manual i la denominada “lecciones de cosas”⁴⁴¹. Partint dels principis de Pestalozzi i Froebel, pretenen aconseguir un ensenyament intuïtiu i actiu que siga útil i agradable per a l’alumne, allunyat de l’ensenyança purament memorística i passiva basada únicament en les classes magistrals del mestre. Una pedagogia basada en les “coses”, en l’observació i la reflexió sobre els objectes del seu entorn més immediat. Es potencia l’observació, la reflexió i la lliure expressió. Partint de la presència real o figurada de l’objecte (l’observació) es passa al mètode socràtic de preguntes.

Per la seua banda, la reivindicació del treball manual, que incorporen les escoles laiques com una part important i fonamental de la formació integral de l’alumne, es basa en el convenciment que la millor forma d’aprendre una cosa és fent-la i construint-la un mateix i que el llibre i la memòria han de deixar de ser l’eix de l’ensenyança. Una classe, la dels treballs manuals, totalment pràctica, si atenem al material que s’usava, i que s’impartia per les vesprades⁴⁴².

Des d’*El Pueblo* se’ns orienta sobre la moderna i innovadora metodologia pedagògica que devia usar-se en l’escola laica de la Misericòrdia, “se

(439) “Escuela mixta graduada de la Casa de la Democracia. Apertura del curso 1931-1932”, *El Pueblo*, 13 de setembre de 1931, p. 4.

(440) “La casa de la Democracia”, *El Pueblo*, 16 de febrer de 1914, p. 1.

(441) Gómez R. de Castro, F. (1997). Tenim constància documental que, almenys, aquesta assignatura s’imparteix a les escoles de la Casa de la Democràcia, Misericòrdia, El Avance i El Cantonal.

(442) Enformador, gúbia, llimes, tenalla, martell, alicates, serra, cargol premsa, cassoles, lampareta d’alcohol. “Inventari del material”, Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*

atendrà hasta en lo más mínimo a los métodos pedagógicos de Pestalozzi y Froebel⁴⁴³. I en l'Escola Mixta Graduada de la partida del Safranar se guien, amb els més menuts, l'innovador i avançat mètode Montessori⁴⁴⁴, que basa la seua acció en el respecte més absolut del xiquet i de la xiqueta, la seua llibertat i la seua autonomia. I, això, en un “edificio de moderna construcción” que disposava de totes les característiques de “la moderna Pedagogía respecto a capacidad, orientación, luz, etcétera”, uns espais, que en coherència amb el mètode usat, devien ser lluminosos, càlids, bells, ordenats i organitzats en àrees de treball⁴⁴⁵.

A l'escola laica de la Societat El Ideal també afirmen utilitzar amb els pàrvuls “métodos prácticos prescindiendo por completo de las fatigas intelectuales e intercalando las clases con paseos y ejercicios gimnásticos”⁴⁴⁶ i en El Siglo XX s'usen “los más modernos planes de enseñanza”⁴⁴⁷. Per la seua banda, el Grup Escolar Mario Blasco del Casino Republicà del Museu comparteix amb els institucionistes i els moviments pedagògics més innovadors el concepte d'escola feliç, al temps que s'ubica en un local qualificat com “sencillamente admirable” per la seua gran capacitat per a albergar els menuts, sense problemes de massificació ni de dificultats per a realitzar tot tipus d'activitats més enllà d'aquella que implica estar assegut en un pupitre durant pràcticament tot l'horari escolar⁴⁴⁸. Llum, espai, diversitat d'activitats..., en fi, una escola alegre i higiènica allunyada de la lamentable situació en què es troben una gran quantitat d'escoles nacionals i moltes de les privades. A més, es promou la intuïció, l'observació, l'activitat, l'acció, el descobriment..., una escola activa⁴⁴⁹.

(443) “Las nuevas escuelas del Casino de la Misericordia”, *El Pueblo* de 18 d'agost de 1912, pp. 1-2.

(444) Montessori, Maria (1994); Montessori, Maria (1986); Montessori, Maria (2003); Yaglis, Dimitrios (2005).

(445) *El Pueblo*, 24 de juliol de 1931, p. 1; “Solemne apertura del Centro Republicano del Zafranar”, *El Pueblo*, 13 d'agost de 1930, p. 3; “Escuela Mixta Graduada del Centro Instructivo Republicano del Zafranar”, *El Pueblo*, 28 de setembre de 1932, p. 8.

(446) Colegio ‘El Ideal’..., *op. cit.*

(447) “Sociedad Laica El Siglo XX del Cabañal”, *El Pueblo*, 7 de gener de 1919, p. 2.

(448) Jornada partida. Durant el matí: 9h.-12h. i durant la vesprada: 14h.-17h.

(449) “Enseñanza. Grupo Escolar Mario Blasco”, *El Pueblo*, 17 de setembre de 1931, p. 7; “Enseñanza. Grupo Escolar Mario Blasco”, *El Pueblo*, 20 de setembre de 1931, p. 7; “Centro Republicano Autonomista del distrito del Museo”, *El Pueblo*, 11 de setembre de 1932, p. 6.

En la Casa de la Democràcia fan ús, en la classe de pàrvuls, de material escolar que no està a l'abast de tots els centres educatius. Entre aquets, la denominada “caixa alfabètica”, un mètode teoricopràctic per a pàrvuls destinant a l'ensenyament de la lectura⁴⁵⁰; també, el denominat “tauler comptador”, probablement el de Montesino, per a l'ensenyança de la numeració i de les operacions amb números de la primera centena⁴⁵¹; i els coneguts com “regals de Froebel”⁴⁵², jocs educatius a través dels quals els més menuts es poden autodirigir i expressar i on el procés educatiu es porta a terme a través del joc i el treball, base per a aconseguir individus actius i amb ideals.

Algunes d'aquestes escoles disposen, fins i tot, d'un espai específic per a impartir educació física amb mestres especialitzats. L'escola de la Misericòrdia, per exemple, compta amb un gimnàs amb “una hermosa colección de aparatos para que los niños practiquen toda clase de ejercicios corporales bajo la dirección de un competente profesor”, Francisco Benlloch, director tècnic del Gimnasio Levante de València⁴⁵³. En la Casa de la Democràcia, Salvador Portillo imparteix aquestes classes en l'amplíssima terrassa de l'edifici on s'ubiquen les escoles⁴⁵⁴.

Tota una concepció moderna i avançada del procés d'ensenyament-aprenentatge que en alguns casos es completa amb la incorporació al centre instructiu de biblioteques, museus escolars i cantines escolars. Des d'El Pueblo, per exemple, posen en marxa una cantina escolar dirigida als alumnes pobres, un lloc on podran dinar i estar atesos perquè “los padres obreros no se vean obligados a pensar en el cuidado de sus hijos durante el día”⁴⁵⁵. Es tracta de la primera cantina escolar que es funda a València, tota una novetat que mereix tot tipus d'elogis, i al qual prompte se sumarà també la Casa de la Democràcia. En d'altres casos, no s'estableix cantina escolar però sí que s'introdueix la possibilitat que l'alumne es quede

(450) Librería de la viuda de Hernando y C^a (1892).

(451) Montesino, Pablo (1850: 57-58).

(452) Cuéllar Pérez, Hortensia (1992); Fröebel, Friedrich (1989).

(453) “Las escuelas del Casino de la Misericordia”, *El Pueblo*, 3 d'octubre de 1913, p. 1; “Casino Instructivo de la Misericordia”, *El Pueblo*, 30 d'agost de 1914, p. 4; “Enseñanza. Escuela Mixta Graduada del distrito de la Misericordia”, *El Pueblo*, 28 de setembre de 1933, p. 6.

(454) “La Casa de la Democracia”, *El Pueblo*, 16 de febrer de 1914, p. 1; “Casa de la Democracia en Valencia”, *El Pueblo*, 17 de setembre de 1930, p. 7.

(455) “Unión Republicana”, *El Pueblo*, 5 de setembre de 1903, pp. 1-2.

al centre una hora més pel matí i per la vesprada; també contempla la possibilitat que els menuts puguen estar tot el dia a l'escola i que, a més, dinen allí, això sí, proveïts del menjar de casa. Una iniciativa, la d'aquesta escola, que pretén facilitar també l'escolarització dels fills dels obrers i, al mateix temps, que estiguen ben atesos mentre el pare i la mare es troben treballant⁴⁵⁶.

El museu escolar i la biblioteca, en ambdós casos a l'aula o al centre, és una altra de les apostes innovadores que posen en marxa aquestes escoles laiques. Al Grup Escolar Mario Blasco, per exemple, disposen d'un modern i innovador museu escolar, d'un gabinet de física així com també d'abundant material mural que facilita l'ensenyament⁴⁵⁷. Ací, el descobriment, el treball i l'activitat de l'alumne es converteix en l'eix principal de la seua metodologia. Es promou la intuïció, l'observació, l'activitat, l'acció, el descobriment... Des de la Casa de la Democràcia aposten pel "museu industrial escolar" de Dorangeón i disposen de: flascons de cristall per a conservar animals en alcohol; exemplars de mineralogia; col·lecció de Botànica; termòmetres i baròmetres; cosmògraf; brúixola; col·lecció de sòlids geomètrics; làmines de dibuix lineal; aparell Loebel; mapa d'Espanya i Europa en peces; làmines murals de Física; mapes de tot tipus (Espanya, Europa, província de València, anatòmic, cosmogràfic)⁴⁵⁸.

En moltes ocasions els museus escolars es formaven gràcies a la tasca de mestres i alumnes, i la majoria de les vegades les eixides, excursions i els passejos es convertien en un bon instrument per a recollir "coses" (fòssils, minerals, plantes, vegetals...) que, no solament servien per a augmentar i millorar les col·leccions del propi museu escolar, convertint-se els mestres i els alumnes en investigadors i col·leccionistes, sinó també per a impartir les peculiars lliçons de coses⁴⁵⁹.

En alguns casos, també es contempla la possibilitat que els pares puguen "visitar y presenciar la enseñanza" i sol·licitar dels mestres tots els informes que considere necessaris respecte als seus fills⁴⁶⁰, tal i com també hem vist que succeeix a les colònies escolars que organitzen. Així ho

(456) Colegio "Colon"..., *op. cit.*

(457) "Centro Republicano Autonomista del distrito del Museo", *El Pueblo*, 13 de setembre de 1932, p. 2.

(458) "Inventari del material", Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*

(459) García, Susana V. (2007: 173-196).

(460) "Reglamento para las escuelas", Escuelas del Casino Republicano "El Cantonal"..., *op. cit.*

estableix, per exemple El Cantonal, on l'alumne, a més, ha de portar una llibreta on, sota el títol de *MI DEBER*, el mestre pot traslladar observacions i dades d'interès per als pares. A més, el director hi anotava un resum setmanal i les qualificacions del mes. Aquest també tenia l'obligació de redactar una memòria anual sobre el treball dels mestres i dels alumnes, els resultats i el comportament de l'alumnat, el material existent i necessari i sobre les pròpies condicions de l'escola per a desenvolupar adequadament el procés d'ensenyament-aprenentatge.

Molt semblant a la llibreta personal de què havien de disposar els alumnes de la Casa de la Democràcia, un pont d'informació i contacte entre el mestre i els pares, els quals podien mantenir-se informats i al dia de la conducta dels seus fills. A més, se'ls permetia visitar les aules i presenciar les classes així com també sol·licitar dels mestres tots aquells informes que consideraren necessaris per al millor coneixement de la situació educativa del seu fill. Els pares, doncs, tenen un lloc preferent dins del procés d'ensenyament-aprenentatge dels seus fills i es considera la seua participació en l'escola essencial per al seu bon funcionament i per a l'educació dels menuts. La seua participació i inclusió contribuirà al desenvolupament i prosperitat de la pròpia escola⁴⁶¹.

Els pares dels escolars, també tenien la possibilitat de participar en les vetllades literàries, polítiques, socials, musicals i artístiques que alguns casinos organitzaven; en les festes de final de curs; en les exposicions de treballs escolars; en la celebració dels exàmens de fi de curs..., i fins i tot en l'organització d'excursions, passejos i visites escolars, pràctica també molt comú entre les escoles laiques més avançades i les racionalistes⁴⁶².

Tampoc no hem de deixar passar per alt, el fet que algunes d'aquestes escoles laiques i republicanes es van convertir en unes de les primeres i escasses escoles graduades que hi va haver arreu de l'Estat espanyol, una fórmula organitzativa, totalment innovadora i avançada, que agrupava els alumnes atenent l'edat i els coneixements adquirits front a les escoles unitàries, i que durant el curs escolar de 1933-1934 encara se situava en el 5'27%⁴⁶³.

(461) "Disposiciones reglamentarias de la Escuela Mixta Graduada. Casa de la Democracia", Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*

(462) *El Pueblo*, 28 de maig de 1911, p. 2.

(463) Malonda Grau, Joan Baptista (2005: 83). Graduada era l'escola de la Casa de la Democràcia; la del districte de la Misericòrida; la d'El Ejemplo; la de la partida del Safranar al districte de l'Hospital; i la d'El

Estem davant d'escoles avançades on l'alumnat s'organitza en graus i on, a més, es practica, fins a cert punt, la coeducació: “los niños y las niñas aprenden juntos”, afirmen des de la Casa de la Democràcia, de la mateixa manera que ocorre en totes i cadascuna de les escoles graduades laiques, en les quals els xiquets i les xiquetes s'agrupen segons les edats i els coneixements però no en funció del sexe. No hi ha secció de xics i secció de xiques, com en les escoles nacionals, sinó graus en els quals conviuen ambdós sexes, això sí, sota la denominació, sempre, d'Escola Mixta Graduada⁴⁶⁴. Pel que fa a les escoles de Primera Ensenyança, també és possible que aquesta situació fóra l'habitual en les escoles d'El Avance, El Pueblo, el Casino de l'Audiència i el Colegio Colón de la Casa de la Democràcia de la Vega, on, segons tots els indicis, sembla que disposen d'un únic espai per a xics i xiques.

Unida a aquesta concepció integral i moderna de l'educació, apareix també la visió higienista i el concepte de l'educació per a la salut, que tan-tes vegades hem vist en el fonament constitutiu de les colònies escolars. El Reglament de l'Escola Mixta Graduada de la Casa de la Democràcia, per exemple, recull que la higiene i la neteja personal “son cosas obligatorias para todos los alumnos”, que els mestres seran els responsables “de que se falte a esta condición”, i que fins i tot podran impedir l'entrada als alumnes que no complisquen aquestes normes d'higiene i neteja. Però va molt més enllà designant un metge inspector que haurà de visitar l'escola una vegada almenys cada quinze dies per a informar sobre l'estat sanitari dels alumnes i la salubritat del local, unes visites que es contempla que puguen ser setmanals, i fins i tot diàries si és necessari⁴⁶⁵.

Cantonal.

(464) No hi ha barreres ni murs entre ells, però no és, en sentit literal, un sistema coeducatiu. Les xiquetes, que “han de ser en no lejanos días las mujeres del hogar, las madres de los futuros ciudadanos”, disposen, en el cas concret de la Casa de la Democràcia, d'una mestra de tall i confecció (“La Casa de la Democracia”, *El Pueblo*, 16 de febrer de 1914, p. 1). En tots els graus s'imparteix l'assignatura de labors, adreçada exclusivament a les xiquetes, i es dona 5 o 6 dies a la setmana durant tres quarts d'hora o una hora, segons el grau, mentre els xiquets de primer, segon, tercer i quart grau reben Lectura i Escripura, i els de cinqué, a més d'aquelles dues assignatures, Història Natural i Física i Química (Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*). Una diferenciació en el Pla de treball que es donarà en totes i cadascuna de les escoles laiques, fins i tot en l'escola laicoracionalista de la Casa del Pueblo Radical (“Plan de estudios”, Escuelas del Centro Instructivo “El Progreso”..., *op. cit.*). Un fet aquest, per altra banda, insalvable fins i tot en ple període republicà.

(465) “Disposiciones reglamentarias de la Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia”, Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*

Disposa, doncs, d'un servei mèdic, sense perjudici d'ampliar-lo amb un odontòleg i un especialista en malalties de gola específicament per als docents. A tots els xiquetes i xiquetes se'ls reconeix cada dia en entrar a classe pel matí i per la vesprada, a banda de la inspecció mèdica. A més, l'escola està dotada d'una completa farmaciola i de tot allò que consideren indispensable per a aconseguir una "higiene absoluta"⁴⁶⁶.

Pràcticament la totalitat de les escoles laiques, en la mesura de les seues possibilitats i en menor o major proporció, introdueixen als seus centres instructius aquesta vessant higienista de l'educació com una part important per a la formació integral de l'alumne, sense comptar la introducció específica d'assignatures com Fisiologia i Higiene als seus plans de treball⁴⁶⁷.

Promogueren també una escola interclassista i popular amb la intenció de facilitar la presència a les aules no solament dels fills i les filles de la burgesia republicana sinó també de la classe obrera i de les famílies més humils. No pretenien lluitar contra la divisió de classes socials, com sí que defensaven els racionalistes, sinó per la convivència entre elles. Propiciaren la presència en la mateixa aula d'alumnes de diferent origen social i per a aconseguir-ho posaren en marxa robers, cantines, biblioteques, beques i, com no, colònies escolars totalment gratuïtes i orientades als infants més necessitats.

Sí que mantindran, però, la tradicional realització d'exàmens, no solament les proves privades que es realitzaven al llarg del curs setmanalment o mensualment a l'aula, sinó les que se celebraven a final de curs amb tota la solemnitat i publicitat possible. Un acte "festiu" i propagandístic del centre republicà que sostenia l'escola laica i que congregava alumnes, familiars, socis, mestres laics d'altres escoles i coreligionaris de totes aquelles societats republicanes que hi volgueren estar presents.

La convocatòria de realització d'exàmens finals en el local de l'escola o de la societat, doncs, eren públiques i publicitades constantment per a congregar el major nombre possible d'auditori. Se celebraven davant un tribunal compost, generalment, per mestres de la mateixa escola acompanyats per mestres d'altres escoles laiques i membres de la Junta directiva del Casino Republicà o de la Comissió d'Instrucció. A aquest acte de realització d'exàmens finals li seguia l'organització d'una festa o un gran

(466) "La Casa de la Democracia", *El Pueblo*, 16 de febrer de 1914, p. 1.

(467) Per exemple, "Reglamento para las escuelas", *Escuelas del Casino Republicano "El Cantonal"...*, *op. cit.*

acte solemne i ampul·lós, on no faltaven mai els discursos propagandístics i polítics, per a celebrar el lliurament de premis als “millors” alumnes, i que també pretenia congregar el major nombre possible de coreligionaris, dirigents republicans i propagandistes del republicanisme i del laïcisme.

Així doncs, totes les escoles laiques blasquistes mantingueren l'examen, encara que junt amb la celebració d'exposicions de treballs escolars, l'alternativa als exàmens que proposaven, i realitzaven, els racionalistes. També mantindran els premis i l'organització d'actes de lliurament i publicitat dels mateixos⁴⁶⁸.

Des de la mateixa Casa de la Democràcia, també es preveu la realització d'exàmens anuals davant un tribunal, però són considerats com un instrument per a millorar l'ensenyament i la pròpia acció del professorat. Així, a banda d'aprofitar els resultats per a donar premis i diplomes als alumnes, també serviran per atorgar vots de confiança als mestres. Els resultats havien de servir, doncs, per a efectuar propostes de millora, adoptar mesures i realitzar reformes i canvis. Amb els exàmens, no solament avaluen l'alumne sinó també el professor⁴⁶⁹. I això, sense rebutjar a les exposicions de final de curs dels treballs realitzats pels seus alumnes⁴⁷⁰.

En aquest context i amb aquests principis, ideals i postulats pedagògics es vinculen les escoles laiques republicanes i els mestres que participen, dirigeixen i s'impliquen directament i activament en la seua organització, desenvolupament, protecció i promoció.

Uns mestres i unes escoles que, amb tota justícia, podem considerar com a dignes precedents i promotors dels postulats ideològics, polítics i pedagògics de l'escola republicana i de la política educativa que intentaran posar en marxa els diversos governs progressistes a partir d'abril de 1931: el laïcisme, la coeducació, l'ensenyament actiu i arrelat al medi, l'educació integral, l'activisme, el treball com a centre de tota acció educativa, l'experimentació i l'observació, la recerca de ciutadans solidaris, actius, crítics, tolerants, democràtics... Uns principis i uns valors per a una nova societat que intentaran aconseguir a través de l'ús d'unes pràctiques pe-

(468) Alguns exemples a: “Fiestas escolares. Círculo Republicano de la Misericordia”, *El Pueblo*, 24 de juliol de 1914, p. 1; “De Enseñanza”, *El Pueblo*, 29 de juliol de 1922, p. 4; “Escuela laica La Luz (Ruzafa)”, *El Pueblo*, 18 de juliol de 1920, p. 2.

(469) Art. 13 del “Reglamento de la Comisión de Instrucción”, Escuela Mixta Graduada Casa de la Democracia..., *op. cit.*

(470) “Escuela Mixta Graduada”, *El Pueblo*, 20 de juliol de 1913, p. 2.

dagògiques i unes metodologies modernes i innovadores que no solament experimentaran en les seues aules sinó que traslladaran a les colònies escolars, el millor dels contextos per a posar-los en pràctica. I açò, aquestes llums, tot i a pesar de les ombres, que també existiren i que alguns dels maeixos mestres laics s'encarregaren d'evidenciar.

Així, Guillar criticà molt durament la lamentable situació que a tots els nivells sofria el mestre nacional però també la de la majoria dels mestres laics, l'obrer intel·lectual, tal i com ell els definia. Afirmava que el seu treball estava mal considerat i denunciava que estava tan mal retribuït que no arribava a tenir cobertes les seues necessitats personals i famliars. Es lamentava que ocupara una posició social “muy inferior a la dignidad y la importancia de su cargo” i de la quantitat d'hores que dedicaven a les classes, “seis horas de trabajo constante durante la clase diurna, aumentadas con las que se invierten en la nocturna”, així com de la inexistència de cap tipus d'inspecció que “lo mejore, lo dignifique, lo aliente y lo proteja”, de manera que, abandonat “a sus propias fuerzas” moltes vegades havia de lluitar tot sol “contra la complicidad de gobiernos reaccionarios y del clericalismo”⁴⁷¹. També criticava la seua debilitat i la seua exposició “a las contingencias de las mudables juntas directivas de sociedades que se crearon para el fomento de la instrucción y que acabaron por ser nido de intrigas políticas”⁴⁷². Potser una de les causes que provocà que molts d'aquests mestres exerciren en l'escola laica “d'una manera conjuntural i [...] fins i tot esporàdica, com una opció transitòria a l'espera de poder ingressar en el Magisteri Nacional i aconseguir certa estabilitat econòmica i professional”⁴⁷³.

També Leopoldo Quiles, qui fóra mestre de l'Escola Moderna de Cheste, incidia en la necessitat d'acabar amb el que ell assenyalava com carències d'escola racionalista: edificis inadequats, insuficiència de textos, sotmetiment als dictats del casino o de les societats protectores, falta d'ambient i afecte, soledat..., els mateixos vicis que s'hi trobaven a l'escola pública. El mateix Vicente Orts també sotmetia a una dura autocrítica el funcionament i l'organització d'alguns d'aquests centres d'instrucció dels quals deia que només tenien d'escola laica, des del punt de vista pedagògic i higiènic, el

(471) Guillar Clarí, Eduardo (1923c).

(472) *Ibidem* (1923d).

(473) Ferrús Peris, Wilson (2017a: 92).

nom. José Arnau indicava la necessitat de disposar d'instruments de coordinació, d'associació i de treball conjunt per a poder superar els obstacles contra els que s'havien d'enfrontar de continu. Pedro Martínez Belmonte, el mestre de Buñol, a l'igual que Guillar, es queixava de la indiferència de la majoria dels coreligionaris, de l'hostilitat del clericalisme i de l'arbitrarietat del poder respecte a l'ensenyança laica. Una crítica en la qual incidia també Francisco Hidalgo, que denunciava la soledat i l'abandó en què moltes vegades els propis coreligionaris deixaven el mestre laic⁴⁷⁴.

Tot i amb això, la tasca que les escoles laiques i racionalistes, amb els seus mestres, realitzaren durant la monarquia, fou lloable i extraordinària. Jugaren un paper important en la consolidació dels ideals republicans, compartiren i practicaren ideals i propostes educatives modernes i innovadores, i representaren una alternativa real al sistema educatiu de la Restauració, clerical, autoritari i classista.

I no hi ha dubte que una de les seues apostes més decidides i interessants, com hem pogut deixar palès al llarg d'aquest estudi, foren les colònies escolars laiques i republicanes i la construcció de la Casa Colònia de Buñol, una magnífica obra que significarà per al partit blasquista el seu projecte pedagògic més simbòlic i representatiu, la institució de la qual més orgullosos arribaran a sentir-se. Convertit, des d'aleshores, en tot un referent del laïcisme i del republicanisme valencià, una "magna empresa", un "templo de los hombres sin Dios", una "manifestación del laicismo valenciano". Una obra viva i eterna del republicanisme valencià, "un grandioso honor en la historia del partido republicano" que representava "la salud y el porvenir de los niños" però també un suport extraordinari per a les escoles laiques contra el clericalisme que tractava "de apoderarse de todos los elementos de la instrucción".

Els objectius i els destinataris d'aquestes colònies no canviaren significativament en el transcurs del temps. Es dirigien bàsicament als infants més necessitats des del punt de vista sanitari i social, als més desfavorits, però sense deixar de banda la formació cultural i cívica. És més, cada vegada, com hem vist, s'incidirà més en aquesta funció pedagògica i en la formació moral i cívica dels nous ciutadans de la República, això sí, sense arribar a desprendre's mai de la seua funció higienicosanitària i social.

(474) Verdet Gómez, Federico (2017: 88-94)

Mòbils, per tant, socials, fisiològics, pedagògics i morals, sense deixar d'incidir en el sentiment i la moral laica que els acompanyarà en totes i cadascuna de les activitats que promouen. En definitiva, com ja hem dit en més d'una ocasió, “niños sanos, cultos y alegres, células de una humanidad ulterior, fraternal y fuerte” per a “forjar un ciudadano apto para la República”. I per a aconseguir-ho, oferiran un magnífic edifici, bona alimentació i atenció mèdica, mestres competents i preparats, lliçons útils i adaptades a la realitat, una pedagogia activa i moderna.

Mai, doncs, es van oblidar de la vessant educativa. Les colònies oferien un ampli ventall de possibilitats per a experimentar, investigar, descobrir, observar..., a través d'una pedagogia activa. Prompte es va convertir en un espai complementari a l'escola on es podia aprendre a través del contacte amb la naturalesa, amb l'entorn, i a través de la interacció, la convivència i la cooperació amb els propis companys, l'equip docent i els col·laboradors que constituïen la colònia. Una concepció clarament renovadora i institucionalista d'educació.

Tanmateix, tampoc hem de perdre de vista la funció propagandística que hi van jugar dins l'estratègia blasquista d'estar presents en tots els àmbits de la vida valenciana i d'estendre la seua influència política a la classe obrera i als sectors més humils de la societat, amb la finalitat d'aconseguir l'hegemonia i la omnipresència política, social i cultural i consolidar el seu suport electoral. I per això, no solament implantaran una nombrosa xarxa de societats vinculades al partit sinó que també fomentaran i estendran l'educació i la cultura a través de mecanismes al marge de l'Estat.

Un d'aquests instruments, com no, al servei del partit i dels seus fonaments ideològics i d'oposició al règim de la Restauració, seran les colònies laiques i republicanes. Una institució des d'on, per tant, es promourà una educació laica, racional i anticlerical, a l'igual que en les pròpies escoles laiques, al temps que, com a extensió d'aquestes, també pretindrà promocionar i formar ciutadans actius, reflexius, crítics, solidaris i lliures.

La rebel·lió militar i l'inici de la Guerra Civil significarà la fi d'aquestes colònies escolars, marcarà el punt i final d'aquesta experiència educativa integral i donarà pas a un nou sistema de colònies de caràcter permanent, amb la intenció de protegir, instruir i atendre en totes les seues necessitats els infants evacuats de zones de guerra, orfes i fills de milicians, que arribaran a ser vertaderes comunitats educatives de convivència i aprenentatge.

BIBLIOGRAFIA

AFCH (1915): *Memoria de las Colonias Escolares organizadas por la Asociación para el fomento de la Cultura y de la Higiene en España en colaboración con las Juntas provinciales de Protección a la Infancia y contra la Tuberculosis en el mes de agosto de 1914*, València, Bernardino Valls.

ALAMO, Manuel del (1995): *Reivindicación de la memoria. Crónicas de un siglo del movimiento obrero en Buñol y comarca*, Buñol, L'Eixam-Feis.

AGUILAR RÓDENAS, Consol (1997): *Educació i Societat a Castelló al llarg de la II República*, Castelló, Servei de Publicacions Diputació de Castelló.

AGULLÓ DÍAZ, M. Carmen i VIDAL GRANCHA, Sonia (2008): *Memoria y desmemoria de la Escuela Republicana. Buñol y la Hoya 1931-1939*, Buñol, Instituto de Estudios Comarcales Hoya de Buñol-Chiva.

ALONSO PLAZA, José Manuel (1994): *Comportamiento Electoral de Chiva y su Comarca durante la IIª República*, Chiva, Ajuntament de Chiva.

ÁLVAREZ FERNÁNDEZ, Pedro (2003): “Los masones españoles decimonónicos y la secularización de la enseñanza”, en DDAA, “Las logias masónicas en la secularización de España”, *Bulletin d'Historie Contemporaine de l'Espagne* 32-36, pp. 65-88.

ALOS, V. (1999): *Vicente Blasco Ibáñez. Biografía política*, València, Institució Alfons el Magnànim.

BOVES, Carlos (1978): *Cárcel, pasión y muerte de Cayetano Ripoll*, Akal.

CASTILLO, José Vicente (1999): *Política y Elecciones en el Distrito de Chiva (1891-1914)*, Buñol, Instituto de Estudios Comarcales Hoya de Buñol-Chiva.

CRUZ, José Ignacio (2012): *Las colonias escolares valencianas (1906-1936). Un ejemplo de renovación educativa*, València, Universitat de València.

CUCÓ, Alfons (1979): *Sobre la ideologia blasquista. Un assaig d'aproximació*, València, E. Climent.

CUÉLLAR PÉREZ, Hortensia (1992): *Froebel. La educación del hombre*, Mèxic, Trillas.

DALMAU i RIBALTA, Antoni (2011): “Samuel Torner, mestre racionalista i activista llibertari (1881-¿)”, *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* 18, pp. 205-226.

DDAA (1994): *L'escola i els mestres 1857-1970*, Conselleria d'Educació i Ciència-CAM-Diputació Alacant.

DELGADO, Buenaventura (1979): *La Escuela Moderna de Ferrer i Guàrdia*, Barcelona, Editorial CEAC.

Disposiciones de la Junta de Colonias Blasco Ibáñez a las que deberán ajustarse los señores maestros que asistan a la Casa-Colonia en calidad de profesores auxiliares.

El duende de la andana (3-5-2016). *Buñol en el recuerdo*, <https://bunyul.com/>.

ESTEBAN MATEO, León (1990): *El krausismo, la Institución Libre de Enseñanza y Valencia*, València, Nau Llibres.

ESTEBAN MATEO, León i MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro (1984): *El Instituto-Escuela de Valencia. Una experiencia de renovación pedagógica (1932-1939)*, València, Universitat de València.

ESTEBAN MATEO, León i LÁZARO LORENTE, Luis Miguel (1985): *La Universidad Popular de Valencia*, València, Departament d'Educació Comparada i d'Història de l'Educació de la Universitat de València.

FABRA RIBAS, Antonio (1975): *La Semana Trágica. El caso Maura. El krausismo*, Madrid, Ed. Seminarios y Ediciones.

Federación de Colonias Escolares (1933): *Reglamento de la Federación de Colonias Escolares*, Hijo de F. Vives Mora-impresor, València.

FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel i AGULLÓ DÍAZ, M. Carmen (1999), *Maestros valencianos bajo el franquismo. La depuración del Magisteri: 1939-1944*, València, Institució Alfons el Magnànim.

FERRÚS PERIS, Wilson (2014a): *Mestres de la República a l'Horta Sud. Il·lusions trencades, vides partides*, Torrent, IDECO-Catarroja, Perifèric Edicions.

FERRÚS PERIS, Wilson (2014b): “Els consells de guerra: una eina de repressió a l'àmbit del Magisteri Primari. El cas de l'Horta Sud”, en MAYORDOMO PÉREZ, A., AGULLÓ DÍAZ, M. C. i PÉREZ LÓPEZ, A. (coords.): *Mestres d'escola. VIIes Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*, València, Universitat de València-Gandia, CEIC Alfons el Vell.

FERRÚS PERIS, Wilson (2015): *Mestres i escoles a l'Horta Sud 1936-1939. Perspectiva històrica i anàlisi quantitativa*, València, Institució Alfons el Magnànim.

FERRÚS PERIS, Wilson (2017a): *Renovació i innovació educativa en les escoles laiques i republicanes valencianes (1900-1939)*, València, Institució Alfons el Magnànim.

FERRÚS PERIS, Wilson (2017b): “Lorenzo Agud Is, un cullerà al capdavant de l'escola laicoracionalista de la Casa del Pueblo Radical de València”, en APARICI GAYON, Josep L. (coord. i ed.), *XII Jornades d'Estudis de Cullera, Cullera 27, 28 i 29 de novembre de 2015*, Cullera, Ajuntament de Cullera.

FERRÚS PERIS, Wilson (in press): “Rafael Arizo Aparici. Paradigma de mestre republicà”, en DDAA, *Biografies mèdiques, sanitat municipal, educació sanitària i epidèmies en la Ribera del Xúquer durant el segle XX*, València, Publicacions de la Universitat de València.

FRÖBEL, Friedrich (1989): *L'educació de l'home i el Jardí d'Infants*, Barcelona, EUMO-Diputació de Barcelona.

GABARDA CEBELLÁN, Vicente (1993): *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, València, Alfons el Magnànim-IVEI.

GARCÍA, Susana V. (2007): “Museos escolares, colecciones y la enseñanza elemental de las ciencias naturales en la Argentina de fines del siglo XIX”, *Historia, Ciencias, Saúde-Manguinhos* 1, vol. 14, pp. 173-196.

GARCÍA ANDREU, Mariano (2006): “La victoria del Frente Popular. Las elecciones de más trascendencia y carga política”, en DDAA, *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 1, València, Editorial Prensa Valenciana.

GIRONA ALBUIXECH, Albert i SANTANDREU SOLER, José Miguel (2006): “La primavera violenta”, en DDAA, *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 1, València, Editorial Prensa Valenciana.

GÓMEZ R. de CASTRO, F. (1997): “Lecciones de cosas y centros de interés”, en ESCOLATO BENITO, A. (dir.), *Historia ilustrada del libro escolar en España: del Antiguo Régimen a la Segunda República*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruiz Pérez-Pirámide.

GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep, MARQUÈS, Salomó, MAYORDOMO, Alejandro i SUREDA, Bernat (2002): *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, Ángeles (2003): “Masonería y modernización social: la transformación del obrero en ciudadano (1868-1931)”, en DDAA, “Las logias masónicas en la secularización de España”, *Bulletin d'Historie Contemporaine de l'Espagne* 32-36, pp. 89-116.

GUILLAR CLARÍ, Eduardo (1912): *Cuentets anticlericals*, València, Imp. P. Sancho.

GUILLAR CLARÍ, Eduardo (1923a): *Pedagogía Popular. Colección de veinte artículos periodísticos*, València, Imprenta y Papelería A. Badía.

GUILLAR CLARÍ, Eduardo (1923b): “Las Colonias escolares”, en *Pedagogía Popular. Colección de veinte artículos periodísticos*, València, Imprenta y Papelería A. Badía.

GUILLAR CLARÍ, Eduardo (1923c): “El maestro laico”, en *Pedagogía Popular. Colección de veinte artículos periodísticos*, València, Imprenta y Papelería A. Badía.

GUILLAR CLARÍ, Eduardo (1923d): “El maestro de escuela”, en *Pedagogía Popular. Colección de veinte artículos periodísticos*, València, Imprenta y Papelería A. Badía.

HERMOSILLA PLA, Jorge, dir. i LEDO CABALLERO, Antonio Carlos, coord. (2007): *Historia de Buñol*, València, Universitat de València-Facultat de Geografia i Història.

HUGH, Thomas (1976): *La Guerra Civil Española*, Barcelona, Ed. Grijalbo.

JIMÉNEZ-LANDI MARTÍNEZ, Antonio (1973): *La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente. Los orígenes*, Madrid, Taurus.

JVCE (1989): *Memorias de la Junta Valenciana de Colonias escolares. Años 1914 a 1933* [edició facsímil amb pròleg de León Esteban], València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.

JVCE (1922): *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1921*, València, Papelería Arturo Plá.

JVCE (1925): *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1924*, València, Librería de Vicente Ferrandis.

JVCE (1926): *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1925*, València, Librería de Vicente Ferrandis.

JVCE (1931): *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1930*, Tip. P. Quiles, València.

JVCE (1932): *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1931*, València, Tip. P. Quiles.

JVCE (1932): *Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones organizadas por la Junta Valenciana en el verano de 1932*, València, Tip. P. Quiles.

JUST, J. (1990): *Blasco Ibáñez i València*, València, Institució Alfons el Magnànim.

“La Valencia desaparecida”, en <http://valenciadesaparecida.blogspot.com.es/> (19-4-2016).

LÁZARO LORENTE, Luis Miguel (1982): “La escuela laica de la ‘Casa de la Democracia’ de Valencia (1914-1939)”, *Cuadernos de Pedagogía* 95.

LÁZARO LORENTE, Luis Miguel (1989): *La Escuela Moderna de Valencia*, València, Generalitat Valenciana-Conselleria de Cultura i Educació.

LÁZARO LORENTE, Luis Miguel (1992): *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano (1906-1931)*, València, NAU llibres.

LÁZARO LORENTE, Luis Miguel (1994): “Alcance y significado de la Escuela Moderna en el País Valenciano” en *Revista d’Història de l’Educació* 1.

LÁZARO LORENTE, Luis Miguel (2014): “La debilidad organizativa del magisterio laico-republicano en España, 1900-1937”, en MAYORDOMO PÉREZ, A., AGULLÓ DÍAZ, M. C. i PÉREZ LÓPEZ, A. (coords.): *Mestres d’escola. VIIes Jornades d’Història de l’Educació Valenciana*, València, Universitat de València-Gandia, CEIC Alfons el Vell.

LEÓN ROCA, J. L. (1997): *Vicente Blasco Ibáñez*, València, Ajuntament de València.

LIBRERÍA DE LA VIUDA DE HERNANDO Y C^a, *Catálogo del material y efectos para las clases. Libros de primera enseñanza y obras de consulta y de utilidad para los maestros*, Librería de la Viuda de Hernando y C^a, Madrid, 1892. En MUVHE, Museo Virtual de Historia de la Educación, nº de registre 2/128.

LLOMBART, Constantino (1884): *La Suiza valenciana. Guía de Buñol y sus alrededores*, València, Imprenta. y librería de Ramón Ortega, Editor.

LLOPIS, Rodolfo (2005): *La revolución en la escuela: dos años en la Dirección General de Primera Enseñanza* [a càrrec d’Antonio Molero Pintado], Madrid, Biblioteca Nueva.

LLORENTE y OLIVARES, Teodoro, *Valencia. Sus monumentos y artes; su naturaleza é Historia*, Barcelona, Daniel Cortezo, vol. II, 1889.

MALONDA GRAU, Joan Baptista (2005): “Quan l’Escolaica no tenia murs: ecos del passat (1922-1936) per construir el present”, en PICAZO

JOVER, A., APARICI GAYÓN, LI. i MALONDA GRAU, J. B. (coords. i eds.), *L'Escolaica. 1905-2005. Cent anys d'educació a Cullera*, Cullera, Ajuntament de Cullera.

MARTÍ, Manuel (1990): “La societat valenciana de la restauració (1875-1914): estabilització del domini burgés i contestació renovada”, en RUIZ TORRES, Pedro (coord. i introd.), *Història del País Valencià. Època contemporània*, vol. V, Barcelona, Edicions 62.

MARTÍNEZ, Francesc A. i LAGUNA PLATERO, Antonio, dirs. (2008): *La gran historia de la Comunidad Valenciana. Entre las urnas y los fusiles*, vol. VIII, València, Editorial Prensa Valenciana.

MAYORDOMO, Alejandro (1988): *La escuela pública valenciana en el siglo XIX*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

MAYORDOMO, Alejandro i AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen (2004): *La renovación pedagógica al País Valencià*, València, Universitat de València.

MELLADO RUBIO, Carmen i PONCE AURA, Concepción (1990): “La maçonería y su participación en la modernización política valenciana (1875-1902)”, en FERRER BENIMELI, J. A. (coord.), *Masonería, Revolución y Reacción*, vol. II, Alacant, Instituto Alicantino Juan Gil-Albert.

Memoria de la Colonia Escolar FUE de Valencia, València, 1933.

Memoria Colonias Escolares FUE-Buñol 1931-1936.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA (1982): *Historia de la Educación en España. De la Restauración a la II República*, Madrid, Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación, vol. III.

MONES, J., SOLÀ, P. i LÁZARO, L.M. (1977): *Ferrer Guardia y la pedagogía libertaria. Elementos para su debate*, Barcelona, Ed. Icaria.

MONTESINO, Pablo (1850): *Manual para los maestros de escuelas de párvulos, escrito en virtud de acuerdo de la Sociedad encargada de pro-*

pagar y mejorar la educación del pueblo, Imprenta del Colegio de Sordomudos y Ciegos, Madrid, pp. 57-58. En MUVHE, nº de registre 3/1471.

MONTESSORI, Maria (1986): *Formación del hombre*, Diana.

MONTESSORI, Maria (1994): *Ideas generales sobre el método. Manual práctico* [int. Ángel Gómez Moreno], Madrid, CEPE.

PÉREZ SOLER, V. (1974): *La Hoya de Buñol: la tierra y el hombre*, Instituto de Estudios Ibéricos y Etonología Valenciana-Institución Alfonso el Magnánimo.

PUELLES BENÍTEZ, Manuel de (1980): *Educación e ideología en la España contemporánea (1767-1975)*, Barcelona, Editorial Labor.

REIG ARMERO, Ramir (1982): *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer*, València, Institució Alfons el Magnànim.

REIG ARMERO, Ramir (2002): *Vicente Blasco Ibáñez, una biografía*, Espasa.

RUIZ RODRIGO, Cándido (1993): *Política y Educación en la II República (1931-1936)*, València, Universitat de València.

RUIZ RODRIGO, Cándido i PALACIO LIS, Irene (1999): *Higienismo, educación ambiental y previsión escolar. Antecedentes y prácticas de Educación Social en España (1900-1956)*, València, Universitat de València.

SAMPEDRO RAMO, Vicent (1997): *La Maçonería valenciana i les Lògies Accidentals durant la Guerra Civil*, València, Consell Valencià de Cultura-Generalitat Valenciana.

SAMPEDRO RAMO, Vicent (2011): “La masonería valenciana y su proyección en la sociedad: confrontación ideológica, redes de sociabilidad e interrelación política (1870-1939)”, en CRUZ, J. I. (ed. lit.), *Masonería e ilustración. Del siglo de las luces a la actualidad*, València, Universitat de València.

SOLÀ, Pere (1978): *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna*, Ed. Curial, Barcelona.

TOMÁS MARTÍ, Facundo (1983): *Topografía médica de Buñol*, València, Marí Montañana.

TURIN, Ivonne (1967): *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902. Liberalismo y tradición*, Madrid, Aguilar.

“Valencia enamora: Fotos de Valencia antigua” en <http://www.envalencia.org.es/#!fotos-de-valencia-antiguas/c1aoj> (25-4-2016).

VARELA, Javier (2015): *El último conquistador. Blasco Ibáñez. 1867-1928*, Madrid, Tecnos.

VERDET GÓMEZ, Federico (2014): *La enseñanza en la Hoya de Buñol-Chiva (1857-1931)*, Buñol, Instituto de Estudios Comarcales Hoya de Buñol-Chiva.

VERDET GÓMEZ, Federico (2017): *Eduardo Guillar Clarí. Arquetipo de maestro republicano*, Buñol, Instituto de Estudios Comarcales Hoya de Buñol-Chiva.

VIADDEL GIRBÉS, Vicent (2015): *Vicente Marco Miranda. 1880-1946*, Barcelona, Fundació Irla.

VICENT YSERN, R. (2000): *L'escola a Castelló durant la II República (1931-1939)*, València, Ajuntament de Vilanova de Castelló.

YAGLIS, Dimitrios (2005): *Montessori: La educación natural y el medio*, Trillas-MAD.

YANINI, A., MELLADO, C. i PONCE, C. (1987): “Republicanism and masonry in the Valencia of the restoration Alfonsina (1874-1902)” en DDAA, *La masonería en la España del siglo XIX*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 1987.

“Segell pro colònies escolars per a la recaptació de fons destinats a la Federació Valenciana de Colònies Escolars, 1936” (APA).

